

ГАЛАКТИКА • ГАЛАКТИКА • ГАЛАКТИКА
БИБЛИОТЕКА • БИБЛИОТЕКА • БИБЛИОТЕКА

ИВАН ЕФРЕМОВ

СЪРЦЕТО НА ЗМИЯТА

ИВАН ЕФРЕМОВ

СЪРЦЕТО НА ЗМИЯТА

Превод: Георги Георгиев, Мария Иванова

chitanka.info

Палеонтолог по професия, Иван Ефремов е и всепризнат писател-фантаст. Името му най-често се свързва с популярните романи „Мъглявината Андромеда“, „Острието на бръснача“ и „Часът на бика“, но не е тайна, че той е автор и на много разкази. Те са по-малко характерни за творчеството на писателя, но представляват особено явление в литературната му биография, тъй като отразяват най-добре вътрешната връзка между неговите научни и литературни интереси.

СВЕТОСЛАВ СЛАВЧЕВ ВМЕСТО ПРЕДГОВОР

Да се представя Иван Ефремов на читателите на „Галактика“ е най-малкото странно, ако не и неудобно. У любителите на фантастиката то просто ще предизвика снизходителни усмивки, защото Ефремов за всички е близък и познат. Още по-странно е такава представяне за сборник от разкази. Те са по-малко характерни за творчеството на Ефремов. Той получи световно признание за своите романи и преди всичко за „Мъглявината Андромеда“. Цели поколения читатели вярваха и вярват в героите на „Мъглявината Андромеда“, а чрез тях — и в бъдещето на човечеството. На пръсти се броят книгите в световната литература, които са достигнали 80 издания на 39 езика! Изкушавам се да дам и още цифри. Книгите на Иван Ефремов — романи и повести — са излизали 350 пъти на 45 езика! Той е не само име, а и цял период във фантастиката.

А разказите му? С какво са интересни те?

Най-лесно би било да се каже, че точно такъв сборник не е излизал у нас. Че разказите са превеждани в различно време, и то доста отдавна — някои от тях още в петдесетте години. И че читателят ще има в библиотеката си една книга, към която често ще се връща.

Това би било вярно, но недостатъчно.

Разказите на Ефремов са особено явление в литературната биография на писателя. Те отразяват най-добре вътрешната връзка, спойката между научните и литературни търсения, така характерни за Иван Ефремов.

Едно малко отклонение. Общо взето, на читателите е известно, че писателят-фантаст Ефремов е бил и признат учен-палеонтолог. Но точните размери на неговото научно наследство не са познати всекиму. А те са: участие в 17 палеонтологически и 14 геологически експедиции на Академията на науките на СССР, публикуване на над сто научни труда, от които 18 монографии, огромна преподавателска дейност. Като учен Иван Ефремов е световно известен със своята теория за

тафономията, която обяснява закономерностите в образуването на местонаходищата на изкопаемите останки. За обосноваването на тази теория той получи през 1952 година Държавната премия на Съветския съюз. Преждевременната смърт на Иван Ефремов през 1972 година — а тогава той бе на 65 години — прекъсна неговите нови творчески замисли.

Как бе възможно такова съчетание на учен и писател?

Изключителна работоспособност? Талант? Огромна любов към науката?

Всичко това, и още нещо: особен начин на мислене. Иван Антонович Ефремов беше учен-енциклопедист и винаги подчертаваше това.

В някои научни среди често може да се чуе мнението, че времето на енциклопедистите било минало. Такива фрази — с повод и без повод — обикновено се отправят към хора с по-широки интереси, които не се задоволяват с тясната си специалност.

Иван Ефремов беше живо отрицание на подобно мнение. За него времето на френските енциклопедисти беше минало, но той беше пример на нов енциклопедист. И често казваше, че в космическата ера науката вече не може да се развива по старому, че тя изисква нов по широта начин на мислене. Космическите знания са сплав от много науки, и то такива, които не се движат по утъпкани коловози.

Сега е азбучна истина, че знанието се развива скокообразно там, където е границата между две и повече науки. Примери има предостатъчно: астрофизиката и космическата биология, космогеохимията и генетичната инженерия в орбиталните станции. И съвсем не е случайно, че тесни специалисти по физика на атомното делене търсят например популярни книги по биология, а кибернетици се занимават с теорията за хармонията в музиката. Един енциклопедично настроен ум по-лесно от всеки друг вижда новите проблеми.

Иван Ефремов не отричаше тесните специалности, той ги ценеше и ги смяташе за абсолютно необходим етап на знанието. Но добавяше, че ученият, след като е овладял една специалност, трябва да има и втора, и трета. Не всеки би могъл, не всеки притежава разбиране и сили за това. Но големите задачи в модерната наука се решават от многостранно развити учени. И тази тенденция все повече ще се

налага. Тя произтича от вътрешните закономерности в съвременното развитие на науката.

Разбира се, и големите произведения на Иван Ефремов — „Мъглявината Андромеда“, „Острието на бръснача“, „Часът на бика“ — защищават тази позиция. Но читателят ще я види много ясно и точно в разказите. Палеонтологът разговаря с нас за биохимията на инопланетния живот и неговата несъвместимост със земния („Сърцето на змията“), или за странните възможности, които са свързани със законите на отражението във физиката („Сянката на миналото“), за родовата памет („Елинска тайна“), за неизследвани области в радиационната медицина („Обсерватория Нур-и-Дещ“). Разговаря с езика на художественото слово. Героите му са плътни, живи, изтъкани от противоречия и устрема на търсенето. Това са герои и ситуации, с които Иван Ефремов се е сблъсквал сам в тайгата на Приамурския край или из пясъците на Гоби, по саловете, с които е плавал по Лена, край геоложките сонди под замръзналото от студ небе. И ние му вярваме.

А когато човек повярва на писателя, и то на писател-учен, това вече е много.

СЪРЦЕТО НА ЗМИЯТА

Мъглата на забравата, която обгръщаше съзнанието, бе пронизана от музика. „Не спи! Равнодушието е победа на черната Ентропия!...“ Думите на известната ария пробудиха привычните асоциации на паметта и повлякоха след себе си безкрайната ѝ верига.

Животът се връщаше. Огромният кораб още потрепваше, но автоматичните механизми неотклонно продължаваха своята работа. Вихрите на енергия около всеки един от трите защитни купола бяха спрели невидимото въртене. Няколко секунди куполите, които приличаха на големи кошери от матовозелен метал, останаха в предишното положение, след това внезапно и едновременно отскочиха нагоре и изчезнаха във вдлъбнатините на тавана, сред сложната плетеница от тръби и проводници.

Двамата останаха неподвижни в дълбоките кресла, заобиколени от пръстени — основите на изчезналите куполи. Третият предпазливо вдигна натежалата си глава и изведнъж леко тръсна черните си коси. Той се надигна от дълбочината на меката изолация, седна и се наведе напред, за да види показанията на множеството уреди, с които бе осеяно наклоненото светло табло на големия пулт, простиращ се по цялото помещение, на половин метър от креслата.

— Излязохме от пулсацията! — раздаде се уверен глас. — Вие пак пръв ли се свързахте, Кари? Идеално здраве за звездоплавател!

Кари Рам, електронен механик и астронавигатор на звездолета „Телур“, моментално се обърна, срещайки все още замъгления поглед на командира.

Движейки се с усилие, Мут Анг облекчено въздъхна и застана пред пулта.

— Двадесет и четири парсека^[1]... Отминали сме звездата. Новите прибори са винаги неточни... По-скоро ние не ги владеем добре... Можем да изключим музиката. Той се събуди!

Кари Рам чу в настъпилата тишина само неравномерното дишане на събудилия се другар.

Централният команден пост на звездолета представляваше доста голяма кръгла зала, надеждно скрита във вътрешността на гигантския кораб. Над пултовете с уредите и херметичните врати по цялото помещение се простираше синкав екран, който образуваше затворен пръстен. В предната част, по централната ос на кораба, в екрана имаше прорез, в който се намираше прозрачният като кристал диск на локатора с диаметър близо два човешки ръста. Огромният диск сякаш се сливаше с космическото пространство и отразявайки светлините на уредите, приличаше на черен елмаз.

Мут Анг направи едва доловимо движение и веднага и тримата, които се намираха в командния пост, с почти еднакъв жест затвориха очи. Колосално оранжево слънце засия в лявата страна на екрана. Неговата светлина, притъпена от мощните филтри, бе едва поносима.

Мут Анг поклати глава.

— За малко сме щели да минем през короната на звездата. Вече няма да определям точен курс. Много по-безопасно е да се мине отстрани.

— Тъкмо с това са опасни новите пулсационни звездолети — отговори от дълбокото кресло Тей Ерон, помощник-командир и главен астрофизик. — Ние правим изчислението, а след това корабът се носи слепешком като изстрел в мрака. И ние също сме мъртви и слепи вътре в защитните вихрови полета. Не ми харесва този начин на летене в космоса, макар да е най-бързият, който е измислил човечеството.

— Двадесет и четири парсека! — възкликна Мут Анг. — А за нас е минал сякаш един миг...

— Миг насън, подобен на смъртта — мрачно отговори Тей Ерон, — а изобщо на Земята...

— По-добре да не мислим, че на Земята са минали повече от седемдесет и осем години — каза Кари Рам, като се изправи. — Много от нашите приятели и близки са умрели, много неща са се изменили... Какво ли ще бъде, когато...

— Това е неизбежно в далечен рейс със звездолет от каквато и да е система — спокойно каза командирът. — На „Телур“ времето върви особено бързо. И макар да проникваме най-далеч от всички, които преди нас са били в космоса, ще се върнем почти същите...

Тей Ерон се приближи до изчислителната машина.

— Всичко е безупречно — каза той след няколко минути. — Това е Кор Серпентис или, както са го наричали древните арабски астрономи, Унук ал-Хай — Сърцето на змията.

— А къде е най-близкият ѝ съсед? — попита Кари Рам.

— Той е скрит от нас от главната звезда. Виждате спектър К-нула. Оттук е затъмнен — отговори Тей.

— Вдигнете щитовете на всички приемници! — нареди командирът.

Пред тях се разкри бездънният мрак на космоса. Той изглеждаше още по-дълбок, защото отляво и отзад пламтеше оранжевозлатно Сърцето на змията, което беше затъмнило всички звезди и Млечния път.

Само долу, спорейки с нея, сияеше бяла звезда.

— Ипсилон на змията е съвсем близо — високо каза Кари Рам.

Младият астронавигатор искаше да спечели одобрението на командира. Но Мут Анг мълчаливо гледаше надясно, където с чиста бяла светлина гореше далечна и ярка звезда.

— Натам замина предишният ми звездолет „Слънце“ — бавно каза командирът, почувствувал зад гърба си изпълненото с очакване мълчание, — към нови планети...

— Значи, това е Алфека в Северната корона?

— Да, Рам, или ако искате европейското название — Гема... но сега на работа!

— Да събудя ли и останалите — с готовност попита Тей Ерон.

— Защо? Ще направим една-две пулсации, ако се убедим, че пред нас е чисто — отговори Мут Анг. — Включете оптичните телескопи и радиотелескопите, проверете настройката на запаметяващите машини. Тей, включете ядрените двигатели. За сега ще се движим с тях. Дайте ускорение!

— До шест седми от светлинната?

И в отговор на мълчаливото кимване на командира Тей Ерон бързо извърши необходимите манипулации. Звездолетът дори не потрепна, макар че ослепителен, ярък пламък лумна в екраните и съвсем затули слабите звезди под блестящия Млечен път, между които беше и земното Слънце.

— Разполагаме с няколко часа, докато приборите завършат наблюденията и четирикратната проверка на програмата — каза Мут

Анг. — Трябва да похапнем, след това всеки от нас може да се уедини и да си почине малко. Аз ще сменя Кари.

Звездоплавателите излязоха от централния пост. Кари Рам седна на въртящото се кресло пред пулта. Астронавигаторът закри кърмовите екрани и пламъкът на ракетните двигатели изчезна.

Огненото Кор Серпентис продължаваше да трепти с дръзки отблясъци върху безстрастната полировка на уредите. Дискът на предния локатор си оставаше черен, бездънен кладенец, но това не смущаваше, а радваше астронавигатора. Изчисленията, които бяха отнели шест години труд на големи умове и изследователски машини на Земята, се оказаха безпогрешни.

Натам, към широкия коридор на пространството, свободно от звездни натрупвания и тъмни облаци, беше насочен „Телур“ — първият пулсационен звездолет на Земята. Този тип звездолети, които се движеха в нулево пространство, трябваше да проникнат много по-навътре в Галактиката, отколкото предишните ядреноракетни, анамезонни звездолети, които летяха със скорост пет шести и шест седми от скоростта на светлината. Пулсационните кораби действаха по принципа на свиването на времето и бяха хиляди пъти по-бързи. Опасното при тях беше само това, че в момента на пулсация звездолетът не можеше да се управлява. Хората също можеха да понасят пулсацията само в безсъзнателно състояние, скрити в мощно магнитно поле. „Телур“ се движеше сякаш на тласъци, като всеки път внимателно проучваше освободен ли е пътят за следващата пулсация.

Покрай Змията, в почти свободното от звезди пространство в безкрайната шир на Галактиката, „Телур“ трябваше да се насочи към съзвездието Херкулес, към една въглеродна звезда.

„Телур“ бе изпратен на много далечен рейс, за да може неговият екипаж да изследва загадъчните процеси на превръщането на материята непосредствено на една въглеродна звезда — много важни за земната енергетика. Предполагаше се, че звездата е свързана с тъмен облак под формата на въртящ се електромагнитен диск, обърнат косо към Земята. Учените очакваха, че ще видят повторение на историята на образуването на нашата планетна система сравнително недалеч от Слънцето.

„Недалеч“ — това бяха сто и десет парсека или триста и петдесет години път на светлинния лъч...

Кари Рам провери контролните уреди. Те показваха, че всички връзки на автоматите на кораба са в изправност. Младият звездоплавател се отдаде на размишления.

Далеч, много далеч, на разстояние седемдесет и осем светлинни години, бе останала Земята — прекрасна, устроена от човечеството за светъл живот и вдъхновен творчески труд. В това общество без класи всеки човек познаваше добре цялата планета. Не само нейните заводи, мини, плантации и морски предприятия, учебни и изследователски центрове, музеи и резервати но и скъпите за сърцето кътчета за отдих, самота или уединение с любимия човек.

И от този чудесен свят човекът, предявявайки високи изисквания към себе си, навлизаше все по-навътре в ледените космически бездни, устремен към нови знания към разгадаване тайните на природата, която не се покоряваше без жестока съпротива. Все по-далеко отиваше човекът от Луната, залята от убийственото рентгеново и ултравиолетово излъчване на Слънцето, от жарката и безжизнена Венера с нейните океани от петрол, лепкава смолиста почва и вечна мъгла, от студения, засипан с пясъци Марс с едва мъждукащ подземен живот. Тепърва започваше изследването на Юпитер, след като новите кораби бяха достигнали най-близките звезди. Земни звездолети бяха посетили звездата Алфа от съзвездието Центавър, звездата на Барнард, Сириус, Ета от Еридан и дори Тау от Кит. Разбира се, не самите звезди, а техните планети или най-близки околности, ако това бяха двойни звезди като Сириус без планетни системи.

Но междузвездните кораби на Земята още не бяха посетили планети, където животът е достигнал вече своята висша форма, където живееха мислещи същества — хора.

Ултракъсите радиовълни носеха от далечните бездни на космоса вести от населените светове; понякога те достигаха Земята хиляди години след като са били изпратени. Човечеството тепърва се учеше да разчита тези предавания и започваше да си представя какъв океан от знания, техника и изкуство извършва своя кръговрат между населените светове на нашата Галактика. Светове, които все още бяха недостижими, да не говорим за другите звездни острови, за галактиките на разстояние милиони години!... Но това само засилваше стремежа да бъдат достигнати планети, населени с хора, макар и не като земните, но също изградили мъдро, правилно развиващо се

общество, където всеки има своя дял щастие. Впрочем известно беше, че съществуват абсолютно подобни на нас хора и че те навярно са много. Законите за развитието на планетните системи и на живота са еднородни не само в нашата Галактика, но и в онази част от космоса, която не ни е позната.

Пулсационният звездолет — последно изобретение на гения на Земята — дава възможност на хората да се отзоват на призивите на далечните светове. Ако полетът на „Телур“ бъде сполучлив, тогава... Само че, както всичко в живота, новото изобретение има две страни.

— И ето другата страна... — замислен, Кари Рам не забеляза, че е произнесъл последните думи гласно.

Изведнъж зад него се раздаде приятният и силен глас на Мут Анг:

*И другата страна на любовта —
туй, що напомня морския простор,
внезапно става душен коридор.
Какво да правим — то ни е в кръвта!*

Кари Рам трепна.

— Не знаех, че вие също обичате старинната музика — усмихна се командирът на звездолета. — Този романс е отпреди не по-малко от пет века!

— Аз съвсем нищо не знам! — възкликна астронавигаторът. — Мислех за нашия звездолет. За това, кога ще се върнем...

Командирът стана сериозен.

— Едва преминахме първата пулсация, а вие мислите за връщане?

— О, не! Иначе щях ли да се старая да попадна между избраните за полета? Стори ми се... Та нали ще се върнем на Земята, когато там ще са изминали седемстотин години и въпреки удвоеното дълголетие на човека дори правнуците на нашите сестри и братя ще са вече умрели...

— Нима не знаехте това?

— Знаех го, разбира се — упорствуваше Рам. — Но ми хрумна нещо друго.

— Разбрах. Привидната безполезност на нашия полет.

— Да! Още преди изобретяването и построяването на „Телур“ обикновени ракетни звездолети отлетяха за Фомалхаут, Капела и Арктур. Фомалхаутската експедиция се очаква след две години — минаха вече петдесет. Но от Арктур и Капела корабите ще се върнат след четиридесет-петдесет години: до тези звезди има дванадесет и четиринадесет парсека. А сега вече се строят пулсационни кораби, които могат да се озоват на Арктур за една пулсация. Докато ние завършим нашия полет, хората окончателно ще победят времето или пространството, ако щете. Тогава нашите земни кораби ще се окажат много по-далеко от нас, а ние ще се върнем с баласт от остарели и безполезни знания...

— Ние напуснахме Земята, както мъртвите си отиват от живота — бавно каза Мут Анг, — и ще се върнем изостанали в развитието си, с отживелици от миналото.

— Вие и имате, и нямате право. Развитието на знанията и натрупването на опит трябва да бъде един непрекъснат процес. Иначе ще се нарушат законите на развитието, което винаги е неравномерно и противоречиво. Представете си какво би станало, ако древните природоизпитатели, които ни се струват наивни, очакваха, да речем, изобретяването на съвременните квантови микроскопи. Или ако земеделците и строителите от отдавнашното минало, които изобилно са поливали нашата планета с потта си, очакваха автоматични машини и... изобщо не бяха излизали от влажните земянки, задоволявайки се с трохите, отделяни от природата!

Кари Рам звънко се разсмя. Мут Анг продължи, без да се усмихне.

— Ние също сме призвани да изпълним своя дълг, както и всеки член на обществото. За това, че първи ще влезем в досег с невиждани още гълбини на космоса, ние ще бъдем мъртви седемстотин години. Ония, които останаха на Земята, за да се радват на всички блага на земния живот, никога няма да изпитат великите чувства на човека, надникнал в тайните на развитието на вселената. И така е винаги. Но връщането... Вие напразно се опасявате от бъдещето. Във всеки етап от своята история човечеството се е връщало в нещо назад въпреки възхода по закона на спиралното развитие. Всяко столетие е имало своите неповторими особености и същевременно общи за всички

векове черти... Кой знае, може би зрънцето знание, което ще донесем на нашата планета, ще послужи за нов полет на науката, за подобряване живота на човечеството. А и ние самите ще се върнем от глъбините на миналото, но ще донесем на новите хора нашите души и нашите сърца, отдадени на бъдещето. Нима ще се върнем чужди? Нима може да бъде чужд онзи, който служи на човечеството с всичките си сили? Защото човек е не само сбор от знания, но и извънредно сложна архитектура от чувства, а в това отношение, изпитали всички трудности на дългия път в Космоса, няма да се окажем по-лоши от ония, от бъдещите... — Мут Анг замълча и със съвсем друг, насмешлив тон завърши: — Не знам как мислите вие, но за мен е толкова интересно да надникна в бъдещето, че само заради това...

— ... можете временно да умрете за Земята! — възкликна астронавигаторът.

Командирът на „Телур“ кимна с глава.

— Вървете да се миете, яжте, следващата пулсация вече приближава! Тей, защо се върнахте?

Помощник-командирът сви рамене.

— Иска ми се по-скоро да узная пътя, определен от уредите. Готов съм да ви сменя.

И без повече думи астрофизикът натисна едно копче в средата на пулта. Вдлъбнатият полиран капак безшумно се отмести и от вътрешността на уреда се подаде навита на спирала лента от сребрист метал. Тя бе пронизана от тънка черна игла, която означаваше курса на кораба. Върху спиралата горяха като скъпоценни камъни миниатюрни светлини — звезди от различни спектрални класове, покрай които минаваше пътят на „Телур“. Стрелките на безбройните циферблати започнаха хоровод от почти осмислени движения. Изчислителните машини уравниваха правата линия на следващата пулсация така, че да я прокарат колкото е възможно по-далеко от звездите, тъмните облаци и мъглявините от светец газ, които можеха да крият още неизвестни небесни тела.

Увлечен в работата, Тей Ерон не забеляза как минаха няколко часа в мълчание. Огромният звездолет продължаваше да се носи из черната пустота на пространството. Другарите на астрофизика безмълвно седяха на дълбокия полукръгъл диван, близо до масивната

тройна врата, която изолираше командния пост от другите помещения на кораба.

Веселият звън на малки звънчета сигнализира завършването на изчисленията. Командирът на звездолета бавно се приближи до пултовете.

— Успешно! Втората пулсация може да бъде почти три пъти по-дълга от първата...

— Не, тук имаме тридесет процента неопределеност! — Тей посочи върха на черната игла, която едва забележимо вибрираше в такт с трептенията на свързаните с нея стрелки.

— Да, пълната определеност е петдесет и седем парсека. Да приспадне пет за евентуални скрити грешки — остават петдесет и два. Гответе пулсацията.

Отново започнаха да проверяват всички безбройни механизми и връзки на кораба. Мут Анг се свърза с каютите, където се намираха останалите пет члена от екипажа на „Телур“, потънали в дълбок сън.

Автоматите за физиологическо наблюдение отбелязаха, че организмите на спящите са в нормално състояние. Тогава командирът включи защитното поле около жилищните помещения на кораба. Върху матовите панели на лявата стена проблеснаха червени струи — това бяха потоците от газ в скритите зад тях тръби.

— Време ли е? — обърна се леко намръщеният Тей Ерон към командира.

Той кимна. Тримата дежурни мълчаливо се отпуснаха в дълбоките кресла, закрепвайки се в тях с въздушни възглавници. Когато беше закопчана и последната кука, всеки извади от едно чекмедже на лявата облегалка спринцовка.

— И така още за сто и петдесет години земен живот! — каза Кари Рам и доближи спринцовката до оголената си ръка.

Мут Анг зорко го погледна. Очите на младежа светеха с лека насмешка, присъща на здрав и напълно уравновесен човек. Командирът изчака, докато другарите му се наместват удобно в креслата и затворят очи, изпадайки в безсъзнателно състояние, след това включи лостовете на малкия механизъм до коляното си. Безшумно и неизбежно като самата съдба от тавана се спуснаха масивните куполи. Една минута преди това Мут Анг беше включил механическите работи, които управляваха пулсацията и защитното

поле. Под купола, на слабата светлина от синкавата нощна лампа, командирът прочете показанията на контролните прибори и едва след това приспа и себе си...

Звездолетът беше излязъл от четвъртата пулсация. Сега загадъчното светило — целта на полета — се беше появило на екраните от дясната, „северната“ страна, до размерите на Слънцето, гледано от Меркурий.

Колосалната звезда от рядката класа на „тъмните“ въглеродни звезди бе подложена на подробно изследване. „Телур“ се движеше със субсветлинна скорост на разстояние приблизително четири парсека от гигантската мъждива звезда КНТ–8008, едва видима от Земята дори с мощни телескопи. Подобни звезди, чийто диаметър бе сто и петдесет — сто и седемдесет пъти по-голям от диаметъра на нашето Слънце, се отличаваха с изобилие на въглерод в техните атмосфери. При температура две-три хиляди градуса атомите на въглерода се съединяваха в особени молекулни вериги, всяка от по три атома. Атмосферата на звезда с такива молекули задържаше излъчването на виолетовата част на спектъра и светлината на гиганта в сравнение с неговите размери беше много слаба.

Но центровете на въглеродните гиганти, нагreti до сто милиона градуса, бяха мощни генератори на неутрони и превръщаха леките елементи в тежки, дори по-тежки от урана, включително и в калифорний и росий, както бе наречен най-тежкият елемент с атомно тегло 401, създаден преди четири века. Учените смятаха, че фабрики на тежки елементи във вселената са въглеродните звезди. Те разсейваха тези елементи в пространството след периодичните експлозии. Общият химически състав на нашата Галактика се обогатява именно в резултат на действието на тъмните въглеродни гиганти.

Пулсационният звездолет даваше най-после възможност на човечеството да изследва една въглеродна звезда от близко разстояние, да разбере същността на извършващите се в нея процеси на превръщане на материята. Физиците от Земята не бяха намерили още всички ключове за тяхното обяснение.

Екипажът на звездолета се събуди и всеки се зае с изследванията, заради които беше умрял за седемстотин години земен живот. Движението на кораба изглеждаше сега много бавно, но по-голяма скорост не беше нужна.

„Телур“ се движеше, отклонявайки се леко на юг от въглеродната звезда, за да държи екрана на локатора във нейното излъчване. И неговото черно огледало седмици, месеци и години наред продължаваше да е безпросветно тъмно. „Телур“, или както той фигурираше в регистъра на космическия флот на Земята „ИФ-І (Зет-685)“, първият звездолет с обърнато поле, или шестстотин осемдесет и петият от общия списък на космическите кораби, не беше голям колкото субсветлинните звездолети с далечно действие. Бяха престанали да ги строят едва неотдавна — след изобретяването на пулсиращите кораби.

Тези колосални кораби имаха екипаж до двеста души и смяната на поколенията даваше възможност да се прониква доста дълбоко в междузвездното пространство.

С всяко връщане на такъв звездолет на Земята се появяваха няколко десетки хора, родени в друго време — представители на далечното минало. И макар равнището на развитие на тези представители от миналото да беше много високо, все пак новите времена бяха чужди за тях и често пъти дълбоката меланхолия или отчужденост ставаше участ на космическите странници.

Сега с пулсационните кораби хората ще проникнат още по-дълбоко в Космоса. Няма да мине много време — според мярката на звездоплавателите — и в човешкото общество ще се появят хилядолетни матусиаловци. Ония, които ще заминат за други галактики, ще се върнат на родната планета след милиони години. Такава беше обратната страна на далечните космически рейсове, коварно препятствие, поставено от природата пред нейните неукротими синове. Новите звездолети имаха екипаж само от осем души. На тези пътешественици в безкрайните далчини на Космоса и едновременно в бъдещето беше забранено за разлика от предишните да имат деца през време на полета.

И макар „Телур“ да беше по-малък от своите предшественици, все пак той беше огромен и в него просторно се беше настанил малобройният му екипаж.

Пробуждането след продължителния сън предизвика, както винаги, подем на жизнената енергия. Екипажът на звездолета — предимно млади хора — прекарваше свободното си време в гимнастическата зала.

Те измисляха трудни упражнения, фантастични танци или сложили отблъскващите пояси и пръстени на ръцете и краката, извършваха главоломни номера в антигравитационния ъгъл на залата. Астронавигаторите обичаха да плуват в големия басейн с йонизирана светеща вода, запазила прекрасната синева на люлката на земното човечество — Средиземно море.

Кари Рам съблече работния си костюм и се запъти към басейна, но весел глас го спря:

— Кари, помогнете ми! Тази стъпка не излиза без вас.

Високата девойка-химик Тайна Дан, в къса туника от зелена, в тон с очите ѝ, блестяща тъкан, беше най-веселата и млада участница в експедицията. Тя неведнъж бе възмущавала спокойния Кари със своята поривиста рязкост, но той обичаше танците не по-малко от нея, а тя бе родена танцьорка. Кари с усмивка се приближи до нея.

Отляво, от високия трамплин над басейна, го поздрави Афра Деви, биоложката на звездолета. Тя старателно прибираше буйните си черни коси преди упражнението на трапеца. Към Афра се приближаваше, стъпвайки предпазливо по пружиниращата пластмаса, Тей Ерон, протягайки силната си мускулиста ръка зад гърба на девойката. Залюлявайки се в такт с движението на дъската, Афра се обтегна назад върху тази надеждна опора. За секунда двамата замръзнаха, мургави, силни ѝ уверени, с гладка кожа, която човек има от здравия живот на въздух и слънце. С едва доловимо движение младата жена се изпружи още по-силно, направи пълно завъртане около ръката на помощник-командира и двамата полетяха над залата, прегърнати като в танц.

— Той всичко е забравил! — пропя Тайна Дан, закривайки очите на механика с крайчетата на горещите си пръсти.

— Нали е красиво? — отговори последният с въпрос и притегли девойката към себе си в първото движение на танца, влизайки в зоната на звуковия фон.

Кари и Тайна бяха най-добрите танцьори на кораба. Само те умееха да се предават изцяло на мелодията и ритъма, изключвайки

всички други мисли и чувства. И Кари се пренесе в света на танца, не чувствувайки нищо друго освен насладата от леките съгласувани движения. Ръката на девойката, облегната на рамото му, беше силна и нежна. Зелените ѝ очи потъмняха.

— Вие оправдавате вашето име — прошепна Кари. — Запомних, че на древния език „тайна“ значи нещо неизвестно, неразгадано.

— Вие ме ласкаете — без да се усмихва, отговори девойката, — винаги ми се е струвало, че тайните останаха само в Космоса и че те не съществуват повече на нашата земя. Няма тайни у хората — всички ние сме прости, ясни и чисти!

— И вие съжелявате за това?

— Понякога. Бих искала да срещна човек, както в далечното минало: принуден да скрива мечтите и чувствата си от заобикалящата го злоба, да ги закалява, да ги култивира непоколебими, изпълнени с невероятна сила.

— О, разбирам! Но аз не мислех за хората и съжелявах само за неразгадаемите тайни... Както в древните романи: навсякъде тайнствени развалини, незнайни глъбини, непокорени висоти, а още по-рано — омагьосани, прокълнати и притежаващи загадъчна сила гори и извори, забранени пътеки и къщи.

— Да, Кари! Добре би било и тук, в звездолета, да се намерят тайни кътчета, забранени проходи.

— И те да водят в неизвестни стаи, където се крие...

— Какво?

— Не знам — след кратко мълчание призна механикът и се спря.

Но Тайна бе влязла в играта и намръщена го дръпна за ръкава. Кари последва девойката и те излязоха от спортната зала в слабо осветения страничен проход. Показателите на вибрацията мигаха равномерно и слабо, сякаш стените на кораба се бореха с налягащ ги сън. Девойката направи няколко бързи, безшумни крачки и се спря. Сянка от скука премина по лицето ѝ толкова бързо, че Кари не беше сигурен дали действително е забелязал у нея този признак на душевна слабост. Непознато чувство болезнено го прониза. Механикът отново хвана Тайна за ръка.

— Да идем в библиотеката. Имам два часа до смяната.

Тя послушно се запъти към центъра на кораба.

Библиотеката или залата за общи занимания се намираше, както във всички звездолети, непосредствено зад централния команден пост. Кари и Тайна отвориха херметичната врата на третия напречен коридор и стигнаха до двукрилият елипсовиден люк на централния проход. Щом Кари стъпи на бронзовата пластинка и тежките крила безшумно се разтвориха, младите хора чуха силен вибриращ звук. Тайна радостно стисна пръстите на Кари.

— Мут Анг.

Двамата влязоха в библиотеката. Разсеяна светлина се виеше като мъгла под матовия таван. Двамата души бяха потънали в дълбоките кресла между колоните на филмотеките, скрити в сенките на нишите. Тайна видя лекаря Свет Сим и квадратната фигура на Яс Тин, инженера на пулсационните устройства, който мечтаеше за нещо със затворени очи. Отляво, под гладките раковини на акустичните устройства, командирът на „Телур“ беше наведен над сребристия ЕМЦР.

ЕМЦР — електромагнитният цигулко-роял — отдавна вече беше заместил твърдо звучащия темперирания роял, като беше запазил неговата многогласна сложност и му бе придал богатството на цигулковите нюанси. Звукоусилвателите на този инструмент можеха да му придават при нужда невероятна сила.

Мут Анг не забеляза влезлите. Той се бе наклонил малко напред, вдигнал лице към ромбоидните панели на тавана. Както и при стария роял пръстите на музиканта определяха всички нюанси на звученето, макар да произвеждаха звука не с помощта на чукче и струна, а с най-тънки електронни импулси с почти мозъчна тънкость.

Хармонично преплетените теми за единството на Земята и Космоса почнаха да се раздвояват, да се отдалечават. Противоречията между спокойна печал и жесток далечен гръм нарастваха, засилваха се, прекъсвани от звънтящи тонове като викове на отчаяние. И изведнъж равномерното мелодично развитие на темата замря. Ударът на сблъскването беше съкрушителен и всичко се разсипа в лавина от дисонанси, потъвайки като в тъмно езеро в нестройните жалби за невъзвратима загуба.

Неочаквано под пръстите на Мут Анг се родиха ясни и чисти звуци на светла радост, която се сля с тихата печал на акомпанимента.

В библиотеката беззвучно влезе Афра Деви в бяла престилка. Свет Сим, корабният лекар, почна да прави някакви знаци на командира. Мут Анг стана и тишината изгони властта на звуците, както бързата нощ на тропиците — вечерната заря.

Лекарят и командирът излязоха, съпроводени от разтревожените погледи на останалите. По време на дежурството с втория астронавигатор се бе случило много рядко нещастие — пристъп на гноен апандисит. Навярно той не бе изпълнил абсолютно точно програмата за здравна подготовка за космическо пътешествие. И сега Свет Сим искаше разрешение от командира за спешна операция.

Мут Анг изказа съмнение. Съвременната медицина, овладяла методите на импулсното нервно регулиране на човешкия организъм, както в електронните устройства, можеше да отстранява много заболявания.

Но лекарят на звездолета настояваше на своето. Той доказваше, че у болния ще остане огнище, макар и загасено, което може да предизвика нов пристъп при огромните физиологически натоварвания, които понасяха звездоплавателите.

Звездоплавателят лежеше на широко легло, омотан от проводниците на импулсните датчици. Тридесет и шест прибора следяха състоянието на организма му. В затъмнената стая равномерно замига и слабо зазвъня хипнотизиращият прибор. Свет Сим хвърли поглед към апаратите и кимна на Афра Деви, помощник-лекаря. Всеки член на екипажа на „Телур“ имаше по няколко професии.

Афра премести по-близо един прозрачен куб. В синкавата течност имаше металически апарат, който приличаше на голяма стоножка. Афра извади апарата от течността, а от друг съд измъкна конусообразна втулка, свързана с тънки жици или тръбички. Леко щракване на контакта — и металическата стоножка почна да мърда, издавайки едва чуто бръмчене.

Свет Сим кимна и апаратът изчезна в отворената уста на звездоплавателя, който продължаваше да диша спокойно. Светна полупрозрачен екран, поставен полегато над корема на болния. Мут Анг се приближи. В зеленикавото сияние съвсем ясно се виждаха сивите контури на вътрешностите, по които бавно се движеше металическата стоножка. Нещо светна на екрана, когато апаратът даде импулс на препречващия мускул — сфинктера на стомаха, проникна в

дванадесетопръстника и почна да пълзи по сложните извивки на тънките черва. Още малко и тъпият край на стоножката опря в основата на израстък, който приличаше на червей.

Тук, в областта на загнояването, болките бяха по-силни и от натиска на апарата непроизволните движения на червата се засилиха толкова, че се наложи да се дадат на болния успокоителни лекарства. Още няколко минути и аналитичната машина изясни причината за заболяването — случайно замърсяване на израстъка, установи характера на загнояването и препоръча нужната смес от антибиотици и дезинфекционни средства. Металическата стоножка пушна дълги гъвкави пипалца, които проникнаха дълбоко в апендикса. Гнойта беше изсмукана, попадналите в апендикса песъчинки бяха отстранени. Последва енергично промиване с биологични разтвори, които бързо заздравяваха слизестата обвивка на израстъка и на сляпото черво. Болният спеше спокойно, докато забележителният апарат, управляван от автомати, продължаваше да действа вътре в него. Операцията завърши и на лекаря оставаше само да извади апарата.

Командирът на „Телур“ се успокои. Колкото и всесилна да беше медицината, все пак често непредвидени особености на организма (защото бе невъзможно да бъдат определени предварително сред милиарди индивидуалности) даваха неочаквани усложнения, които не бяха страшни в огромните лечебни институти на планетата, но бяха опасни по време на експедиция.

Нищо не се случи. Мут Анг се върна при цигулко-рояла в обезлюдялата библиотека. Вече не му се свиреше и той се отдаде на размишления.

Неведнъж вече командирът на звездолета бе мислил за щастието, за бъдещето.

Четвърто пътешествие в Космоса... Но той никога не беше мислил да извърши толкова голям скок през пространството и времето. Седемстотин години! При тая стремителност на живота и разрастването на новите постижения и открития, при тия хоризонти на знанието, които бяха вече достигнати на Земята. Трудно е да се правят сравнения, но седемстотин години са означавали малко в епохата на древните цивилизации, когато развитието на обществото, неподтиквано от знанията и необходимостта, е вървяло само към понататъшното разпространение на човека, към заселването на още

празните пространства на планетата. Тогава времето е било безмерно и всички изменения на човечеството са протичали бавно, както топенето на ледниците на Арктика и Антарктика.

Столетията сякаш са се губели в пустотата на бездействието. Какво представлява един човешки живот, какво представляват сто, хиляда години?

Почти с ужас Мут Анг си помисли: какво ли биха изпитали хората от древния свят, ако са могли да предусещат колко бавно са протичали тогавашните обществени процеси, ако са могли да разберат, че потисничеството, несправедливостта и лошият живот на планетата ще траят още толкова много години? Да се върнеш след седемстотин години в древен Египет, би значело да попаднеш в същото робовладелско общество с още по-лошо потисничество; в хилядолетен Китай — към същите войни и династии на императорите; или в Европа — от началото на религиозната нощ на средновековието да попаднеш в разгара на кладите на инквизицията и най-свирепо мракобесие.

Но сега опитът да прозреш в бъдещето през наситени с изменения, подобрения и познание седем столетия предизвиква главозамайване от неутолимия интерес към потресаващи събития.

И ако истинското щастие е движението, изменението, промените, кой може да бъде по-щастлив от него и от неговите другари? И все пак не е толкова просто. Човешката природа е двойствена като заобикалящия и създалия я свят. Наред със стремежа към вечни промени ние винаги изпитваме съжаление за миналото, по-точно за онова хубаво в него, което се филтрира от паметта и което по-рано е израствало в представата за доброто старо време.

Тогава хората неволно са търсели доброто в миналото, мечтаели са за неговото повтаряне и само силните души са могли да предвидят, да почувствуват неизбежната бъдеща красота и по-добре уредения човешки живот. Оттогава в душата на човека е залегнало дълбоко съжалението за миналото, скръбта за безвъзвратно отминалото, чувството на печал, което го обхваща пред развалините и паметниците на миналата история на човечеството. Това съжаление за миналото се засилваше особено у зрелите възрастни хора и изпълваше със скръб душите на сериозните и деликатни натури.

Мут Анг стана и изопна силното си тяло.

Да, всичко това е описано тъй ярко и интересно в историческите повести. Но какво може да плаши младежта на звездолета в един момент, когато се извършва скок в бъдещето? Самота, липса на близки? Прословутата самотност на човека, попаднал в бъдещето, е била толкова обсъждана и описвана в старите романи. Самотата винаги се е схващала като липса на близки, роднини, а тези близки са представлявали нищожна шепа хора, свързани често само с формални родствени връзки. Но сега, когато ти е близък всеки човек, когато няма никакви граници или условности, които да пречат на общуването на хората във всички краища на планетата?!

„Ние, хората от «Телур», загубихме всичките си близки на Земята. Но там, в бъдещия ден, ни чакат не по-малко близки, родни хора, които ще знаят още повече и ще чувствуват още по-силно от нашите съвременници, които завинаги сме напуснали“ — ето какво и с какви думи трябва да говори командирът с младите хора от своя екипаж.

В централния команден пост Тей Ерон бе създал любимата си вечерна обстановка. Слабо светеха само най-необходимите лампи и голямото кръгло помещение изглеждаше по-уютно в здрача. Помощник-командирът си тананикаше някаква песничка, непрекъснато проверявайки изчисленията. Пътят на звездолета беше към своя край — днес корабът трябваше да се насочи към съзвездието Змиеносеца, за да мине встрани от изследваната въглеродна звезда. Приближаването към нея беше станало опасно. Лъчевото налягане почваше да нараства до такава степен, че при субсветлинната скорост на кораба можеше да се нанесе страшен, непоправим удар.

Почувствувал нечие присъствие зад гърба си, Тей Ерон се обърна.

Мут Анг се беше навел над рамото на помощника си и четеше обобщените показания на уреда в квадратчетата в долния край на скалата. Тей Ерон въпросително погледна командира и последният кимна с глава. Подчинявайки се на едва забележимото движение на пръстите на помощника, в целия кораб зазвучаха сигнали за внимание и стандартните металически думи:

— Слушайте всички!

Мут Анг приближи микрофона до себе си, знаейки, че във всички отделения на звездолета хората са замръзнали по местата си,

обърнали неволно поглед към замаскираните високоговорители: човек още не беше отвикнал да гледа в посока на звука, когато искаше да слуша особено внимателно.

— Слушайте всички! — повтори Мут Анг — След петнадесет минути корабът започва да намалява скоростта. Всички освен дежурните трябва да легнат в своите каюти. Първата фаза ще завърши в осемнадесет часа, втората фаза — шест „Ж“, ще продължи шест денонощия. Корабът ще направи завой след сигналите УО — ударна опасност. Край!

В осемнадесет часа командирът стана от креслото си и преодолявайки обикновената болка в кръста и тила от намаляването на скоростта, заяви, че може би ще отиде да спи през шестте денонощия, докато трае втората фаза. Целият екипаж на „Телур“ сега не можеше да се отдели от уредите — всички очакваха последните наблюдения на въглеродната звезда.

Тей Ерон мрачно погледна отдалечаващия се командир. С всяко усъвършенствуване надеждността и силата на космическите звездолети нарастваше. Трудно бе дори да се сравни мощта на „Телур“ с ония черупчици, които плаваха по моретата на Земята, получили отдавна името кораби. И все пак неговият звездолет също не беше нещо повече от черупка в бездънните глъбини на пространството... Някак си по-спокойно се чувства човек, когато командирът не спи по време на маневра.

Кари Рам едва не подскочи от изненада, като чу веселия смях на Мут Анг. Преди няколко дни целият екипаж беше разтревожен от известието за внезапното заболяване на командира. В каютата му пускаха само лекаря и всички неволно понижаваха глас, когато минаваха покрай гладката врата, плътно затворена като при авария. Тей Ерон бе принуден да проведе цялата набелязана програма — завоя и новото набиране на скорост, за да се отдалечат от областта на лъчевото налягане на въглеродната звезда и да започнат пулсация назад, към Слънцето. Помощникът вървеше до своя командир и съдържано се усмихваше. Оказа се, че командирът се бе споразумял с лекаря и нарочно се беше оттеглил от командването, за да даде възможност на Тей Ерон да проведе цялата операция сам, без да

разчита на когото и да било. Помощникът за нищо на света не би си признал жестоките съмнения преди изменението на курса, но упрекваше командира за тревогата, която бе причинил на целия екипаж.

Мут Анг шеговито се оправдаваше и убеждаваше Тей Ерон в пълната безопасност на звездолета сред пустотата на космическото пространство. Уредите не можеха да грешат, четирикратната проверка на всяко изчисление изключваше възможността за неточност. Около звездите не можеше да има пояс от астероиди и метеорити в зоната на силното слънчево налягане.

— Нима не очаквате нищо друго? — предпазливо се осведоми Кари Рам.

— Непредвидена случайност, разбира се, е възможна. Но великият закон на Космоса, наречен закон за усреднението^[2], ни помага. Можете да бъдете сигурни, че тук, в този пуст кът на Космоса, няма да срещнем нищо ново. Ние ще се върнем малко назад и ще влезем в пулсация по изпитаното от нас направление, право към Слънцето, покрай Сърцето на змията... Вече няколко дни как се движим към Змиеносеца. А сега побързайте!

— Колко странно: не изпитвам нито радост, нито удоволствие, че върша добро дело, нищо, което да оправдава нашата смърт за седемстотин години — замислено каза Кари. — Да, зная — десетки хиляди наблюдения, милиони изчисления, снимки, бележки. Новите тайни на материята ще се разкрият там, на Земята... Но колко невидимо и безтегловно е всичко това! Зародиш на бъдеще и нищо повече!

— Но колко борба и труд, колко жертви е понесло човечеството, а преди него трилионите поколения животни по слепия път на историческото развитие заради тези именно зародиши на бъдещето! — разгорещено възрази Тей Ерон.

— Всичко това е така, що се отнася до разума. Но що се касае за чувствата, аз признавам само значението на човека — единствената разумна сила в космоса, която може да използва стихийното развитие на материята и да го овладее. Но ние, хората, сме толкова самотни, безкрайно самотни! Ние имаме безспорни доказателства за съществуването на множество населени светове, но никое друго мислещо същество не е кръстосало още поглед с очите на земните

хора! Колко мечти, легенди, книги, песни и картини са създадени в предчувствието за това велико събитие, а то още не се е сбъднало! Не се е сбъднала великата, смела и светла мечта на човечеството, родена много, много отдавна, веднага щом е изчезнала религиозната слепота!

— Слепота! — намеси се Мут Анг. — А знаете ли как нашите неотдавнашни прадеди още от епохата на първия полет в космоса са си представляли осъществяването на тази велика мечта? Военен конфликт, зверско разрушение на корабите, взаимно унищожение още при първата среща.

— Невъзможно! — гръмко възкликнаха Кари Рам и Тей Ерон.

— Нашите съвременни писатели не обичат да пишат за мрачния период от края на капитализма — отговори Мут Анг. — Вие знаете още от училище, че на времето нашето човечество е преживяло твърде критичен момент в своето развитие.

— Но да! — поде Кари. — Когато пред хората вече се е разкрило могъществото на овладяването на материята и космоса, а формите на обществените отношения оставали още предишните и развитието на общественото съзнание също изоставало от успехите на науката.

— Почти точна формулировка. Имате добра памет, Кари! Но да се изразим другояче: космическото познание и космическото могъщество влезли в противоречие с примитивната идеология на собственика-индивидуалист. Здравето и бъдещето на човечеството няколко години се колебали на везните на съдбата, докато победило новото и човечеството се обединило в безкласово общество, в едно семейство... Там, в капиталистическата половина на света, не виждали нови пътища и гледали на своето общество като на непоклатимо и неизменно, смятайки, че и в бъдеще войните и самоизтреблението ще бъдат неизбежни.

— Как са могли да наричат това мечта? — злобно се усмихна Кари.

— Наричали са го.

— Може би всяка цивилизация преживява критични моменти навсякъде, където човечеството се формира на планетите от другите системи — бавно каза Тей Ерон, хвърляйки бегъл поглед към горните циферблати на спидометрите. — Ние познаваме вече две необитаеми планети с вода, атмосфера, с остатъци от кислород, където ветровете

вдигат само мъртви пясъци и вълни в също такива мъртви морета. Нашите кораби фотографираха...

— Не — поклати глава Кари Рам, — не мога да повярвам, че хора, познали вече безграничността на Космоса и могъществото, което им дава науката, са могли...

— ... да разсъждават като зверове, които само са овладели логиката? Но нали старото общество се е формирало стихийно без предварително предпоставена целесъобразност, която отличава висшите форми на обществата, изградени от хората. И разумът на човека, характерът на неговото мислене също са се намирали в първичния стадий на формалната или математическата логика, която е отразявала логиката на законите за развитието на материята, на природата по непосредствени наблюдения. Щом човечеството е натрупало исторически опит и е открило историческото развитие на заобикалящия го свят, възниква диалектичната логика като висш стадий в развитието на мисленето. Човекът тогава е разбрал двойствеността на природните явления и на собственото си съществуване. Той е осъзнал, че, от една страна, като индивидуалност е много малък и мимолетен в живота като капка в океан или искрица, която гасне от вятъра. А от друга, че е необятно велик като вселената, обхващана от неговия разум и чувства в цялата безкрайност на времето и пространството.

Командирът на звездолета млъкна и замислено почна да се разхожда пред своите помощници. Върху младите им лица падна сянка на сурова съсредоточеност.

Мут Анг пръв наруши настъпилата тишина.

— В моята колекция от исторически книги-филми има една, която е много характерна за онази епоха. Този превод на съвременен език е направен не от машина, а от Сания Чен, историк, умрял в миналия век. Да я прочетем! — Той се усмихна, като видя големия интерес, изписан на лицата на младите хора, и излезе в коридора на носовата част на кораба.

— Никога няма да бъда истински командир! — въздъхна виновно Тей Ерон. — Не мога да зная всичко, което знае нашият Анг.

— А пред мене говореше, че е лош командир поради широкия диапазон на своите интереси — каза Кари, сядайки в креслото на дежурния навигатор.

Тей Ерон учудено погледна своя другар. Те мълчаха и тихото бръмчене на уредите им се струваше нормално. Огромният кораб, набрал пределна скорост, уверено се насочваше встрани от въглеродната звезда, към избрания квадрат, където в непрогледния мрак на пространството се губеха, слабо трептейки, далечни галактики — четири звездни острова. Те бяха на такова разстояние, че светлината, която идваше от тях, безсилно умираше в околото на човека — чудесен прибор, за който бяха достатъчни само няколко кванта.

Изведнъж нещо етана. На екрана на големия локатор пламна и затрептя светеща точка. Раздаде се пронизителен звън, който накара звездоплавателите да затаят дъх.

Без да мисли много, Тей Ерон даде сигнал за обща тревога — призова на командира, който заповядваше на всички останали членове на екипажа да заемат местата си в случай на авария.

Мут Анг се втурна към командния пост и с два скока се озова пред пулта. Черното огледало на локатора бе оживяло. В него като в бездънно езеро плаваше малка топчица светлина — кръгла, с очертани краища. Тя се люшкеше нагоре и надолу, пълзейки бавно надясно. Звездоплавателите се учудиха, че роботите, които предупреждаваха за сблъскване на кораба с метеорити, бездействаха. Значеше ли това, че на екрана се вижда не техният отразен дирещ лъч, а чужд?

Звездолетът продължаваше да се движи по същия курс и светлата точка трептеше сега в долния десен квадрат. Догадката накара Мут Анг да потрепера, Тей Ерон — да прехаче устни, а Кари Рам — да стисне до болка края на пулта. Нещо нечувано и невиджано летеше срещу тях, изпускайки силен лъч от локатора си, също такъв, какъвто хвърляше далеко пред себе си „Телур“.

Толкова отчаяно беше желанието догадката да се окаже истина и след безумния изблик на надежда да не рухнат в бездната на разочарованието, което се беше случвало вече стотици пъти със звездоплавателите на Земята, че командирът замръзна на мястото си, страхувайки се да не каже макар и една дума. И сякаш тревогата му се предаде на ония, които бяха пред тях.

Светещата точка на екрана угасна, пламна отново и замига на все по-чести промеждутъци, по четири и два. Тази ритмичност на редуването можеше да бъде породена само от една-единствена сила в цялата вселена — от човешка мисъл.

Нямаше вече никакво съмнение: срещу тях се движеше звездолет.

Тук, в безкрайната шир на пространството, достигната за пръв път от земен кораб, това можеше да бъде само звездолет от друг свят, от планета на друга, далечна система.

Лъчът на главния локатор на „Телур“ също почна да свети на интервали. Кари Рам предаде няколко сигнала с условен светлинен код. Изглеждаше съвсем невероятно тези прости натискания на копчето да предизвикват там, пред тях, на екрана на неизвестния кораб, ритмично редуващи се припламвания.

Гласът на Мут Анг по високоговорителите на кораба издаваше вълнението му:

— Слушайте всички! Срещу нас се движи чужд кораб! Ние се отклоняваме от курса и почваме екстрено намаляване на скоростта. Да се прекрати всякаква работа! Екстрено намаляване на скоростта! По местата, определени при кацане!

Не биваше да се губи нито секунда. Ако корабът срещу тях се движеше с приблизително същата скорост, както и „Телур“, скоростта на приближаването на звездолета беше близка до скоростта на светлината, достигайки двеста двадесет и пет хиляди километра в секунда. Локаторът предоставяше на хората само няколко секунди. Докато Мут Анг говореше в микрофона, Тей Ерон пошепна нещо на Кари. Бледен от напрежение, младежът разбра от половин дума и направи някаква манипулация на пулта на локатора.

— Блестящо! — извика командирът, наблюдавайки как на контролния екран лъчът очерта стрела, извита наляво и назад, и зави в спирала.

Минаха не повече от десет секунди. На екрана светна стреловидно очертание, огъна се към дясната страна на черния кръг и се зави мигновено в спирала. Въздишка на облекчение, почти стон се изтръгна едновременно от гърдите на хората в централния команден пост. Ония, неизвестните, които летяха срещу тях от тайнствените глъбини на космическото пространство, бяха разбрали! Крайно време беше!

Чуха се тревожни сигнали. Сега вече не лъчът на чуждия локатор, а корпусът на кораба се отразяваше на главния екран. С мълниеносно движение Тей Ерон изключи робота, който пилотираше

кораба, и сам леко отклони „Телур“ вляво. Звънът стихна, черното езеро на екрана угасна. Хората едва успяха да забележат светлата черта, която проблесна на обзорния локатор на десния борд. Корабите се разминаха с невъобразима скорост и се изгубиха в пространството.

Щяха да минат няколко дни, преди да се срещнат отново. Мигът не е пропуснат, двата звездолета ще забавят скоростта, ще направят завой и със скорост, пресметната от точни машини, отново ще се приближат към мястото на срещата.

— Слушайте всички! Почваме екстрено намаляване на скоростта! Сигнализирайте във всички секции! — съобщи по микрофона Мут Анг.

Зелените светлини на секциите припламваха в един ред над угасналите индикатори на моторите. Двигателите на кораба замлъкнаха. Целият звездолет замря в очакване. Командирът хвърли поглед към командния пост и мълчаливо кимна с глава към креслата, като включи в същото време робота, предназначен да управлява намаляването на скоростта. Помощниците видяха как Мут Анг се намръщи над скалата на програмата и обърна главната клема на цифрата 8.

Да се глътне хапчето, което понижава сърдечната дейност, да се отпусне човек в креслото и да се включи роботът беше въпрос на няколко секунди.

Звездолетът осезателно се опря в пустотата на пространството — така в древността са се спъвали животните и техните ездаци са летели презглава, надявайки се на милостивата съдба. И сега гигантският кораб сякаш се изправи на задни крака. Неговите „ездаци“ потънаха в дълбочината на хидравличните кресла, изпадайки в безсъзнание.

В библиотеката на „Телур“ се беше събрал целият екипаж. Само един дежурен беше останал при уредите ОЕС, охраняващи връзките на най-сложните електронни апарати на кораба. „Телур“ беше направил завой след намаляването на скоростта, но се бе отдалечил от мястото на срещата повече от десет милиарда километра. Звездолетът се движеше бавно, със скорост една двадесета от абсолютната, а през това време всичките му изчислителни машини непрекъснато проверяваха и коригираха курса. Трябваше отново да се намери

невидимата точка в необятния космос и едва тогава да се види съвсем нищожната прашинка — чуждият звездолет. Осем денонощия щеше да продължи почти непоносимото очакване. Ако всички изчисления и самият кораб не дадат по-голямо от допустимото отклонение, ако ония, неизвестните, също не сгрешат и притежават също тъй съвършени уреди и послушен кораб, тогава звездолетите ще се срещнат достатъчно близо, за да могат да кръстосат в непрогледния мрак лъчите на локаторите си.

Тогава за пръв път в цялата история човек ще влезе в досег със свои братя по мисъл, сили и стремежи. С ония, чието съществуване отдавна вече беше предугадено, доказано, потвърдено от безкрайно прозорливия ум на човека. Чудовищните пропасти на времето и пространството, които разделяха обитаваните светове, досега бяха непреодолими. Но ето че хора от Земята ще подадат ръка на други мислещи същества от космоса, а след това ще идат още по-далеко, при нови братя от други звезди. Веригата от мисли и труд ще се простре през бездните на пространството като окончателна победа над стихийните сили на природата.

Милиарди години са гъмжали в тъмните и топли кътчета на морските заливи малките частици жива слуз, след още стотици милиони години от тях са се формирали по-сложни същества, които са излезли най-после на сушата. В пълна зависимост от заобикалящите ги сили, в тежка борба за живот, за продължаване на рода, са минали милиони векове, докато се е развил големият мозък — най-силният инструмент за търсене на храна, за борба за съществуване.

Темповете на развитието на живота непрекъснато са нараствали, борбата за съществуване се е изостряла и естественият подбор се е ускорявал. Жертви, жертви, жертви. Изяждани тревоядни, умиращи от глад хищници, загиващи слаби, заболели, остарели животни, борба за самка, в защита на потомството, гибел от стихийни катастрофи.

Това е било през целия сляп път на еволюцията, докато при тежките жизнени условия през епохата на великия ледников период далечният роднина на маймуната заменил животинското търсене на храна с осмислен труд. Тогава той се превърнал в човек, познал великата сила на колективния труд и осмисления опит.

Но и след това минали още много хилядолетия, изпълнени с войни и страдания, глад и потисничество, невежество и надежда за по-

добро бъдеще.

Потомците не измамиха своите прадеди: по-доброто бъдеще бе настъпило, човечеството, обединено в безкласово общество, освободено от страха и потисничеството, бе достигнало невиждани висоти на знанието и изкуството. То бе успяло да постигне най-трудното — покоряването на космическите пространства. И ето най-после цялата тежка стълба на историята на живота и човека, цялата мощ на натрупаното знание и безмерните човешки усилия бяха завършили с изобретяването на звездолета за далечно действие „Телур“, запратен в дълбоката бездна на Галактиката. Върхът на развитието на материята на Земята и в Слънчевата система ще влезе в досег чрез „Телур“ с друг връх, достигнат навярно след не по-малко труден път, изминат също в продължение на милиарди години в друг край на вселената.

Тези мисли в една или друга форма вълнуваха всеки член на екипажа. Съзнанието за огромната отговорност на момента бе накарало дори младата Тайна да стане сериозна. Нищожна шепа представители на многомилиардното земно човечество — ще се окажат ли те достойни за неговите подвизи, неговия труд, физическо съвършенство, ум и твърдост?

Как да се подготвят за предстоящата среща? Като помнят цялата кървава и велика борба на човечеството за свобода на тялото и духа!

Най-важен, примамлив и тайнствен беше въпросът, как изглеждат съществата, които се движат сега срещу нас? Страшни или прекрасни са те от наша, земна гледна точка?

Взе думата биоложката Афра Деви.

Младата жена, която беше станала още по-красива от нервната възбуда, често поглеждаше към една картина над вратата. Изпълнена с перспективни краски, голямата панорама на лунните планини на Екваториална Африка с потресавация контраст на мрачните гористи склонове и светлия скалист гребен сякаш подсилваше нейните мисли.

Афра каза, че човечеството отдавна е отхвърлило разпространените някога теории, мислещите същества могат да бъдат най-различни на вид, с най-разнообразна структура. Отживелиците на религиозните суеверия са карали дори сериозни учени лекомислено да допускат, че мислещ мозък може да се развие във всяко тяло, както някога са вярвали в боговете, които се явявали във всякакъв образ. В

действителност външният вид на човека, единственото същество с мислещ мозък на Земята, не е бил случаен и е отговарял на извънредно разностранната приспособимост на такова животно, на неговата възможност да носи огромното натоварване на мозъка и извънредната активност на нервната система.

Нашето разбиране за човешка красота и за красота изобщо се е родило от хилядолетен опит — от несъзнателното възприемане на конструктивната целесъобразност и на съвършенството на приспособеността към едно или друго действие. Ето защо красиви и могъщи са машините, и морските вълни, и дърветата, и конете, макар всички те далеч да не приличат на човека. А самият човек още в животинско състояние благодарение на развитието на мозъка се е избавил от необходимостта от тясна специализация, от приспособяване само към един начин на живот, което е присъщо на повечето животни.

Краката на човека не могат да служат за непрекъснато тичане по твърда, още по-малко по лепкава почва и все пак могат да му осигурят продължително и бързо движение, помагат му да се катери по дърветата и по скалите. А ръката на човека е най-универсален орган, тя може да върши милиони работи и всъщност тя е превърнала първобитния звяр в човек.

Още в ранните стадии на своето формиране човекът се е развил като универсален организъм, който може да се приспособява към най-различни условия. С преминаването към обществен начин на живот тази многостранност на човешкия организъм е станала още по-голяма, още по-разнообразна, както и неговата дейност. И красотата на човека в сравнение с всички други най-целесъобразно устроени животни — освен в съвършенството — се състои още и в универсалността на предназначението, засилена и изострена от умствената дейност, от духовното възпитание.

— Мислещото същество от друг свят, което е достигнало космоса, е също много съвършено, универсално, т.е. прекрасно! Няма и не може да има никакви мислещи чудовища, човекогъби, хора-октоподи! Не знам как изглежда това в действителност, ще открием ли сходство на формата или красотата в някакво друго отношение, но това е неизбежно! — завърши Афра Деви.

— Тази теория ми харесва — подкрепи биоложката Тей Ерон, — само че...

— Разбрах — прекъсна го Афра. — Дори нищожните отклонения от нормалния външен вид създават уродливост, а тук вероятността за отклонения е много голяма. Знаем, че незначителни отклонения на формата: липса на нос, клепачи, устни на човешкото лице, предизвикани от травма, се възприемат като уродливост и са грозни именно защото съществуват върху обща човешка основа. Муцуната на коня или на кучето се различава много рязко от човешкото лице и все пак тя не е уродлива, а дори красива. Това е, защото тя притежава красотата на целесъобразността, докато при травмираното човешко лице хармонията е нарушена...

— Следователно, ако по външен вид никак не приличат на нас, те няма да ни се сторят уродливи? Ами ако са също като нас, но с рога и хоботи? — не се предаваше Тей.

— Мислещото същество няма нужда от рога и никога няма да има. Носът може да бъде издължен като хобот (макар че при наличността на ръце, без които човек не може, хобот също не е нужен). Това ще бъде частен случай, незадължително условие за структурата на мислещото същество. Но всичко, което се формира исторически, в резултат на естествения подбор, става закономерно, нещо средно от множеството отклонения. Тук именно се явява в цялата си красота всестранната целесъобразност. Така че аз не очаквам рогати и опашати чудовища в звездолета, който се движи срещу нас, в него не може да има такива. Само нашите форми на живот са много разнообразни; колкото по-висши са те, толкова повече си приличат една на друга. Палеонтологията ни показва в какви строги рамки еволюционното развитие е поставяло висшите организми — спомнете си стотиците случаи на пълно външно сходство у висшите гръбначни от съвсем различни подкласове — двуутробни и плацентни.

— Вие победихте! — съгласи се Тей Ерон с Афра и не без гордост за своята другарка огледа присъстващите.

Неочаквано почна да възразява Кари Рам, леко почервенял от младежко смущение. Той каза, че чуждите същества, дори да притежават напълно човешки и красив външен вид, могат да се окажат безкрайно чужди по разум, по своите представи за света и живота. А щом са толкова различни, те могат да станат жестоки и ужасни врагове.

Тогава в защита на биоложката взе думата Мут Анг.

— Скоро мислих за това — каза командирът — и разбрах, че на най-високото стъпало на развитието не може да съществува каквото и да било неразбирателство между мислещите същества. Мисленето на човека, неговият разум отразява законите на логическото развитие на заобикалящия го свят, на целия космос. В този смисъл човек е микрокосмос. Мисленето следва законите на мирозданието, които са едни и същи навсякъде. Където и да се появи, мисълта неизбежно ще има за основа математическата и диалектичката логика. Не може да има никакво „друго“, съвсем различно мислене, както не може да има човек вън от обществото и природата...

Радостни възклицания заглушиха думите на командира.

— Не е ли прекалено силно? — неодобрително каза Мут Анг.

— Не — смело възрази Афра Деви, — винаги е радостно, когато мислите на много хора съвпадат. Това е залог за тяхната правилност, то ражда чувство за сигурност... Особено ако се подхожда от различни страни на науката...

— Имате пред вид биологията и социалните дисциплини ли? — попита мълчаливият досега Яс Тин, който по навик се беше настанил в един удобен ъгъл на дивана.

— Да! Най-ярко в цялата социална история на земното човечество е било непрекъснатото засилване на взаимното разбирателство с повишаването на културата и разширяването на знанията. Колкото повече се е повишавала културата, толкова по-лесно е ставало за различните народи и раси от безкласовото общество да се разбират взаимно. Толкова по-ярко са светели за всички общите цели на организацията на живота, необходимостта от обединяване отначало на няколко страни, а след това и на цялата планета, на цялото човечество. Така е сега, при това равнище на развитие, което е достигнато на Земята и несъмнено от ония, които се движат срещу нас... — Афра млъкна.

— Вярно е — съгласи се Мут Анг, — две различни планети, стигнали до космоса, ще се разберат по-лесно от два диви народа на една планета!

— Но какво ще кажете за неизбежността от война дори в космоса? В това са били убедени нашите прадеди, които са били на доста високо културно равнище? — попита Кари Рам.

— Къде е онази знаменита книга, която ни обещахте — напомни Тей Ерон, — за двата космически кораба, които още при първата среща искали да се унищожат?

Командирът отново се запъти към своята стая. Сега нищо не му попречи. Мут Анг се върна с малката осемлъчна звездичка на микрофилма и я постави в четящата машина. Фантазията на древния американски автор интересуваше всички звездоплаватели.

Разказът, който се наричаше „Първият контакт“, описваше драматично срещата на земен звездолет с чужд в Раковидната мъглявина, на разстояние повече от хиляда парсека от Слънцето. Командирът на земния звездолет дава заповед всички звездни карти, материалите от наблюденията и изчисленията на курса да се приготвят за моментално унищожение, както и да се насочат срещу чуждия кораб всички оръдия за разрушаване на метеорити. След това земните хора почват да решават извънредно отговорния въпрос: имат ли право да се опитат да влязат в преговори с чуждия звездолет, или трябва незабавно да го атакуват и унищожат? Голямата тревога на хората от Земята идва от опасението, че другите ще разгадаят пътя на земния кораб и ще дойдат на Земята като завоеватели.

Странните мисли на командира се приемат от екипажа на кораба за неоспорими истини. Срещата между две независимо възникнали цивилизации според командира, трябва неизбежно да води до подчиняването на едната и до победата на онази, която притежава по-силно оръжие. Срещата в космоса означава или търговия, или война — авторът не би могъл да измисли нищо друго.

Скоро става ясно, че чужденците приличат много на земните хора, макар че виждат само инфрачервена светлина, а разговарят чрез радиовълни; все пак хората веднага разгадават езика им и почват да разбират мислите им. Командирът на чуждия звездолет има също такива осакатени социални познания, както и хората от Земята. Той си блъска главата върху задачата, как да излезе жив от фаталното положение и да не унищожи земния кораб.

Дългоочакваната великолепна случайност — първата среща на представители на различни човечества — застрашава да се превърне в страшно нещастие. Корабите висят в пространството на разстояние

около седемстотин мили един от друг и повече от две седмици преговарят чрез робот — една сферична лодка.

Двамата командири се уверяват взаимно в миролюбие и все пак повтарят, че на нищо не могат да вярват. Положението изглежда безизходно, ако не е главният герой на повестта — млад астрофизик. Той скрива под дрехата си бомби със страшна експлозивна сила и заедно с командира отива на гости на чуждия звездолет. Двамата предявяват ултиматум: да си разменят корабите. Част от екипажа на черния звездолет да се прехвърли в земния, а част от звездоплавателите от Земята — в чуждия, след като обезвредят предварително всичките си оръдия за разрушаване на метеорити, да се научат да управляват различните системи и да пренесат цялото имущество. А през това време двамата герои с бомбите остават в чуждия звездолет, за да може, ако бъдат изиграни в нещо, моментално да го унищожат. Командирът на чуждия звездолет приема ултиматума. Размяната на корабите и тяхното обезвредяване преминават благополучно. Черният звездолет с хората и земният кораб с чужденците бързо се отдалечават от мястото на срещата, изчезвайки в излъчващия слаба светлина газ на мъглявината.

... Шум от гласове изпълни библиотеката. Още при четенето ту един, ту друг от младите звездоплаватели проявяваха признаци на нетърпение и несъгласие, изгаряйки от желание да възразят. Но ето че те заговориха, като едва се сдържаха да не проявят най-голямата неучтивост, каквато се смяташе опитът да прекъснеш събеседника си. Всички се обръщаха към командира, сякаш той беше отговорен за древната повест, която бе извлякъл от забравата.

Повечето говореха за пълното несъответствие между времето на действието и психологията на героите. Ако звездолетът е можел да се отдалечи на разстояние четири хиляди светлинни години от Земята само за три месеца, то действието на повестта трябваше да бъде отнесено към далеч по-късно и от съвременността време. Никой още не бе достигнал такива гълбини на космоса. Но мислите и действията на героите на повестта по нищо не се отличаваха от ония, които са били присъщи на хората по времето на капитализма, преди много векове! Не бяха малко и чисто техническите грешки, като например невъзможно бързото спиране на звездолетите или общуването между чуждите мислещи същества чрез радиовълни. Ако тяхната планета,

както се казваше в разказа, е имала атмосфера с почти същата плътност, както и земната, у тях неизбежно е трябвало да се развие слух, подобен на човешкия. Това изисква несравнено по-малък разход на енергия от произвеждането на радиовълни или съобщаване чрез биотокове. Невероятно беше и бързото дешифриране на езика на чуждите звездоплаватели, толкова точно, че е могло да бъде дори кодирано с преводна машина...

Тей Ерон отбеляза ограничената представа за космоса в повестта, толкова по-удивителна, защото великият древен учен Циолковски няколко десетилетия преди написването на разказа е предупреждавал човечеството, че космосът е устроен много по-сложно, отколкото си го представят хората. Противно на мислителите-диалектици, някои учени са смятали че се намират почти на самите граници на познанието.

Минаха векове, множество открития безкрайно усложниха нашата представа за взаимната зависимост между явленията и по този начин сякаш отдалечиха и забавиха познанието на космоса. Същевременно науката намери безброй околни пътища за разрешаването на сложните проблеми и технически задачи. Пример за това беше създаването на пулсационните космически кораби, които се движат сякаш извън обикновените закони за движението. Именно в това преодоляване на привидно безизходните положения на математическата логика се състоеше силата на бъдещето. Но авторът на „Първият контакт“ дори не бе почувствувал необятността на познанието, скрита зад простите формулировки на великите диалектици на неговото време.

— Никой не обърна внимание на още едно обстоятелство — заговори изведнъж мълчаливият Яс Тин. — Разказът е написан на английски език. Всички имена, прозвища и хумористични изрази са оставени на английски. Това не е току-тъй! Аз съм лингвист-любител и съм изучавал процеса на формирането на първия световен език. Английският език е бил един от най-разпространените в миналото. Писателят е отразил като в огледало абсурдната вяра в непоклатимостта, по-точно — във вековечността на обществените форми. Бавното развитие на античния робовладелски свят или на епохата на феодализма, принудителното търпение на древните народи са били погрешно приемани за стабилност изобщо на всички форми на

обществените отношения: езици, религии и дори на последното стихийно общество, капиталистическото. Опасното обществено неравновесие в края на капитализма се е смятало за неизменно. Английският език още тогава е бил архаична отживелица, защото се състои фактически от два езика — писмен и фонетичен, и е съвсем неподходящ за преводните машини. Чудно е как авторът не е съобразил, че езикът се изменя толкова по-силно и по-бързо, колкото по-бързо се изменят човешките отношения и представи за света! Полузабравеният древен санскритски език се оказа изграден най-логично и затова стана основата на езика-посредник за преводните машини. Не мина много време и от езика-посредник бе формиран първият световен език на нашата планета, който оттогава претърпя още много изменения. Така че много езици се оказаха недълговечни. Още по-краткотраен бе животът на взетите от религиозните предания и от отдавна умрели езици имена на хора.

— Яс Тин е забелязал най-главното — намеси се в разговора Мут Анг. — По-страшно от незнанието или погрешната методика е инертността, упоритата защита на ония форми на обществен ред, които съвсем очевидно не са се оправдавали дори в очите на съвременниците. В основата на тази инертност с изключение на поредките случаи на обикновено невежество е била, разбира се, личната незаинтересованост от запазването на онзи обществен строй, при който неговите защитници са живели по-добре от повечето хора. А щом е така, какво го е интересувало човечеството съдбата на цялата планета, нейните енергетични запаси, здравето на нейните обитатели!

Неразумното изразходване на запасите от горящи изкопаеми, на горите, изчерпването на реките и изтощаването на почвите, извънредно опасните опити за създаване на убийствени видове атомно оръжие — всичко това, взето заедно, е определяло действията и миросгледа на ония, които са се стараели на всяка цена да запазят отживялото и ретроградното, причинявайки страдания и вдъхвайки страх у повечето хора. Именно тук се е зародило и е покълнало отровното семе на изключителните привилегии, на измислиците за превъзходството на една група, класа или раса хора над други, оправданието на насилието и войните — с една дума, всичко, което в далечните времена е получило името фашизъм.

Привилегированата група неизбежно ще създава пречки за развитието, стараяйки се всичко да си остане непроменено за нея, а унижената част от обществото ще се бори против тези пречки и за собствени привилегии. Колкото по-силен е бил натискът на привилегированата група, толкова по-силна е ставала съпротивата, толкова по-жестоки са били формите на борбата, при което се е проявявала взаимната жестокост, чиято последица е деградацията на моралното състояние у хората. Погледнете тази борба между класите в една страна в мащаба на борбите между привилегировани и потиснати страни. Спомнете си от историята борбата между страните от новото, социалистическото общество и от старото, капиталистическото и ще разберете причината за раждането на военната идеология, на пропагандата за неизбежността на войните, за тяхната вечност и разпространение в космоса. Аз виждам тук сърцето на злото, онази змия, която, колкото и да я криеш, непременно ще те ухапе, защото не може да не хапе. Спомнете си с каква лоша червеножълта светлина гореше звездата, покрай която минахме към нашата цел...

— Сърцето на змията! — възкликна Тайна.

— Сърцето на змията! И сърцето на литературата, защитница на старото общество, която пропагандирала неизбежността на войната и капитализма, е сърце на отровно влечуго.

— Следователно нашите опасения са също отгласи от змийското сърце, останали още от древните! — сериозно и печално каза Кари. — Но аз навярно съм най-змийският човек от всички нас, защото все още имам опасения... съмнения, как да ги нарека, не знам.

— Кари! — с укор извика Тайна.

Но той упорито продължаваше:

— Командирът говори добре за кризите на висшите цивилизации. Всички ние знаем за загинали планети, животът на които е бил унищожен, защото техните обитатели не са успели да се справят с военната атомна опасност, да създадат ново общество според законите на науката и завинаги да сложат край на жаждата за изтребление, да изтръгнат това змийско сърце! Знаем, че нашата планета едва е успяла да избегне подобна участ. Ако в Русия не е била създадена първата социалистическа държава, която поставя началото на огромни изменения в живота на планетата, щял е да цъфти фашизмът, а с него убийствените ядрени войни! Но ако те са все още

там — младият астронавигатор посочи мястото, откъдето се очакваше чуждият звездолет, — ако те още не са преминали критичната точка?

— Изключено, Кари — спокойно отговори Мут Анг. — Възможна е известна аналогия във възникването на висшите форми на живота и на висшите форми на обществото. Човекът е можел да се развива само в сравнително стабилни, дълготрайни благоприятни условия на заобикалящата го природа. Това не значи, че изобщо не са ставали изменения, напротив, те са били дори доста резки, но само по отношение на човека, а не на цялата природа. Катастрофи, големи сътресения и изменения не биха способствували за развитието на висше мислещо същество. Така и висшата форма на обществото, която можа да победи космоса, да построи звездолета, да проникне в бездънните глъбини и пространството, постигна всичко това едва след стабилизирането на условията за живот на човечеството от цялата планета и, разбира се, без катастрофалните войни на капитализма... Не, ония, които се движат срещу нас, също са преминали критичната точка, също са страдали и загивали, докато са построили истинско, мъдро общество!

— Струва ми се, че има някаква стихийна мъдрост в историите на цивилизациите на различните планети — каза с пламнали очи Тей Ерон. — Човечеството не може да покори космоса, докато не достигне висш живот, без войни, с голяма отговорност на всеки човек за всички свои събрата!

— Като достигна висшия стадий на комунистическото общество, човечеството придоби космическа сила и то можеше да я придобие само по този път, друг път няма! — извика Кари. — Няма и за никое друго човечество, ако така се наричат висшите форми на организирания, мислещ живот.

— Ние, нашите кораби, това са ръце на човечеството от Земята, протегнати към звездите — сериозно каза Мут Анг, — и тези ръце са чисти! Но това не може да бъде само наша особеност! Скоро ние ще докоснем също такава чиста и силна ръка!

Младежите не издържаха и с възторжени викове посрещнаха заключителните думи на командира. Но и възрастните, които познаваха мъжествената сдържаност на чувствата, заобиколиха Мут Анг с явно вълнение.

Някъде напред, все още на чудовищно разстояние, срещу „Телур“ летеше кораб от планета на чужда и далечна звезда. И хората от Земята за пръв път през милиардите години, в продължение на които се бе развивал животът на тяхната планета, щяха да влязат в досег с други... които също бяха хора. Не е чудно, че колкото и да се сдържаха, звездоплавателите изпадаха в трескаво възбуждение. Струваше им се невъзможно да се оттеглят, за да починат, да останат насаме със себе си в пламенното нетърпение на очакването. Но Мут Анг, след като изчисли времето на срещата със звездолета, нареди на Свет Сим да даде на всички успокоително лекарство.

— Ние — твърдо отговори той на протестите — трябва да срещнем своите събратя в най-добро състояние на духа и тялото. Предстои ни още огромна работа: ще трябва да ги разберем и съумеем да им разкажем за себе си. Да усвоим техните знания. И да им предадем нашите! — Мут Анг сви вежди. — Никога не съм се страхувал така от своето неумение, некомпетентност. — Тревогата беше изменила обикновено спокойното лице на командира, пръстите на стиснатите му ръце бяха побелели.

Може би едва сега звездоплавателите почувстваха каква отговорност възлагаше на всеки един от тях небивалата среща. Те безропотно взеха хапчетата и се разотидоха.

Мут Анг остави само Кари, след това се поколеба, хвърляйки поглед към могъщата фигура на Тей Ерон, и с жест покани и него в командния пост. С въздишка на умора командирът се отпусна в креслото, наведе глава и закри лицето си с ръце.

Тей и Кари мълчаха, страхувайки се да не смутят размислите на командира. Звездолетът се движеше много бавно, с двеста хиляди километра в час — така наречената тангенциална скорост, с която звездолетите обикновено влизаха в зоната на Рош на някое небесно тяло. Роботите, които управляваха кораба, го държаха в прецизно изчислен обратен курс. Време беше да се появи лъчът на локатора на чуждия кораб и това, че все още не го виждаше, караше Тей Ерон с всяка измината минута да се тревожи все по-силно.

Мут Анг стана с вечната, малко тъжна усмивка, така добре позната на всеки един от екипажа.

„Ела, далечни приятелю, на заветния праг...“

Тей се намръщи, взирайки се в безпросветно черния преден екран. Песента на командира му се стори неподходяща за такъв сериозен момент. Но Кари поде още по-веселия припев, като поглеждаше лукаво мрачния помощник.

— Опитайте се да сигнализирате с нашия лъч, Кари — изведнаж каза Мут Анг, като престана да тананика, — по два градуса във всяка посока и кръстосано!

Тей леко се изчерви. Не беше се сетил за тази проста възможност, а мислено беше корил командира.

Минаха още два часа. Кари си представяше как там напред, на колосално разстояние, лъчът на техния локатор пълзи наляво, надясно, нагоре и надолу, изминавайки стотици хиляди километри от черната пустота. Такива махания със сигналната „кърпичка“ превъзхождаха най-буйната фантазия на старите земни легенди за великани.

Тей Ерон бе изпаднал в съзерцателно вцепенение. Мислите му течаха бавно, без да предизвикват емоции. Тей си спомни как след отлитането от Земята не го напущаше чувството на странна отчужденост от всичко, което го заобикаляше.

Навярно това чувство е било присъщо на първобитния човек — усещане за пълна необвързаност, за липса на каквито и да било задължения, грижи за бъдещето. Навярно подобни чувства са се появявали у хората през време на големи бедствия, войни и социални сътресения. И за Тей Ерон миналото, всичко, което беше оставил на Земята, си бе отишло завинаги и безвъзвратно; неизвестното бъдеще бе отделено с пропаст от стотици години, отвъд която го очакваше нещо съвсем ново. Той нямаше никакви планове, проекти, чувства и желания за това, което бе напред. Само да занесе там добитото от космоса, изтръгнато от неговите глъбини ново познание. Напред, само напред! И изведнъж се бе случило нещо, което бе засенчило и очакването на нова земя, и грижите на помощник-командира.

Мут Анг се опитваше да си представи живота на движещия се срещу тях кораб. Командирът си представяше чуждия кораб и неговите обитатели сходни със земния кораб, със земните хора и техните преживявания. Той се убеди, че е по-лесно да си представи чуждите, като измисля най-невероятни форми на живот, отколкото да подчини фантазията си на строгите рамки на законите, за които така убедително беше говорила Афра Деви.

Без да вдига глава, по внезапното напрежение на другарите си Мут Анг почувствува появяването на сигнала върху екрана на локатора. Той не успя да види тази светла точка — толкова бързо изчезна тя, оставяйки светла диря по черния блестящ диск. Сигналният звънец едва издрънка. Звездоплавателите скочиха и се наведоха през масите на пултовете, стараяйки се инстинктивно да се приближат до екрана. Колкото и мигновено да беше появяването на светещата точка, то означаваше твърде много. Чуждият звездолет се бе насочил към тях, а не бе изчезнал в глъбините на пространството. Значи, корабът се управляваше от не по-малко опитни същества, които бяха съумели да изчислят обратния курс достатъчно точно и бързо и сега търсеха „Телур“ със своя лъч на огромно разстояние. Две невъобразимо малки точки, загубени в необятната тъмнина, се търсеха... И в същото време два огромни свята, изпълнени с енергия и знание, влизаха в досег помежду си чрез насочените снопове светлинни вълни. Кари премести лъча на главния локатор от деление 1488 на 375. Още, още... Светлата точка се появи, изчезна и отново блесна в черното огледало, съпроводжана от мигновено замиращ звуков сигнал.

Мут Анг хвана верниерите на локатора и започна да описва спирала от периферията към центъра на колосалния кръг, който лъчът очертаваше в района на приближаващия се звездолет.

Чуждите, изглежда, повториха маневрата. След дълги усилия светлата точка се задържа в рамките на третия кръг на черното огледало. Тя трептеше само от вибрацията на двата кораба. Звъненето се раздаваше сега непрекъснато и трябваше да бъде приглушено. Нямахше съмнение, че лъчът на „Телур“ също е уловен от уредите на чуждия звездолет и че корабите се движат един срещу друг, приближавайки се с не по-малко от четиристотин хиляди километра в час.

Тей Ерон извади от машината зададените ѝ изчисления и определи, че корабите се намират на разстояние около три милиона километра. До срещата на звездолетите оставаха седем часа. След един час можеше да започне интегралното намаляване на скоростта, което щеше да отдалечи срещата с още няколко часа, ако чуждият самолет направеше същото и ако забавяше скоростта по сходни изчисления. Може би чуждият звездолет щеше да спре по-бързо или пък щеше да

се наложи отново да се разминат и това пак щеше да отложи срещата, а очакването ставаше почти непоносимо.

Чуждият звездолет не създаде излишни тревоги. Той започна да намалява скоростта по-бързо от „Телур“, но след като установи темпото, с което земният звездолет намаляваше скоростта, извърши корекция. Корабите се приближаваха все повече и повече. Екипажът на „Телур“ отново се събра в централния команден пост. Звездоплавателите наблюдаваха как на мястото на светлата точка в черното огледало на локатора се появи по-голямо петно.

Това беше собственият лъч на „Телур“, отразен от чуждия звездолет и уловен отново от локатора. Петното взе очертанията на малък цилиндър, опасан от дебел пръстен (форма, която съвсем не напомняше формата на „Телур“). Когато се приближиха още повече, в краищата на цилиндъра се появиха куполовидни удебеления.

Сияещите контури се увеличаваха постепенно, докато достигнаха периферията на черния кръг.

— Слушате всички? По местата си! Окончателното спиране при осем „G“!

Хидравличните кресла дълго потъваха в своите поставки, пред очите на хората се червенееше и притъмняваше, по лицата им изби лепкава пот. „Телур“ спря и увисна в пустотата, където нямаше нито връх, нито основа, нито страни, ни дъно, спря сред ледения космически зрак, на сто и два парсека от родната звезда — жълтото Слънце.

Едва след като се съвзеха от спирането, звездоплавателите включиха екраните за пряко наблюдение и гигантския прожектор, но не видяха нищо освен ярка светлинна мъгла отпред, вляво от носа на кораба. Прожекторът угасна и тогава силна синкава светлина заслепи всички, които гледаха екрана, като ги лиши окончателно от възможността да видят нещо.

— Поляризаторната мрежа, тридесет и пет градуса и филтърът на светлинните вълни! — заповяда Мут Анг.

— На дължина на вълната шестстотин и двадесет? — осведоми се Тей Ерон.

— Навярно това ще бъде най-доброто!

Поляризаторът загаси синкавото сияние. Тогава силен оранжев поток светлина прониза черния мрак, зави, засегна края на някакво

съоръжение и най-после освети целия чужд звездолет.

Корабът от другата звезда се намираще само на няколко километра. Такова приближаване правеше чест както на земните, така и на чуждите астронавигатори. От разстояние трудно можеха да се определят точно размерите на звездолета. Изведнъж от чуждия кораб бликна вертикален лъч оранжева светлина, който по дължина на вълната съвпаднаше с лъча на „Телур“. Очевидно и чуждите, подобно на земните космонавти, използваха светлината за сигнализация, като правеха нейните лъчи видими в космическата пустота. Лъчът се появи, изчезна, бликна отново и остана неподвижен във вертикална посока, губейки се към непознатите съзвездия в края на Млечния път.

Мут Анг потърка челото си с ръка, което правеше винаги, когато мислеше напрегнато.

— Навярно сигнал — предпазливо отбеляза Тей Ерон.

— Без съмнение. Аз бих го разбрал така: нашият неподвижен стълб светлина означава: „Стойте на място, ще се приближавам аз.“ Да се опитаме да отговорим.

Земният звездолет загаси своя прожектор, превключи филтъра на вълна четиристотин и тридесет и насочи синкав лъч към кърмата си. Стълбът оранжева светлина на чуждия кораб веднага угасна.

Звездоплавателите очакваха със затаен дъх. Чуждият кораб приличаше много на макара: два конуса, съединени с върховете си. Основата на единия от конусите, очевидно предния, бе прикрита с купол, а на задния бе монтирана широка, отворена фуния. По средата корабът бе опасан от дебел, слабо светещ пръстен с неопределени очертания. През пръстена просветваха контурите на цилиндъра, който съединяваше конусите. Внезапно пръстенът се сгъсти, стана непроницаем и се завъртя около средната част на звездолета като колело на турбина. Чуждият кораб почна да расте на екраните: за три-четири секунди той изпълни цялото зрително поле. Земните хора разбраха, че корабът пред тях е по-голям от „Телур“.

— Афра, Яс и Кари — в шлюзовата камера, към изхода на кораба заедно с мен! Тей остава на пост. Да се включи планетарният прожектор! Ще запалим осветлението за кацане на левия борд! — даваше кратки заповеди командирът.

С трескава бързина звездоплавателите облякоха леките скафандри, които се използваха за планетни изследвания и за излизане

от кораба в космическото пространство, далеко от смъртоносното излъчване на звездите.

Мут Анг огледа критично всички, провери своя скафандър и включи помпите. Те моментално всмукаха въздуха от шлюзовата камера вътре в кораба. Щом показателят на разреждането достигна зелената черта, командирът обърна една след друга три ръчки. Безшумно, както и всичко, което ставаше в космоса, се отместиха встрани бронираните плочи, изолационният слой и кутията на въздушната клетка. Отвори се кръглият капак на изходния люк и веднага хидравличните маркучи изтласкаха нагоре пода на шлюзовата камера. Четиримата звездоплаватели се озоваха на височина четири метра над предната част на „Телур“, на кръгла, заградена площадка, така наречената площадка за горен обзор.

В пояса от синкави светлини чуждият звездолет се оказа съвършено бял. Той нямаше огледална металическа повърхност, отразяваща всички видове излъчвания на космоса, както бронята на „Телур“, а матова, която светеше с ярката белота на планински сняг. Само централният пръстен продължаваше да излъчва слабо синкаво сияние.

Исполинският корпус на кораба видимо се приближаваше към „Телур“. В космическото пространство, далече от всякакви полета на притегляне, двата звездолета осезателно се привличаха и това беше гаранция, че корабът от чуждия свят не беше от антиматерия. От левия борд на „Телур“ се подадоха напред гигантски буфери — телескопични пружинни гръби.

На външния край буферите имаха възглавници от еластична пластмаса с предпазен слой, в случай че това, с което корабът трябваше да влезе в досег в космоса, се състоеше от антиматерия. В горния край на куполовидния нос на чуждия звездолет зееше черно отворстие, което приличаше на разкривена в дръзка усмивка уста. Оттам се подаде напред балкон с тънки, нагъсто поставени перила. В черното отворстие се размърда нещо бяло. Тримата звездоплаватели чуха Афра да издава стон на разочарование. Пет мъртвешки бели, прекомерно широки фигури се появиха на издадената площадка на звездолета. На ръст почти колкото хората от Земята, те бяха много подебели, а на гърбовете им стърчаха гребеновидни издатини. Вместо кръглите прозрачни шлемове на земните звездоплаватели, на

приповдигнатите с напречни цилиндри рамене на чуждите имаше нещо като голяма белезникава раковина, обърната с вдлъбнатината напред. Освен това ветрилообразно стърчаха големи шипове, образувайки навес, под който неразличимото тъмно петно леко проблясваше като черно стъкло.

Първата бяла фигура направи рязък жест, от който пролича, че чуждите имат две ръце и два крака. Белият кораб се обърна с носа си към борда на земния звездолет и от него се подаде на около двадесет метра напред нещо като хармоника от червени метални пластинки.

Мек пружиниращ тласък и двата кораба се допряха. Но в краищата на осите не избухна ослепителната мълния на пълното атомно разпадане, капсулирано от мощно магнитно поле: материята на двата звездолета беше една и съща.

Звездоплавателите от площадката на „Телур“ чуха в своите телефони тихия доволен смях на командира и се спогледаха с недоумение.

— Искам да успокоя всички и най-напред Афра — каза Мут Анг. — Представете си как изглеждаме ние! Мехуроподобни кукли със свиващи се крайници и огромни кръгли глави... три четвърти празни!

Афра звънко се разсмя.

— Цялата работа е какво има вътре в скафандрите, а как са отвън, не е толкова важно!

— И те имат две ръце и два крака като нас — започна Кари.

Но в този момент около подаващия се от белия кораб металически скелет се появи нагънат бял калъф, който като празен ръкав се протегна към „Телур“. Предната фигура на площадката, в която Мут Анг по усет разпозна равен на себе си по ранг командир, почна да прави недвусмислени жестове, приближавайки до гърдите си протегнатите към „Телур“ ръце. Хората не закъснях да отговорят на неговите жестове и издадоха от долната част на корпуса съединителната галерия, която се използваше за свързване между кораби в пространството. Галерията на „Телур“ имаше кръгло сечение, а на белия звездолет вертикално-елипсовидно. Земните техници бързо изработиха преходна рамка от меко дърво. От космическия студ дървото моментално промени своята молекулярна структура и стана по-здраво от стомана. През това време на издатината на чуждия кораб се появи един куб от черен метал с черна предна стена — екран. Две

бели фигури се наведоха над него, изправиха се и се дръпнаха назад. Пред погледите на хората от Земята се появи подобие на човешка фигура, горната част на която ритмично се разширяваше и свиваше. Малки бели стрелки ту се устремяваха навътре във фигурата, ту излизаха навън.

— Гениално просто: дишане! — извика Афра. — Те ще ни покажат какво дишат, състава на своята атмосфера, но как?

Сякаш отговаряйки на нейния въпрос, дишаният модел на екрана изчезна и на мястото му се появи нова фигура. Черна точка в сивкаво пръстеновидно обръче — несъмнено ядро на атом, заобиколено от тънките орбити на светещи точки — електроните. Мут Анг почувствува как гърлото му се сви, той не можеше да произнесе нито дума. На екрана имаше вече четири фигури: две в центъра, една под друга, свързани с дебела бяла черта, и две встрани, съединени с черни стрелки.

Звездоплавателите от Земята с разтуптени сърца брояха електроните. Долният очевидно беше основният елемент на океана: един електрон около ядрото — водород. Горният, главният елемент на атмосферата и дишането: девет електрона около ядрото — флуор!

— О! — жално се провикна Афра Деви. — Флуор!...

— Бройте — прекъсна я командирът, — вляво горе — шест електрона: въглерод, вдясно — седем: азот. Всичко е ясно. Предайте да се изработи също такава таблица на нашата атмосфера и на нашата обмяна на веществата — всичко ще бъде същото, само че на мястото на централния горен, флуора, при нас ще бъде кислородът с неговите осем електрона. Колко жалко, много жалко!

Когато звездоплавателите от Земята показаха своята таблица, те забелязаха как предната бяла фигура на мостика на кораба трепна и приближи ръката си до раковината на скафандъра с жест, понятен за земния човек. Очевидно същите чувства, но още по-силни изпитваше командирът на чуждия звездолет.

Същата бяла фигура се наведе през парапета на мостика и рязко замахна с ръка, сякаш разсичайки нещо в пустотата. Шиповидните израстъци на раковината на скафандъра му застрашително се насочиха към „Телур“, който се намираще на няколко метра под белия кораб. След това командирът на чуждия кораб вдигна двете си ръце и ги

спусна надолу на известно разстояние една от друга, сякаш показваше две паралелни плоскости.

Мут Анг повтори неговия жест. Тогава командирът на чуждия звездолет вдигна високо едната си ръка с жест на безмълвен привет, обърна се и се скри в черното отворстие. Останалите го последваха.

— Да се приберем и ние — каза Мут Анг, натискайки спускащия лост.

Афра дори не бе успяла да погледне великолепия блясък на звездите в черната пустота на космоса, който винаги предизвикваше у нея особен съзерцателен възторг.

Люкът се затвори, осветлението на шлюзовата камера се запали и започна да се чува лекото съскане на помпите — първият признак, че въздухът е достигнал земната плътност.

— Ще построим прегради, а след това ще съединим галериите, нали? — попита Яс Тин командира, щом свали шлема си.

— Да. Тъкмо това искаше да каже командирът на техния звездолет. Колко жалко: газът на живота на тяхната планета — флуорът — е смъртоносно отровен за нас! А за тях също тъй смъртоносен е нашият кислород. Много наши материали, бои и метали, които издържат в кислородна атмосфера, могат да се разрушат, докоснати от тяхното дихание. За вода им служи течният флуорист водород — същата плавилна киселина, която у нас разяжда стъклото и разрушава почти всички минерали, които имат в състава си силиций, лесно разтворим във флуорист водород. Ето защо ще трябва да поставим прозрачна преграда, която не пропуска кислорода, а те ще поставят своя преграда от вещество, което не се разрушава от флуора. Но хайде, трябва да бързаме. Ще обсъдим всичко, докато се прави преградата!

Матовосиният под на гасителната камера, която отделяше жилищните помещения от машините на „Телур“, се превърна в химическа работилница. Дебел лист от кристално прозрачна пластмаса беше излят от приготвени още на Земята разтвори и сега бавно се циментираше с помощта на специални нагреватели. Неочакваното препятствие бе направило невъзможно прякото общуване на хората от Земята с чуждите звездоплаватели.

Белият кораб не проявяваше никакви признаци на живот, макар дежурните непрекъснато да го наблюдаваха в екраните.

В библиотеката на „Телур“ кипеше работа. Всички членове на екипажа подбираха стереофилми и магнитни фотозаписи за Земята, репродукции на най-добрите произведения на изкуството. Бързо се подготвяха диаграми и чертежи на математическите функции, схеми на кристалните решетки на веществата, най-разпространени в земната кора, на другите планети и на Слънцето. Регулираше се големият стереоекран, обвиваше се в устойчив на флуора калъф обертонният високоговорител, който предава точно човешкия глас.

По време на кратките прекъсвания за хранене и почивка звездоплавателите обсъждаха необикновената атмосфера в родината на пътешествениците в космоса, с които се бяха срещнали.

Кръговратът на веществата, който използва лъчистата енергия на тяхното светило и позволява на живота да продължава и да натрупва енергия в борбата с разсейването на енергията — ентропията, непременно трябва да следва и там общата схема на земните превръщания. Свободен активен газ, бил той кислород, флуор или някой друг, можеше да се натрупа в атмосферата само в резултат на жизнената дейност на растенията. Животните и човекът включително изразходваха кислорода или флуора, свързвайки го с въглерода — основния елемент, от който се състояха телата на растенията и животните.

На чуждата планета трябва да има флуористоводороден океан. Разцепвайки с помощта на лъчистата енергия на своето светило флуористия водород, както у нас на Земята водата (кислородния водород), растенията на тази планета вероятно натрупваха въглехидрати и отделяха свободен флуор, който, смесен с азота, дишаха хора и животни, получавайки енергия от изгарянето на въглехидратите във флуора. Животните и хората сигурно издишваха флуорист въглерод и флуорист водород.

Подобна обмяна на веществата дава един път и половина повече енергия от земната с нейната кислородна основа. Не е чудно, че тя е послужила за развитието на висш мислещ живот. Но диалектически по-голямата активност на флуора в сравнение с кислорода предполага и по-силна радиация на светилото. За да може лъчистата енергия да разцепи молекулата на флуористия водород в растителния фотосинтез, са нужни не жълтозелени лъчи, както за водата, а лъчи от по-мощни

кванти, синкави и виолетови. Очевидно светилото на чуждите звездоплаватели е синкава звезда с висока температура.

— Противоречие! — намеси се в разговора върналият се от работилницата Тей Ерон. — Флуористият водород лесно се превръща в газ.

— Да, при плюс двадесет градуса — отговори Кари, поглеждайки в справочника.

— А замръзва?

— При минус осемнадесет.

— Следователно тяхната планета трябва да е студена! Това е доказателство против хипотезата за синкава гореща звезда.

— Защо? — възрази Яс Тин. — Тя може да е далеко от светилото. Океаните могат да се намират в умерените или полярните зони на планетата. Или...

— Навярно може да има още много „или“ — каза Мут Анг. — Както и да е, пред нас е звездолет от флуорна планета и ние скоро ще узнаем всички подробности за техния живот. По-важно сега е да разберем друго: флуорът е много рядък във вселената. Макар в резултат на последните изследвания флуорът да мина от четиридесето по разпространение място на осемнадесето, все пак нашият кислород заема трето място във вселената по общото количество на своите атоми след водорода и хелия, а след него вече идват азотът и въглеродът. По друга система на изчисляване кислородът е двеста хиляди пъти повече от флуора. Това може да означава само едно: планетите, богати с флуор, са извънредно малко в космоса, а планетите с флуорна атмосфера, т.е. такива, на които дълго е съществувал растителен живот, обогатил атмосферата със свободен флуор, са нищожно малко, едно изключение от правилото.

— Сега разбирам жеста на отчаяние, който направи командирът на техния звездолет — замислено каза Афра Деви. — Те търсят себеподобни и тяхното разочарование е било много голямо.

— Ако е много голямо, значи, че търсят отдавна и освен това, че вече са срещали мислещ живот...

— И той е бил обикновен, от нашия тип, кислороден — продължи Афра.

— Но може да съществуват и други типове атмосфера — възрази Тей Ерон, — например хлорна или сярна, или сероводородна.

— Те не могат да служат за развитие на висш живот! — тържествуващо извика Афра. — Всички те дават при обмяната на веществата три и дори десет пъти по-малко енергия от кислорода, нашия могъщ живителен кислород!

— Само не сярната — промърмори Яс Тин, — нейната енергия е еднаква с кислорода.

— Вие имате пред вид атмосферата от сернист антидрид и океан от течна сяра, нали? — попита Мут Анг.

Инженерът кимна утвърдително.

— Но в този случай сярата замества не кислорода, а водорода на нашата Земя — намръщи се Афра, — т.е. най-обикновения елемент в космоса! Едва ли рядката във вселената сяра ще може да бъде честа заместителка на водорода. Ясно е, че такава атмосфера е още по-рядко явление от флуорната.

— И само за много топли планети — отговори Тей, прелиствайки справочника — океанът от сяра ще бъде течен едва от сто до четиристотин градуса.

— Струва ми се, че Афра е права! — намеси се командирът. — Всички тези предполагаеми атмосфери са извънредно голяма рядкост в сравнение с нашата стандартна атмосфера от най-разпространените в космоса елементи. Това не е случайно!

— Не е случайно — съгласи се Яс Тин. — Но случайностите в безкрайния космос не са малко. Да вземем нашата „стандартна“ Земя. На нея, а и на нейните съседи — Луната, Марс, Венера — има много алуминий, който е изобщо рядък във вселената.

— И все пак да се намерят повторения на тези случайности в същата безкрайност е въпрос на десетки, ако не и на стотици хилядолетия — мрачно каза Мут Анг. — Дори с пулсационни звездолети. Ако те търсят отдавна, аз ги разбирам много добре!

— Колко е хубаво, че нашата атмосфера се състои от най-обикновените елементи на вселената и че ни предстои среща с огромно множество също такива планети! — каза Афра.

— А за пръв път се срещнахме със съвсем друга! — обади се Тей.

Афра пламна и вече се готвеше да възрази, когато се появи химикът на кораба и докладва, че прозрачният щит е готов.

— Но ние можем да влезем в техния звездолет просто със скафандрите, нали? — осведоми се Яс Тин.

— И те в нашия. Навярно ще има не една размяна на посещения, но първите познанства ще започнем от разстояние — отговори командирът.

Звездоплавателите закрепиха прозрачната стена в края на съединителната галерия, а белите фигури отсреща почнаха същата работа в своята галерия. След това те се срещнаха в пустотата, помагайки си взаимно при закрепянето на свързващата рамка. Поглаждането по ръкава на скафандъра или по рамото — жест на нежност и дружба — беше еднакво разбираемо за едните и за другите.

Приближавайки застрашително рогообразните израстъци на раковините на главите си, чуждите се опитваха да разгледат лицата на хората през полупрозрачните шлемове. Но докато главите на хората се виждаха сравнително ясно, слабо изпъкналите предни щитове на шлемовете на чуждите, скрити под шипестите навеси на раковините, оставаха непроницаеми за земните очи. Само със своя безпогрешен човешки усет хората чувствуваха, че от тази тъмнина ги гледат напрегнато и доброжелателно внимателни очи.

На поканата да влязат в „Телур“ белите фигури отговориха с отрицателни жестове. Един от тях докосна своя скафандър и след това бързо разпери ръце, сякаш разпилявайки нещо.

— Боят се за скафандрите в кислородната атмосфера — досети се Тей.

— И те като нас искат да започнем със среща в галерията — каза командирът.

Двата звездолета — снежнобелият и метално-огледалният — образуваха сега едно цяло, увиснало неподвижно в безкрайността на космоса. „Телур“ включи мощните нагреватели и екипажът му можа да влезе в съединителната галерия в обикновени работни костюми — плътно прилягащи сини комбинезони от изкуствена вълна.

В чуждата половина на галерията пламна синкаво осветление, което приличаше на сиянието на планинските върхове на Земята. Прозрачните прегради между двете различно осветени камери изглеждаха аквамаринови, сякаш бяха от застинала чиста морска вода.

Настъпилата тишина се нарушаваше само от ускореното дишане на развълнуваните хора. Тей Ерон докосна с лакът рамото на Афра и почувствува, че младата жена цяла трепери. Помощник-командирът здраво я притисна до себе си и тя му отговори с бърз поглед, изпълнен с благодарност.

В другия край на съединителната галерия се показва група от осем чужди... Чужди ли? Хората не повярваха на очите си. Дълбоко в душата си всеки бе очаквал нещо необикновено, неவிжданo. Пълното сходство на чуждите с хората от Земята приличаше на чудо. Но това беше само на пръв поглед. Колкото по-дълго се вираха хората, толкова повече различия намираха в това, което не беше скрито под тъмната дреха — къси широки сака и дълги панталони, които напомняха старинните дрехи на Земята.

Синкавата светлина угасна — бяха включили земното осветление. Прозрачните прегради загубиха зеления си цвят и станаха бели, почти невидими. Зад тази едва забележима стена стояха хора. Кой можеше да повярва, че те дишат най-отровния за Земята газ и се къпят в море от разяждащата всичко флуороводородна киселина. Телата им имаха пропорционални форми, ръстът отговаряше на средния човешки ръст. Цветът на кожата беше странен, чугуеносив със сребрист оттенък и със скрит кървавочервен отблясък, какъвто има полираната червена желязна руда — хематитът. Сивият тон на този минерал беше еднакъв с кожата на обитателите на флуорната планета.

Кръглите глави бяха покрити с гъсти синкавочерни коси... Но най-забележителната особеност на техните лица бяха очите. Невероятно големи и удължени, те запълваха цялото лице, а краищата им бяха леко дръпнати към слепите очи, над равнището на очите на земните хора. Бялото на очите им, което у тях имаше синкав цвят, изглеждаше непропорционално удължено в сравнение с черния ирис и зениците.

Съобразно с размерите и положението на очите правите и ясно очертани, много черни вежди се съединяваха с косите високо на слепоочията и почти се сключваха в средата, образувайки широк тъп ъгъл. Косите над челото се спускаха към слепите очи, образувайки също такава ясно очертана и права линия, съвсем симетрична на веждите. Поради това челото имаше очертание на хоризонтално изтеглен ромб. Носът, къс и леко издаден, имаше отворени отдолу

ноздри, като у земните хора. Малката уста с виолетови устни разкриваше правилен ред зъби със също такъв чист небесен цвят, както и бялото на очите. Горната половина на лицето изглеждаше много широка, а към брадичката то силно се стесняваше с леки ъгловати очертания. Формата на ушите не можеше да се види, защото косите на всички бяха прибрани с три златисти шнура.

Между тях имаше жени и мъже. Жените се познаваха по източените шии, по закръглените очертания на лицата и по много пищните, късо подстригани коси. Мъжете бяха по-високи, с по-масивни тела, с по-широки бради — общо взето, притежаваха същите белези, по които се различаваха двата пола на Земята.

На Афра се стори, че ръцете им имат само по четири пръста. Пръстите на хората от флуорната планета сякаш нямаха стави: те се свиваха плавно, без да образуват ъгловати издатини.

Краката не можеха да се видят: стъпалата им потъваха в меката настилка на пода. При естествената за земните очи светлина дрехите им имаха тъмночервен, почти кафяв цвят.

Колкото повече се вираха звездоплавателите от Земята, толкова по-малко странен им изглеждаше външният вид на обитателите на флуорната планета. Нещо повече, те почваха да разбират своеобразната им екзотична красота. Най-характерната им черта бяха големите очи, които гледаха хората съсредоточено и ласкаво, излъчвайки топлотата на мъдростта и дружелюбието.

— Какви очи! — не издържа Афра. — С такива очи по-лесно можеш да станеш човек, отколкото с нашите, макар че и нашите са прекрасни!

— Защо? — прошепна Тей.

— Колкото по-големи са очите, толкова по-голямо е количеството на елементите на ретината, толкова повече подробности от околния свят могат да доловят те.

Тей кимна в знак, че е разбрал.

Един от хората от флуорната планета излезе напред и направи жест на покана. Веднага земното осветление в тяхната половина на галерията угасна.

— Ах! — тъжно извика Мут Анг. — Аз не предвидих!

— Аз се погрижих за това — спокойно се обади Кари, изключи нормалното осветление и запали две силни лампи с филтри

четиристотин и тридесет.

— Ние изглеждаме като мъртъвци — с огорчение каза Тайна, — зле изглеждат хората на такава светлина!

— Вашите опасения са напразни — каза Мут Анг. — Техният спектър на най-добра видимост е във виолетовия сектор, може би в ултравиолетовия. Това предполага, че те виждат много повече нюанси, отколкото ние, но не мога да си представя как изглеждаме.

— Може би ще им се сторим много по-жълти, отколкото сме в действителност — каза, като помисли малко, Тей.

— И това е много по-добре, отколкото синкавият мъртвешки цвят. Погледнете само наоколо! — не спираше Тайна.

Хората направиха няколко снимки и изнесоха в малкия шлюз обертонния звучател, който работеше с осмиеви кристали. Другите го повдигнаха и го поставиха на един триножник. Кари насочи към антената с форма на чаша малък сноп радиовълни. Във флуорната атмосфера на звездолета прозвучаха говор и музика от Земята. По същия път бе предаден уред за анализиране на въздуха, който даде възможност да се установи температурата, налягането и съставът на атмосферата на непознатата планета. Както и трябваше да се очаква, вътрешната температура на белия звездолет се оказа по-ниска от земната и не надвишаваше седем градуса. Атмосферното налягане беше по-голямо от земното, а силата на тежестта — почти еднаква.

— Те самите навярно са по-топли — каза Афра, — както ние сме по-топли от нашата нормална двадесетградусова температура. Мисля, че температурата на тяхното тяло е около четиринадесет наши градуса.

Другите предадоха своите уреди в два мрежести сандъка, чието предназначение не можеше да се разбере.

От единия сандък се раздадоха високи, прекъслечни, чисти звукове, които сякаш се губеха в далечината. Хората от Земята разбраха, че обитателите на флуорната планета чуват по-високи тонове от тях. Ако техният слух по диапазон беше приблизително еднакъв със земния, те нямаше да могат да чуват част от ниските тонове на човешкия говор и музика. Другите отново запалиха земното осветление, а хората включиха синкавата светлина. До прозрачната стена се приближиха двама — мъж и жена. Те спокойно свалиха своите тъмноревени дрехи и застанаха неподвижно, хванати за ръце, след това почнаха бавно да се обръщат, давайки възможност на хората

от Земята да разгледат телата им, които се оказаха по-сходни със земните, отколкото лицата им. Хармоничната пропорционалност на фигурите на флуорните хора напълно отговаряше на земните понятия за красота. Малко по-резките преходи в очертанията, леката острота на всички линии на вдлъбнатините и издатините създаваха впечатление за известна ъгловатост, по-точно, за по-голяма релефност на техните тела. Навярно впечатлението се засилваше от сивия цвят на кожата, който бе по-тъмен в гънките и вдлъбнатините.

Главите им стояха красиво и гордо върху дълги шии; мъжът имаше широки рамена на човек, който работи и се бори, а широките бедра на жената — майка — ни най-малко не отслабваха впечатлението за интелектуалната сила на представителите на неизвестната планета.

Когато двамата отстъпиха с познатия жест на покана и загасиха жълтата земна светлина, хората от Земята вече не се колебаеха.

По молба на командира пред прозрачната преграда застанаха, хванати за ръце, Тей Ерон и Афра Деви. Въпреки неземното осветление, което придаваше на телата на хората студения отблясък на синкав мрамор, всички звездоплаватели ахнаха от възхищение — толкова очевидна беше красотата на техните другари. Това разбраха и другите. Смътно виждащи се в неосветената галерия, те почнаха да си разменят погледи и непонятни жестове.

Афра и Тей стояха гордо и открито, изпълнени с онзи нервен подем, който идва в моменти на изпълнение на трудни и рисковани задачи. Най-после хората от флуорната планета свършиха снимките и запалиха своето осветление.

— Сега не се съмнявам, че те познават любовта — каза Тайна, — истинската, прекрасната и велика човешка любов... щом техните мъже и жени са толкова красиви и умни!

— Вие сте напълно права, Тайна, и това е толкова по-радостно, защото те ще ни разберат във всичко — каза Мут Анг.

— Да! Вижте Кари! Кари, не се влюбвайте в девойка от флуорната планета, това ще бъде катастрофа за вас.

Звездоплавателят се съвзе от транса и отмести погледа си, прикован към обитателите на белия звездолет.

— А бих могъл! — тъжно се усмихна той. — Бих могъл въпреки цялата разлика между нашите тела, въпреки чудовищната

отдалеченост на нашите планети. Сега разбрах цялото могъщество и сила на човешката любов.

През това време другите бяха поставили на преден план зелен екран. На него почнаха да се движат малки фигурки. Те вървяха в процесия, изкачвайки се по стръмен склон, и носеха някакви големи предмети. След като се изкачеше на плоския връх, всяка фигура хвърляше своя товар и падаше ничком. Напомняща земна мултипликация, картината говореше за умора, желание за отдих. Хората от Земята също почувстваха колко са уморени от напрегнатото многочасово очакване и първите впечатления от срещата. Жителите на флуорната планета очевидно се бяха надявали да срещнат други хора и се бяха подготвили за тази среща, като бяха създали например подобни „разговорни“ филми.

Екипажът на „Телур“, който не беше готов за такава среща, излезе с чест от затруднението. До преградката бе приближен екран за бързи скици и художникът на „Телур“ Яс Тин почна да нахвърля последователно серия от рисунки. Отначало той нарисова също такива уморени човечета, след това голямо лице с такъв явно въпросителен израз, че сред другите настана оживление, както при появяването на Тей Ерон и Афра Деви. След това художникът нарисова Земята, обикаляща около Слънцето по орбита, раздели орбитата на двадесет и четири части и зачерни едната ѝ половина. Обитателите на флуорната планета скоро отговориха с подобна схема. От едната и от другата страна се включваха метрономи, които помагаша да се установи продължителността на малките деления на времето, а след това да се изчислят и големите. Звездоплавателите узнаха, че флуорната планета прави една обиколка около оста си за четиринадесет земни часа и обикаля около синкавото си слънце за деветстотин денонощия. Предложеното време за почивка се равняваше на пет земни часа.

Замаяни, хората се разотидоха от съединителната галерия. Светлините в нея угаснаха, загасна и външното осветление на корабите. Двата тъмни звездолета висяха неподвижно един до друг, сякаш всичко живо в тях беше загинало, замръзнало в чудовищния студ и дълбокия мрак на пространството.

Но вътре в корабите животът, пламенен, устремен към знанието, продължаваше своя ход. Безкрайно изобретателният човешки мозък търсеше нови начини, за да предаде на братята по мисъл, родени на

планетите от далечни системи, знанията и надеждите, лелеяни и постигнати с хилядолетен безмерен труд, опасности и страдания. Знания, които бяха освободили човека отначало от властта на дивата природа, след това от произвола на дивия обществен строй, болестите и преждевременната старост и бяха го издигнали в безкрайните висоти на космоса.

Втората среща в галерията започна с показването на звездни карти. И за хората от Земята, и за обитателите на флуорната планета бяха съвсем неизвестни картите на съзвездията, покрай които минаваше пътят на корабите. (Едва на Земята астрономите успяха да установят точното положение на синкавото светило — то се намираще в малък звезден облак на Млечния път, около звездата Тау от Змиеносеца.) Пътят на чуждия звездолет беше към едно звездно натрупване в северния край на Змиеносеца и се бе пресякъл с курса на „Телур“, когато той бе достигнал южните граници на съзвездието Херкулес.

В галерията на чуждите се издигна някаква решетка от пластинки от червен метал, висока колкото човешки ръст. Зад нея се завъртя нещо, което се виждаше в пролуките между пластинките. Внезапно всички се отместиха, обърнаха се и изчезнаха. На мястото на решетката се появи огромно празно пространство, в което някъде далеко се носеха ослепително сините спътници и флуорната планета. Бавно се приближаваше и тя самата. Широк син пояс от непроницаеми облаци обвиваше еkvатора ѝ. На полюсите и в околуполярните зони планетата сияеше със сивочервени отблясъци, а умерените зони с извънредно ярката си белота приличаха на обвивката на чуждия звездолет. Тук, през слабо наситената с пари атмосфера, смътно се долавяха контурите на моретата, континентите и планините, които се редуваха на неправилни вертикални ивици. Планетата беше по-голяма от Земята. Бързото ѝ въртене възбуждаше около нея мощно електрическо поле. В областта на еkvатора лилавото сияние пронизваше дълбоко мрака на околното пространство.

Със затаен дъх часове наред седяха хората пред прозрачната стена, зад която неизвестно устройство продължаваше да разгръща с потресаваща реалност картините от флуорната планета. Земните хора видяха лилавите вълни на океана от флуорист водород, които миеха брегове с черни пясъци, червени скали и склонове на насечени

планини, които излъчваха синкаво лунно сияние. По-близо до полюсите въздухът синееше все повече, по-дълбока и по-ярка ставаше тъмносинята светлина на виолетовата звезда, около която бързо се носеше флуорната планета.

Планините се издигаха като заоблени куполи, валове, плоски възвишения с ярък опалов блясък. Синкав здрач изпълваше дълбоките долини, които се простираха от полярните планини към назъбената ивица на южните морета. Над големите заливи се издигаше полупрозрачно покривало от синкави облаци. Гигантски постройки от червен метал и някакви тревистозелени камъни се извисяваха по бреговете на моретата и в безкрайно дълги върволици се простираха по вертикалните долини към полюсите. Тези исполински маси от постройки, които се виждаха от грамадна височина, бяха разделени от широки ивици гъста растителност със зеленикавосинкави листа или от плоските куполи на планините, които излъчваха някакво сияние като опалите или лунните камъни на Земята. Кръглите ледени масиви от замръзнал флуорист водород на полюсите изглеждаха като скъпоценни сапфири.

Сините, синкавите, лазурните и лилавите тонове преобладаваха навсякъде. Самият въздух бе сякаш пронизан от синкаво сияние като слаб разред в газова тръба. Светът на чуждата планета изглеждаше студен и безстрастен, като видение в кристал — ясно, далечно и призрачно. Свят, в който не се чувствуваше топлина, галещото разнообразие на червените, оранжевите и жълтите цветове на Земята.

Вериги от градове се виждаха и в двете полукълба на планетата, в зоните, които отговаряха на полярната и умерената зона на Земята. Към еkvатора планините ставаха по-остри и по-мрачни. Назъбени върхове стърчаха над мътната от пари повърхност на морето, планинските хребети се простираха по посока на паралелите, ограждайки тропическите области на флуорната планета.

Над тях се дигаха на кълба плътни маси от сини пари: от нагриването на синкавата звезда лесно изпаряващият се флуорист водород насищаше атмосферата, движеше се като огромна облачна стена към умерените зони, стъпяваше се и на вълни се изливаше обратно в топлата екваториална зона. Бентове, достойни за гиганти, обуздаваха стремителността на тези водни маси, които бяха затворени

в арки и тръби и служеха за източник на енергия за силовите станции на планетата.

С нетърпим блясък светеха полета от огромни кристали кварц — очевидно силицият играеше ролята на нашата сол във водите на флуористоводородното море.

Градовете на екрана се очертаваха по-ясно. Техните контури рязко се открояваха в студената синкава светлина. Навсякъде, докъдето поглед стигаше, цялата площ на обитаемите зони на планетата с изключение на тайнствената екваториална област, потънала в синкавомлечни пари, беше облагородена, изменена, подобрена от ръцете на творческата мисъл на човека. Много повече променена от Земята, където огромните площи на резерватите, древните развалини или изоставените мини все още бяха непокътнати.

Трудът на милиарди хора от безброй поколения се издигаше над планините, изпълваше цялата повърхност на флуорната планета. Животът властвуваше над стихииите на бурните води и гъстата атмосфера, пронизана от убийствено силните лъчи на синкавата звезда и от безкрайно мощните електрически заряди.

Хората от Земята гледаха, без да откъсват очи, и съзнанието им сякаш се раздвояваше: в същото време в паметта им изплува образът на родната планета. Но не както си представяха родината техните прадеди — в зависимост от мястото, където са се родили и живели: било просторни равни полета и влажни гори, било каменисти тъжни планини, било радостно огрени от топлото слънце брегове на прозрачни морета. Цялата Земя с разнообразието на своите климатични зони — на студените, умерените и топлите страни — минаваше пред мисления поглед на всеки звездоплавател. Безкрайно прекрасни бяха и сребристите степи — областите на волния вятър, и могъщите гори от тъмни ели и кедри, бели брези, крилати палми и гигантски синкави евкалиптуси. Мъглявите брегове на северните страни с маси от обрасли с мъх скали и белотата на кораловите рифове в синкавото сияние на тропическите морета. Властно студеният, пронизващ блясък на снежните хребети и призрачната, трептяща мъгла на пустините. Реките — величави, бавни и широки или бясно носещи се като табуни бели коне по големите камъни на клисурите. Богатството на багрите, разнообразието на цветовете, синьото земно небе с облаци като бели птици, слънчевият зной и навъсеното

дъждовно време, вечната смяна на годишните времена. И сред цялото това богатство на природата — още по-великото разнообразие на хора, на красотата, на стремежи, дела, мечти, легенди, скърби и радости, песни и танци, сълзи и печал...

Те виждаха могъществото на осмисления труд, който поразяваше със своята изобретателност, изкуство, фантазия и прекрасна форма навсякъде — в строежите, заводите, машините, корабите.

Може би обитателите на флуорната планета виждат със своите големи очи много повече от хората в студените синкави багри на своята планета, а в преобразуването на монотонната природа те може би са отишли по-далеко от нас, децата на Земята? Назряваше догадката: ние, създанията на кислородна атмосфера, стотици хиляди пъти по-обичайна за космоса, намерихме и ще намерим още огромно количество подходящи за живот условия, ще намерим, ще срещнем, ще се съединим с братя, с хора от други планети. А те, създанията на редкия флуор, с техните необикновени флуористи белтъци и кости, с кръв със сини телца, поглъщащи флуора, както нашите червени телца — кислорода?

Тези хора са затворени в ограниченото пространство на своята планета. Навярно те отдавна вече търсят себеподобни или поне планети с подходяща за тях флуорна атмосфера. Но как да намерят в бездните на вселената тъй редките бисери, как да стигнат до тях през хиляди светлинни години? Толкова близко и понятно е тяхното отчаяние, огромното разочарование при срещата с кислородни хора, и то, изглежда, не е първото.

В галерията на белия звездолет ландшафтите на флуорната планета се смениха с колосални сгради. Наклоните на вдадените навътре стени напомняха на тибетската архитектура. Никъде нямаше прави ъгли и хоризонтални плоскости — формите се огъваха плавно, преминавайки от вертикала към хоризонтала със спирални преходи, в далечината се появи тъмен отвор, който имаше овална форма. Когато се увеличи, стана ясно, че долната част на овала представлява спираловиден широк път, който се издига и води към здание, голямо колкото град. Над входа се виждаха синкави знаци в червени рамки, които отдалеко напомняха набръчкана водна повърхност. Входът се приближаваше. В дъното се виждаше слабо осветена грамадна зала със светещи като флуоресциращ флуорит стени.

Внезапно, без предупреждение, картината изчезна. Изумените звездоплаватели, които се бяха приготвили да видят нещо необикновено, почувстваха буквално удар. Галерията от другата страна на прозрачната стена се освети с обикновената синкава светлина. Появиха се чуждите звездоплаватели. Този път те се движеха много бързо, с резки движения.

В този момент на екрана се появи редица последователни картини. Те се занизаха толкова бързо, че екипажът едва можеше да ги следи. Някъде в мрака на космоса се движеше също такъв бял звездолет, какъвто висеше сега редом с „Телур“. Виждаше се как неговият централен пръстен се върти и блести, пръскайки лъчи във всички посоки. Изведнъж пръстенът престана да се върти и корабът увисна в космическата бездна, недалеч от малка синкава звезда-джудже.

От звездолета в далечината се устремиха лъчи, които проблеснаха като чертички на екрана, в левия ъгъл на който се появи втори звездолет. Летящите чертички го достигнаха, той висеше неподвижно редом със земен кораб, в който хората познаха своя „Телур“. А белият звездолет, приел зова на своя другар, се отдели от „Телур“ и изчезна някъде в черната шир.

Мут Анг въздъхна толкова силно, че подчинените му се обърнаха към него с ням въпрос.

— Да! Те скоро ще заминат. Някъде много далеко се е движел втори техен кораб. По някакъв начин те са поддържали връзка, макар че аз не мога да си представя как е възможно това при неизмеримата бездна, която разделя корабите. Сега нещо се е случило с втория звездолет, неговият зов е достигнал до нашите чужди... по-точно, нашите приятели.

— Може би той не е повреден, а е намерил нещо важно? — тихо попита Тайна.

— Може би. Както и да е, те заминават. Трябва да бързаме с всички сили, за да успеем да пресметнем, да запишем колкото може повече сведения. И главното — картите, техния курс, техните срещи... Не се съмнявам, че те са имали срещи с други кислородни хора.

От разговорите с чуждите звездоплаватели стана ясно, че те могат да останат още едно земно денонощие. Поддържани със специални лекарства, хората работеха като бесни и не отстъпваха по

неизчерпаемата си енергия на бързите сиви жители на флуорната планета.

Преснемаха се учебници с картини и думи, веднага се записваше звученето на чуждия език. Предаваха се колекции с минерали, води и газове в устойчиви прозрачни съдове. Химиците на двете планети се стараеха да разберат значението на символите, които изразяваха състава на живите и неживите същества. Бледна от умора, Афра стоеше пред диаграмите на физиологическите процеси, генетичните схеми и формули и схемата на ембрионалните стадии в развитието на организма на обитателите от флуорната планета. Безкрайните молекулни вериги на устойчивите на флуор белтъци изумително приличаха на земните белтъчни молекули: същите филтри на енергията, същите бариери, възникнали в борбата на живата материя с ентропията.

Минаха двадесет часа. В галерията се появиха Тей и Кари; полумъртви от умора, те носеха ленти със звездните карти, които отразяваха целия път на „Телур“ от Слънцето до мястото на срещата. Чуждите звездоплаватели забързаха още повече. Фотомагнитните ленти на запаметяващите машини на хората от Земята записваха разположението на непознатите звезди, означените с неизвестни знаци разстояния, астрофизическите данни, пресичащите се в сложен зигзаг пътища на двата бели кораба. Всичко това трябваше да бъде дешифрирано по-късно по предварително приготвените от чуждите звездоплаватели обяснителни таблици.

И на края хората не можаха да съдържат радостните си възклицания. Отначало около една, след това около втора, трета, четвърта, пета звезда на екрана се появиха увеличени кръгове, в които се завъртяха планети.

Изображението на тромав, тумбест звездолет се смени с цяло ято други, по-изящни кораби. На спуснатите под корпусите им овални платформи стояха в своите скафандри същества — истински хора. Знакът на атома с осем електрона — кислородния — увенчаваше изображението на планетите и корабите, но звездолетите на схемата бяха свързани само с две от изобразените планети: едната — разположена близо до голямо червено слънце; другата — въртяща се около ярка златиста звезда от спектралния клас Еф. Очевидно животът на планетите на другите три звезди, също кислороден, не беше

достигнал още високо равнище, което позволяваше излизане в космоса, или там още нямаше мислещи същества.

Хората от Земята не успяха да си изяснят това, но те разполагаха с безценни сведения за пътищата, които водеха към тези населени светове, отдалечени на много стотици парсека от мястото на срещата със звездолетите.

Настъпи време за раздяла.

Екипажите на двата звездолета се строиха един пред друг от двете страни на прозрачната стена: бледобронзовите хора от Земята и сивокожите хора от флуорната планета, чието име остана неизвестно за земните звездоплаватели. Те си разменяха ласкави и печални жестове, усмивки и взаимно понятните погледи на техните умни, внимателни очи.

Неизпитвана, силна тъга обзе хората от „Телур“. Дори отлитането от родната земя, на която щяха да се върнат след седем века, не беше предизвикало чувството за такава болезнено безвъзвратна загуба. Не можеха да се примирят със съзнанието, че още няколко минути — и тези красиви, странни и добри хора ще изчезнат завинаги в космическите бездни, търсейки безнадеждно близък по природа мислещ живот.

Може би едва сега звездоплавателите разбраха напълно, с цялото си същество, че най-важното във всички търсения, стремежи, мечти и борби е човекът. За всяка цивилизация, за всяка звезда, за цялата Галактика и за цялата безкрайна вселена главното е човекът, неговият ум, чувства, сила, красота, неговият живот!

Щастието, запазването и развитието на човека е главната задача на необятното бъдеще след победата над Сърцето на змията, след безумната, невежествена и злобна разточителност на жизнената енергия в ниско организирани човешки същества.

Човекът е единствената сила в космоса, способна да действа разумно и преодолявайки най-чудовищни препятствия, да върви към целесъобразно и всестранно преустройство на света, т.е. към красотата на осмислен и могъщ живот, изпълнен с щедри и ярки чувства.

Командирът на белия звездолет направи някакъв знак. Младата жена, която бе демонстрирала красотата на обитателите на флуорната

планета, веднага се устреми натам, където стоеше Афра. С широко разтворени ръце тя се притисна до преградата в стремеж да прегърне прекрасната жена на Земята. Без да забелязва течащите по страните ѝ сълзи, Афра се прилепи до прозрачната стена като удряща се о стъкло пленена птица. Светлината в галерията на белия звездолет угасна и почернялото стъкло се превърна в бездна, в която потънаха всички пориви на земните хора.

Мут Анг нареди да се включи земното осветление, но галерията от другата страна на преградата се оказа празна.

— Външната група да облече скафандрите за отделяне на галерията! — властно наруши тъжното мълчание гласът на Мут Анг. — Механиците — при двигателите, астронавигаторът — в командния пост! Всички да се приготвят за отлитане!

Хората напуснаха галерията, отнасяйки уредите. Само Афра, осветена от мъждивата светлина от отворения бордов люк, стоеше неподвижно, сякаш скована от вледеняващия студ на междузвездните пространства.

— Афра, затваряме люка! — извика ѝ Тей Ерон някъде от вътрешността на кораба. — Искаме да наблюдаваме тяхното отлитане.

Младата жена изведнъж дойде на себе си и с вик: „Чакайте! Тей, чакайте!“ се затича към командира. Учуденият помощник стоеше в недоумение, но Афра се върна много бързо. Заедно с нея тичаше Мут Анг.

— Тей, прожектора в галерията! Извикайте техниците, поставете екрана обратно! — разпореждаше се тичешком командирът.

Хората забързаха като при авария. Силен лъч прониза галерията и замига на същите интервали, както лъчът на локатора на „Телур“ в първия момент на срещата на корабите. Прекъсвайки работата си, звездоплавателите от белия звездолет се появиха в галерията. Хората от „Телур“ запалиха синкавата светлина 430. Треперещата Афра се наведе над чертожната дъска, която отразяваше на екрана нахвърляните от нея скици. Двойните спирални вериги на механизмите на наследствеността трябваше да бъдат, общо взето, еднакви у земните и флуорните хора. След като ги изобрази, Афра начерта диаграмата на обмяната на веществата в човешкия организъм, свеждаща се до еднакво превръщане на лъчистата енергия на звездните светила, добита чрез растенията. Младата жена погледна неподвижните сиви

фигури и зачеркна атома на флуора с неговите девет електрона, като постави на неговото място кислородния атом.

Сивите фигури трепнаха. Командирът излезе напред и доближи лицето си до прозрачната преграда, вирайки се с огромните си очи в разкривените чертежи на Афра. И изведнъж вдигна над челото си събраните си ръце и ниско се поклони пред жената от Земята.

Те бяха разбрали това, което в последния момент на раздялата бе проблеснало в мозъка на Афра и което тя в своята скръб от раздялата се бе осмелила да изкаже. Афра мислеше за изменение, за дръзко заменяне на химическите превръщания, които привеждаха в действие целия извънредно сложен организъм на човека. Чрез въздействие върху механизма на наследствеността да се замени флуорната обмяна на веществата с кислородна! Да се запазят всички особености, цялата наследственост на флуорните хора, но да се накарат телата им да работят върху друга енергетична основа. Тази гигантска задача беше още толкова далеко от възможността да бъде осъществена, че дори седемте века на раздяла със Земята, векове на непрекъснато увеличаване на научните достижения, едва ли щяха да приближат много нейното разрешение.

Но колко много, безкрайно много могат да направят обединените усилия на двете планети! А ако към тях се присъединят и други мислещи събрата... флуорното човечество няма да мине като сянка, изчезнала безследно в дълбините на вселената.

Когато хората от различните планети на неизброимите системи и галактики неизбежно се съединят в космоса, сивокожите обитатели на флуорната планета може би няма да бъдат изключени поради извънредно редкия случай на строежа на техните тела.

Може би скръбта от неизбежната раздяла и загуба беше преувеличена? Недостъпно далечни по строежа на своите планети и тела, флуорните хора и хората от Земята си приличаха по своя живот и бяха съвсем близки по разум и чувства за Афра, която гледаше големите очи на командира на белия звездолет; като че ли всичко това тя бе прочела в тях. Или то беше само отражение на собствените ѝ мисли?

Но хората от флуорната планета, изглежда, също вярваха в силата на човешкия разум, която беше присъща на хората от Земята. Ето защо дори плахата искрица от надежда, изказана от жената-биолог,

значеше толкова много за тях, че техните приветствени жестове вече не приличаха на сбогуване, а ясно говореха за бъдещи срещи.

Двата звездолета се отдалечаваха бавно, за да не се повредят от силата на своите спомагателни двигатели. Белият кораб се скри една минута по-рано зад ослепителен пламък и когато той угасна, остана само космическият мрак.

Тогава и „Телур“, предпазливо набирайки скорост, влезе в пулсация, която служеше един вид като мост, съкращаващ необозримо дългите междузвездни пътища. Надеждно скрити в защитните облекла, хората вече не виждаха как се съкращаваха летящите насреща им светлинни кванти и как далечните звезди напред синееха и ставаха все по-виолетови. След това звездолетът потъна в непрогледния мрак на нулевото пространство, отвъд който цъфтеше и ги очакваше кипящият живот на Земята.

[1] Парсек — единица за измерване на звездните разстояния: 3,26 светлинни години. Б.а. ↑

[2] Закон за усреднението — математически израз, в който крайните резултати от изчисленията се обозначават с някакво средно число. Крайните най-големи и крайните най-малки величини се изоставят. Б.а. ↑

ЕЛИНСКАТА ТАЙНА

„Много съм ви благодарен на всички — тихо се обърна към събралите се професор Израел Абрамович Файнцимер и огромните му тъмни очи светнаха. — В нашите трудни дни вие не забравихте за моя скромен юбилей... От благодарност ще ви разкажа една забележителна повест от близкото минало. Ние, учените, не обичаме кой знае колко да разкриваме още непотвърдените от много факти наблюдения — приемоте това като знак на моето уважение и доверие към вас.

Вие знаете, че посветих живота си на изследването на човешкия мозък и работата на психиката. Но не едностранчиво, не в рамките на една тясна специалност подхождах към този тъй интересен раздел на науката, а се стараех да обхвамна дейността и строежа на мозъка в цялата му сложност като мислителен апарат. Бях прилежен анатом, физиолог, психиатър и прочее, докато не създадох свое направление — психофизиология на мозъка. През последните години усилено работех над изясняването на природата на паметта и трябва да призная, че все още съм направил малко по този въпрос: това е твърде тежка задача. Промъквайки се слепешком сред хаоса от необясними факти, лутайки се като в мрак в най-сложните взаимовръзки на нервните мозъчни клетки, аз събрах само отделни, станали ясни трохици, стараяйки се да създам от тях достоверен, проверен от опита фундамент на учението за паметта. Но не за него искам да говоря сега, а за това, че пътем се сблъсках с редица особени явления, които още са много тъмни и аз дори не съм се опитвал да съобщя за тях в печата. Тези явления нарекох памет на поколенията или генна памет. Няма да ви давам научни доказателства, а ще кажа само, че по наследство се предават редица доста сложни, несъзнателни, понякога напълно автоматически действия на нервния механизъм на животното. Инстинктите и сложните рефлексии не могат, според мен, да бъдат само в подкорковите, низши центрове на мозъка. Тук задължително взема участие кората — следователно целият механизъм е много по-сложен, отколкото предполагахме досега. Именно опростяването на механизма

на инстинктите е най-голямата грешка на съвременната физиология. Но това още не е памет — паметта стои много по-високо във веригата на все по-усложняващите се организации, които управляват възприемането и осмислянето на околния свят. Както е и прието от съвременната наука, паметта не е наследствена, тоест онези отпечатъци от външния свят, които пази и натрупва в себе си мозъкът през цялото време на живота на индивида, завинаги изчезват със смъртта му и с нищо не обогатяват, нищо не предават на възникналото от този индивид потомство.

Същността на моето откритие се състои в това, че намерих факти, които доказват предаването на някои отпечатъци в паметта по наследство от поколение на поколение. Извинете ме за дългото встъпление, но въпросът е толкова сложен, че съм длъжен да ви въведа в него подготвени, иначе по никакъв начин няма да си обясните моето *необикновено* без мистика и дяволщина. Няма смисъл да се усмихвате, това е обща за всички или за мнозина слабост на човешката природа. Вие не сте нито първите, нито последните, които ще приемат достоверния, но напълно необясним за вас факт за свръхестествен.

Продължавам. Всички сте забелязвали, но с нищо не сте свързвали факта, че красотата на формите например, било архитектурни, било на някоя местност, било на човешкото тяло и така нататък, се чувствава и, общо взето, се оценява еднакво от всички хора от най-различни категории, развитие и възпитание. А дайте на съответния специалист да анализира тази красота: сградата — на архитекта, ландшафта — на географа, тялото — на анатома, и той веднага ще каже, че красотата е съвършенство при изпълняваното предназначение, съвършенство на целесъобразността, икономията на материал, здравината, силата, бързината. Аз мисля, че тъкмо опитът на безбройните поколения ни е дал несъзнателното разбиране на съвършенството, възприемано във вид на красота, и това понятие вече се отпечатва в паметта — в несъзнателната памет, която се предава по наследство от поколение на поколение. Има и други примери за тази несъзнателна памет на поколенията, но сега няма да говоря за тях. И без това проблемът за паметта е все още един от най-неясните.

В представата на съвременната наука паметта се загнездва като че ли в килийки, създавани от най-сложни сплитания на израстъците на мозъчните нервни клетки в продължение на индивидуалния живот,

живота на един човек. Аз добавям, че някои от тези килийки, доколкото околната природа в продължение на стотици векове в основните си черти остава еднаква, са възниквали еднакво у всички хора, поколение след поколение, и на края са започнали да се предават по наследство. Ето тази несъзнателна или подсъзнателна памет на поколенията съставя общата за всички нас канава на мисленето ни извън зависимостта от образованието и възпитанието. Изследванията в тази насока са много трудни и аз още нямам нито един доказан с опит факт.

Обаче аз отивам още по-нататък и допускам, че в редки случаи комбинациите на килийките на паметта, съставени от специални връзки на нервните клетки, могат да се предават по наследство, запазвайки от живота на предишните поколения някои късчета вече от областта на съзнателната памет — паметта, която се реализира от съзнателното мислене.

Това са известните, но обикновено смятани за недостоверни факти за такива места, съвсем точно описани от хора, които никога не са били там; сънищата, възпроизвеждащи точната обстановка на минали събития, също така никога невидени и нечути, и още много от този род. Вярващите мистици и другите чудаци смятат всички тези явления за доказателство за преселването на душите, а учените само вдигат рамене, както в известната пословица за маймуната, която няма какво да каже. Вероятно има хора с по-изострена памет на поколенията, а също и обратно, с пълната ѝ липса.

И тъй, скъпи мои, неотдавна, в тежките дни на Великата война, аз неочаквано получих нови доказателства за действителното съществуване на паметта на поколенията, при това направо от областта на съзнателната памет. Войната ме принуди да се откъсна от чисто научната работа. Поради характера си не можех да не взема непосредствено участие в медицинската работа в Съветската армия и започнах да работя едновременно в няколко големи военни болници, където многобройните контузии, шокове, психози и други мозъчни травми изискваха приложението на всичките ми знания.

В къщи се прибирах чак по мръкнало. В жилището си на Сретенския булевард обикновено преседях около два часа в креслото пред бюрото, като си почивах и едновременно мислех за начините за излекуване на особено тежко ранените. Понякога записвах важни

факти или се ровех в литературата, търсейки описания на сходни клинични случаи.

Да прекарвам времето си по този начин ми стана навик. С приятелите и другарите учени се виждах рядко — късното завръщане в къщи не ми оставяше никакво време, а телефонни разговори не обичам особено и се ползвам от този прибор само в най-крайни случаи. Моето *необикновено* дойде при мен съвсем незабелязано в такава обикновена тиха вечер. В тишината, нарушавана от време на време от обичайното отворително дрънчане на трамвая, стройно се нижеха една след друга ясни мисли. Мислех за случая със загуба на говор при един старши лейтенант, контузен от мина. Бъдещото заключение едва беше започнало да се оформя, когато телефонът зазвъня. Не очаквах да ме търсят. В тишината и съсредоточеността на вечерта звънът ми се стори толкова силен, че бързо дръпнах слушалката, намръщен от досада. Лекарското ми ухо отбеляза развълнуваното напрежение на гласа, който се осведоми дали това е жилището на професор Файнцимер. След това протече следният диалог:

— Вие ли сте професор Файнцимер?

— Аз.

— Извинявайте, моля ви, за късното обаждане. Звънях пет пъти през деня, докато не ми казаха, че по-рано от единадесет не си идвате.

— Нищо, по-рано от един часа не си лягам. С какво мога да ви услужа?

— Знаете ли, към вас ме насочи професор Новгородцев. Той каза, че вие сте единственият, който може да ми помогне. Каза още, че ще бъде интересен обект за вас. И аз помислих...

— Добре, кой сте вие?

— Лейтенант съм, ранен, скоро излязох от болницата и имам нужда...

— Имате нужда да се видите с мен. Утре в два часа в първо отделение на Втора хирургична клиника на специализираната болница. А, вие знаете адреса... Добре, попитайте за мен и ще ви упътят.

Гласът, който стеснително мърмореше благодарности, заглъхна в слушалката. Името на моя приятел-хирург, който неведнъж ми намираще много важни за мен случаи на заболяване, говореше за интересен болен. Помъчих се да се досетя какво може да бъде това,

сетне запалих цигара и възобнових прекъснатия ход на размишленията си.

Специализираната болница заемаше прекрасно помещение и аз често използвах кабинета на главния хирург за отговорни консултации. В два часа вървах по широкия коридор на клиниката, край огромните прозорци, по меката пътека, която отлично поглъщаше шума от стъпките. До последния прозорец в края на коридора стоеше човек с превързана ръка. Като се приближих, видях красиво, измъчено младо лице. Военната гимнастърка със следи от неотдавна свалени лейтенантски петлици отиваше много на стегнатата, стройна, атлетическа фигура. Раненият се втурна към мен и каза:

— Вие сте професор Файнцимер. Веднага почувствувах, че това сте вие. Аз съм този, който ви звъня снощи.

— Много добре, да вървим...

Отворих вратата и го въведох в кабинета.

— Да се запознаем, млади момко — протегнах по навик ръка.

Раненият лейтенант смутено ми подаде лявата си ръка — дясната висеше безпомощно на широката превръзка със защитен цвят — и каза името си: Виктор Филипович Леонтиев.

След като запуших, му предложих цигара, но той отказа. Седеше наведен напред, а дългите, подвижни пръсти на здравата му ръка нервно опипваха гравираниите украшения на масивната маса. С професионална акуратност внимателно изучавах външността му. Безусловно красиво, правилно лице, с тънък нос, с гъсти, добре очертани вежди и малки уши. Приятно извити устни, тъмна коса и кестеняви очи.

«Впечатлителна и страстна натура» — помислих и отбелязах виновно-смутения израз на лицето му, характерен за много нервните или болни хора. Докато го гледах очаквателно, той два пъти ме погледна в очите, веднага отмести поглед и направи няколко движения с гърлото си, сякаш гълташе нещо. «Ваготоник»^[1] — мина ми през ума.

Раненият лейтенант, забележимо развълнуван, заговори с тих глас, като от време на време леко се задъхваше. Той се усмихна и аз бях очарован от тази бърза, но някак си особено радостна и ясна усмивка, която пропъди напълно измъчената навъсеност от твърде младото му лице.

— Професор Новгородцев ми каза, че вие много сте изучавали различни, трудно обясними мозъчни заболявания. Той, знаете, е много отзивчив човек — цял живот ще си спомням с благодарност за него... Сега съм в лошо състояние — преследват ме халюцинации и се натрупва някакво диво напрежение: струва ми се, че още малко и ще полудея. Освен това ме мъчат безсъние и силни болки в главата, ето тук — и той посочи горната част на тила. — Различни лекари по различни начини се опитваха да ме лекуват — не помогна.

— Разкажете ми историята на раняването си — помолих аз и очарователна бърза усмивка отново прероди лицето му.

— О, това едва ли може да има отношение към болестта ми. Ранен съм от парче мина в ставата на дясната ръка, но никакво сътресение няхах. Парчето разби костта, извадиха я, по-късно ще присадят нова, а за сега ръката ми се люлее като камшик.

— Значи, нито при раняването, нито след това вие сте забелязвали някакви прояви на сътресение?

— Не, никакви.

— А кога започна това особено психическо състояние?

— Неотдавна, горе-долу преди месец и половина... Да, май че още в болницата, колкото повече се оправях, толкова по-силно усещане за безпокойство ме обземаше, после премина, а сега ето какво стана. Откакто съм излязъл от болницата, вече има две месеца и нещо.

— А сега разкажете защо, както смятате сам, е възникнало заболяването ви? Какви усещания и халюцинации имате?

Лейтенантът се бореше с растящото смущение. Побързах да му помогна, като заявих строго, че ако иска моята помощ, трябва да ми даде в ръцете колкото може повече сведения. Аз не съм пророк и не съм знахар, а учен, комуто за решаване на какъвто и да е въпрос е нужна известна фактическа основа. Нека не се стеснява — днес имам време — и разкаже всичко по-подробно. Раненият постепенно преодоля стеснителността си и започна да разказва, като отначало се запъваше и с усилие избираше изразите, но после свикна със спокойното ми внимание и дори изложи цялата си история, бих казал, с художествен вкус.

Преди войната лейтенант Леонтиев бил скулптор и аз наистина си спомних, че бях виждал някои негови неща на една изложба в залите до Кузнецкия мост. Това бяха предимно малки статуетки на

спортисти, танцьорки и деца, осъществени просто, но с такава дълбоко познаване на природата на движението и тялото, присъщо само на истинския талант.

Добър спортист — плувец — бил и самият художник. На едно състезание по плуване срещнал Ирина — девойка, която поразила художника със съвършената красота на тялото си. Любовта била взаимна. Ирина, обратно на много красиви девойки, била естествена и отзивчива. Очите на лейтенанта сияеха от дълбок вътрешен възторг, когато разказваше за любимата си, и аз много живо, дори с някаква отсянка на завист, си представих прекрасната млада двойка. Трябва да имаш сърце на влюбен и душа на художник, за да разкажеш така живо, скромно и кратко за любимата девойка и да предадеш цялата яснота и сила на любовта си. С една дума, лейтенантът ме покори напълно и ме очарова задочно със своята Ирина.

С тази любов, в която хармонично се съчетавали възторгът на художника и радостта на влюбения, у Леонтиев се породило властно желание за работа — за приобщаване на всички хора към прекрасното чувство, породило се у Ирина и у него. Решил да направи статуя на любимата си и да придаде в нея целия блясък на очарованието ѝ, целия плам на бликащия живот, а не само да създаде студен, загладен символ на прекрасно тяло, подобен на класическите образци. Това смътно в началото желание постепенно се оформило и укрепнало, докато на края художникът бил завладян изцяло от идеята си.

— Вие разбирате, професоре — каза той, като се наведе към мен, — в тази статуя би имало не само служене на света, не само моя идея, но и голяма благодарност към Ирина.

И аз го разбрах.

Замисълът на художника се оформил много бързо: любимата му не се отделяла от него, но Леонтиев дълго не можел да реши какъв материал да вземе за статуята. Призрачната белота на мрамора не подходдала, не отговаряла на идеята му и подчертаната матовост на бронза. Другите сплави или убивали въображението, или били нетрайни — та нали художникът искал да запази разцвета на красотата на своята Ирина за вековете.

Решението дошло, когато художникът се запознал с описания на древногръцки автори и техните нестигнали до наши дни статуи от слонова кост. Слонова кост — ето нужния му материал, плътен,

позволяващ да се изпълнят и най-малките детайли — онези детайли, които по вълшебството на изкуството създават впечатление за живо тяло. На края цветът, съвършенството на повърхността и дълготрайността на слоновата кост — да, струвало си трудът да бъде потърсена.

Тъй като знаел, че отделни парчета кост могат да бъдат залепени без следи от съединяването, художникът посветил около година за купуване и подбор на нужните парчета. Трябва да кажа, че това бил изключително упорит труд: в страната ни слоновата кост не се среща често. Може би всичкият материал така и нямало да бъде събран, ако Леонтиев не успял да получи разрешение да купи слонова кост от чужбина. Като посетил големия публичен търг на слонова кост в Африка-Хаус в Лондон, той бързо подбрал цялото нужно му количество превъзходен материал и се върнал в Москва, изпълнен от желание незабавно да пристъпи към работа, обаче коварна болест не му позволила да стори това веднага, а сетне избухнала войната.

Войната го отвела далеч и от любимата, и от света на чувствата и идеите му. Той честно изпълнил дълга си, храбро се борил за всичко свое и скъпо в родната страна, но след два месеца, след тежко раняване, попаднал отново в Москва. Тук го посрещнала същата Ирина: нищо в нея не се било променило, само цялото й същество излъчвало още по-дълбоката нежност към него, ранения.

Старите мечти с нова сила обзели художника, но към тях сега се добавяла мъката от съзнанието, че с една ръка няма да успее да създаде статуята, а пък и да успее, то целият огън на творческия му порив сигурно ще угасне в трудностите на техниката на изпълнението — на убийствено бавното изпълнение. Заедно с мъката от тази безпомощност имало и страх — едва сега осъзнал истински страшната разрушителна сила на съвременната война. Страхът, че няма да успее да изпълни замисъла си, да улови, да спре момента на разцвета на сияещата Ирина красота, го карал още в болницата да се мятал неспокойно в леглото или да не спи по цели нощи в плен на безкрайните мисли.

Мисълта му се лутала в търсене на изход, безпокойството все повече прониквало в дълбочината на душата му и нервното напрежение растяло. Седмиците вървели и психическата възбуда все повече се развивала, нещо неосъзнато, голямо се надигало от дъното

на душата му, като карало мозъка да се напряга, и се мягало в търсене на изход. На Леонтиев му се струвало, че трябва да си спомни нещо и веднага ще се отвори изход за напирещата отвътре сила — тогава ще се върне предишната ясна стройност на света. Спял малко, ядял малко, трудно му било да общува с хората. Сънят му не бил истински — напрежението на опънатата в мозъка струна и сега не напускала художника. По-често вместо сън в унеса му пълзели върволици от мъгляви мисли-образи.

Струвало му се, че още малко — и ще се скъса струната, която вибрира в мозъка му, и ще настъпи пълна лудост. Така след няколко неуспешни опита при други лекари Леонтиев стигнал до мене.

Попитах го дали не е имал повтарящи се халюцинации или, както ги наричаше той, мислообрази. Лейтенантът само поклати глава и каза, че същия въпрос му задавали всички други лекари.

— Е, и какво от това — възразих, — опорните точки на всички нас трябва да бъдат еднакви, щом се ползваме от една и съща наука. Но аз ще ви задам този въпрос по друг начин: постарайте се да си спомните дали няма нещо общо във всичките видения, някаква основна, свързваща ги идея?

Леонтиев помисли малко, оживи се и отговори кратко:

— Да, безусловно.

— И какво е то?

— Струва ми се, древната Елада.

— Тоест искате да кажете, че всички картини, които минават мислено пред вас, са свързани по някакъв начин с представите ви за Елада?

— Да, това е вярно, професоре.

— Добре, съсредоточете се, оставете мислите си да текат спокойно и ми разкажете като пример две-три от халюцинациите си, постарайте се да бъдат най-ярките и завършените.

— Ярки има много, а виж, завършени няма, професоре. Работата е там, че за мен всяко видение постепенно като че ли се разтваря в мъгла, изплъзва се и се прекъсва.

— Това е много важно — това, което казахте, — но за него после, а сега ми са нужни примери за мислообразите ви.

— Ето един от особено ярките: бряг на спокойно море и ярко слънце. Топазени вълни бавно заливат зеленикавия пясък и върховете

им почти стигат до края на малка горичка от тъмнозелени дървета с гъсти и широки корони. Вляво ниска крайбрежна равнина, която се разширява и губи в синкавата далечина, където смътно се очертават контурите на множество малки сгради. Вдясно от горичката се издига стръмно висок скалист склон. По него лъкатуши и се изкачва път, и същият този път се чувства зад дърветата на горичката, зад нея... — Лейтенантът млъкна и ме погледна с предишния виновен израз. — Както виждате, това е всичко, което мога да ви кажа, професоре.

— Отлично, отлично, но, първо, откъде знаете, че това е Елада, и, второ, не приличат ли виденията, подобни на току-що разказаното, на картини от художници, възпроизвеждащи Елада и нейния въображаем живот?

— Не мога да кажа защо зная, че това е Елада, не го зная със сигурност. И нито едно от тези видения не е отражение на видени от мен картини на тема от старогръцкия живот. А сред детайлите има и нещо, което прилича, има и нещо, което не прилича на общите за всички нас представи, създадени от любимите ни художествени произведения.

— Е, днес не бива да ви изморявам повече. Разкажете ми още за някакъв друг мислообраз от халюцинациите ви и стига.

— Пак каменистият висок склон, пламнал от жегата. По него се изкачва тесният път, засипан с горещ бял прах. Ослепителна светлина и трептяща мараня. Високо на реброто на склона изпъкват дървета, а зад тях се извисява бяла сграда, опасана с пояс от стройни колони, гордо изправени над ръба на стръмнината. И нищо друго.

Разказите на лейтенанта не ми дадоха нито една пукнатина в стената на неизвестното, за която бих могъл да се заловя с мисълта си. Сбогувах се с моя нов пациент без чувство на увереност, че действително ще успее да му помогна, и обещах след два дни, като обмисля съобщеното от него, да му се обадя по телефона.

Следващите два дни бях много зает и дали поради умора на мозъка, дали защото заключението ми още не беше узряло, няхах никакво съждение за болестта на Леонтиев. Обаче определеният срок свърши и вечерта с чувство за вина вдигнах телефонната слушалка. Леонтиев си беше в къщи и ми беше неприятно да усещам каква надежда трепка в тона на въпроса му. Казах, че сред сума ти други

задачи още не съм можал да помисля както трябва, затова ще позвъня пак след няколко дни, и попитах дали не е видял още нещо.

— Разбира си, пак много неща, професоре — отговори Леонтиев.

Помолих да ми предаде веднага по телефона най-яркото видение. И ето какво разказа той:

— Високо над морето се издига голяма бяла сграда и като че ли портикът ѝ с шест високи колони е издаден опасно напред над стръмния бряг. Встрани от портика са пръснати бели колонади, полускрити в ярката зеленина на дърветата. Към портика води широко бяло стълбище, оградено с парапет от мраморни блокове, наместени с математическа точност. Горният край на парапета е леко закръглен и под него тичат отчетливи барелефи на движещи се голи фигури. На всяко стъпало има широка площадка, заобиколена от кипариси, и на нея статуи. Не мога да разгледам тези статуи: блясъкът на ослепителното слънце върху мраморните стъпала, дразни очите ми, ясно очертаните сенки на дърветата пресичат площадката...

Когато разговорът свърши, аз се облегнах в креслото и дълго мислих върху странния случай, който се яви пред мен. Не е нужно да ви предавам всичките си опити да реша задачата. Те са също толкова безинтересни, както обикновената верига от факти на всекидневното ни съществуване; безинтересни, докато се случи нещо ярко, което изведнъж променя всичко.

И яркото се случи. Токът на мислите се затвори с мигновен блясък, с който дойде съзнанието, че виденията от художника откъси във фантастичните му картини представляват късчета от едно цяло в постепенното му развитие. А щом това е така, то... нима съм се сблъскал с пример за съхранената памет на поколенията, изплувала от вековете именно в този човек. Цял погълнат от предположението си, продължавах да нанизвам известните за мен факти на внезапно появилата се нишка. Леонтиев се оплакваше от болки в горната част на тила, а именно там, по моите представи, в задните области на големите полукълба, се загнездват най-древните връзки — килийките на паметта. Очевидно под влияние на огромното душевно напрежение от дълбините на мозъка са започнали да избиват древните отпечатъци, скрити под цялото богатство на неговата лична памет. И натрапчивото му усещане за усилията да си спомни нещо, несъмнено е отзвук от подсъзнателното плъзгане на мисълта по непроявените отпечатъци на

паметта. Като на художник зрителната му памет е развита необикновено силно, следователно проявяващите се късчета се отразяват в мисленето му във вид на картини.

Като си намерих опорна точка, продължих още и още да подкрепям догадката си, но прекъснах разсъжденията и с вълнение хванах отново телефона. Ако разсъжденията ми са верни, то сега ще чуя от Леонтиев именно онова, което трябва да чуя. Ако не го чуя, всичко е невярно и отпред отново е гладката, непроницаема стена на неизвестното. Забравих дори за късния час. Леонтиев както обикновено не спеше и веднага се обади.

— Вие ли сте, професоре — чух в слушалката напрегнатия му, както винаги, глас, — значи, нещо сте решили?

— Ето какво, скъпи мой, известно ли ви е вашето родословно дърво?

— О, колко пъти вече ме питаха за това! Доколкото зная, в рода ни няма луди и пияници.

— Оставете ги лудите, на мен съвсем не ми трябва това. Знаете ли какви са били по националност вашите прадеди, откъде са, от коя страна? Вие сигурно сте южняк!

— Това е така, професоре, но не мога да разбера как...

— Ще обясня после, не ме прекъсвайте! И тъй, кой в рода ви е южняк?

— Не съм знатна особа и точна генеалогия нямам. Зная само, че родителите на дядо ми и двамата са били родом от остров Кипър. Но това е било много отдавна. Дядо ми се преселил в Гърция, а оттам в Русия, в Крим. Кримчанин по месторождение съм и аз. Но защо ви е нужно това, професоре?

— Ще видите, ако догадката ми е вярна — отговорих, без да скривам радостта си. Уговорих с Леонтиев да го приема през деня и затворих телефона.

Докато лежах в леглото, още дълго мислих. Задачата беше ясна и диагнозата вярна, сега беше нужно да се усили и да продължи проявата на паметта на поколенията до някакъв важен за Леонтиев предел. Но какъв беше този предел, Леонтиев, разбира се, не знаеше, аз също не можех да се досетя. Вече на заспиване реших, че бъдещето ще покаже само. През деня в същия оня кабинет и в предишната поза седеше Леонтиев. Бледото му лице вече не беше така мрачно и той

непрекъснато ме следеше с поглед, докато се разхождах из кабинета и го посвещавах в теорията си. След като свърших, се отпуснах в креслото зад бюрото, а той дълбоко се замисли. Помръднах и той трепна, после, упорито вгледан в очите ми, попита:

— А не мислите ли, професоре, че и самата идея за статуята от слонова кост не случайно възникна именно у мен?

— Какво пък, може — отговорих кратко, понеже не желаех да се отвличам от хрумналия ми начин за по-нататъшно изясняване на спомените на Леонтиев.

— А има ли онова, което трябва да си спомня, отношение към моята статуя? — продължи да настоява художникът.

— О, виж, това е много вероятно — веднага откликнах, защото думите на художника като че ли поставиха точка на мислите ми.

Светналите очи на Леонтиев показаха колко силно му е подействувала моята догадка. Може би инстинктивно чувствуваше правилността на пътя за решаване на загадката и вече сам ми помагаше в търсенето.

Уговорихме се, че художникът ще се постарее незабавно да се изолира от всички външни въздействия. Затворен в жилището си, ще се старее в полумрак да се съсредоточи върху виденията си, а когато картините започнат да изчезват, ще се опита да ги извика отново с мисли за статуята си. Да не се бори с чувството за необходимост да си спомни нещо, а обратно, да го усилва, като възбужда паметта си с някои особени способности по мои указания. В усилията му да си спомня нервната възбуда може да достигне опасен предел, но този риск трябва да се приеме. За виденията и състоянието си Леонтиев ще ми съобщава по телефона вечер.

Този път лейтенантът забърза за в къщи. Изпращайки с поглед стройната му фигура, си помислих още веднъж за рядката привлекателност на този човек, който незнайно как ми стана скъп. Вечерта въпреки очакванията ми, телефонът мълчеше. Обезпокоен, реших да се обадя сам, но размислих и реших да не преча на самотното съсредоточаване на пациента си. Обаче вътре някъде ме гризеше съмнение за безопасността на изобретената от мен система за лечение и когато на следващата вечер телефонът зазвъня, погледнах противния апарат с облекчение.

— Скъпи професоре, вие навярно сте прав... Аз влязох — без предисловие ми съобщи Леонтиев и в гласа му като че ли не се чувствуваше болезнено напрежение.

— Какво е това, къде влязохте? — не разбрах аз.

— В този дом или дворец, е, в бялата сграда на стръмния бряг — припряно говореше художникът. — Разбира си, всички картини, които така ясно помнех, постепенно водят една в друга. Сега виждам какво има вътре в сградата. Там има голяма стая или зала. Вместо врата — широко разтворена медна решетка. Също медни плочи застилат пода. Прозорци няма, само широки аркади горе. През тях струи равномерна светлина без сянка. Тук има много статуи и някакви други предмети, но не можах да ги разгледам: не се виждат ясно. Край стената, противоположна на решетката, в центъра на главната ос на залата — ниска широка аркада, през която се виждат гъстите върхове на боровете и блестящото между тях небе. До аркадата има още една бяла статуя и до нея някакви масички и съдове... О, боже мой, сега разбрах: та това е ателие на скулптор. Довиждане, професоре!

В слушалката глухо тракна. Аз май че не по-малко от самия художник горях от нетърпение да узная нещо повече, понеже ясно съзнавах необикновеността на срещнатото от мен. Но като учен бях свикнал да бъда и можех да се занимавам с работата си както по-рано, макар че следващите две вечери телефонът мълчеше. Телефонният звън се разнесе рано сутринта, когато още се готвех да започна трудовия си ден и не очаквах никакво съобщение от Леонтиев. Художникът уморено ме помоли, ако мога, веднага да ида при него.

— Струва ми се, че завърших странствуванията си из древния свят, не мога да разбера нищо, професоре, и много се страхувам... — Той не се доизказа.

— Добре, ще се постарая, чакайте: или ще дойда, или ще ви позвъня — побързах да се съглася.

Към обед, като се освободих от работа, тръгнах за Таганка и не без усилия открих красивата малка къща с куличка, разположена на могилка, в градина, дълбоко скрита в острата чупка на улицата.

Позвъних и веднага бях радостно посрещнат от самия Леонтиев. Художникът бързо ме въведе в стаята си, много скромна, без каквото и да е показан безпорядък във вкусовете и навиците, неизвестно защо приет от хората на изкуството.

Прозорецът, затъмнен с дебел килим, не пропускаше светлина. Малката крушка, покрита с нещо синьо, едва даваше възможност да се различават предметите. Усмяхнах се, като видях с каква точност бяха изпълнени всичките ми указания.

— Ама запалете лампата, нищо не се вижда.

— Няма нужда да палим, ако може, професоре — плахо помоли пациентът ми, — страхувам се да не би пак да бъде същото, страхувам се да не загубя съсредоточеността си. Вече няма да ми стигнат сили да се съсредоточа отново.

Съгласих се, разбира се, и Леонтиев, отметнал синята покривка от лампичката, ме настани на широкото канапе и също седна. Дори на слабата светлина можах да видя колко са хлътнали и бледи бузите му и колко са се увеличили блестящите му очи.

— Хайде, разказвайте — подканих художника, като вадех цигарите си и внимателно следях лицето му.

Леонтиев бавно посегна към масичката, взе от нея лист и мълком ми го подаде. Големият лист беше покрит с криви редове от неразбираеми знаци. Някакви кръстчета, кукички, дъгички и осмици, не изписани, а по-скоро старателно нарисувани, се редяха на групи, очевидно образувайки отделни думи. В общи линии имах представа за различните азбуки, както за древните, така и за съвременните, но никога нищо подобно не бях виждал. Отгоре бяха написани две къси редчета, означаващи очевидно заглавието.

Дълго гледах страницата с неznайни писмена и постепенно ме обземаше предчувствието за нещо необикновено и интересно, забележителното усещане за прага на неизвестността, познато всекиму, който е направил някакво голямо откритие. Когато вдигнах очи към художника, видях, че той непрекъснато ме следи — дори устните му се бяха полуотворили, придавайки по детски внимателен израз на лицето му.

— Разбирате ли нещо, професоре? — тревожно попита Леонтиев.

— Естествено, нищо — откровено казах, — но се надявам след вашите разяснения да разбера.

— О, това е все същата верига от видения. Помните ли, че звъних по телефона и ви разказах за вътрешността на сградата? По време на разговора с вас съобразих, че това е ателие на скулптор или

художествена школа. Тази допълнителна връзка с моята мечта ме порази и аз побързах да се върна отново при халюцинациите, като вече схващах в тях някаква определена линия, някакъв смисъл, който съм длъжен навярно и да разгадая.

Все повече се поддавах на виденията си, като ги усилвах и се съсредоточавах съгласно вашите указания, но всички останали картини, които ми се мяркаха по-рано, или отново изчезваха, или някак си избледняваха, ставаха неразбираеми. Щом настъпеше моментът да се появят най-ясните и продължителни видения, неизменно се връщаше залата в бялата сграда, художественото ателие. Повече нищо не можех да видя и вече започнах да изпадам в отчаяние. Усещането за затваряне на спомените, за което говорехте, не настъпваше.

Неочаквано забелязах, че една част от стаята постепенно, с всяко ново видение, става все по-ясна, и разбрах: трябва да търся продължението на мислените картини само вътре в ателието — по-нататък моите видения не отиваха. Колкото и да се стараех, така да се каже, да изляза от пределите на ателието, нищо друго не можех да видя.

Но все по-ясна ставаше дясната страна на стената срещу решетката, където беше широкият и нисък прозорец — арката. Видението гаснеше, отново се появяваше и всеки път можех да видя все повече подробности.

Отляво, като ясен силует на фона на боровете и небето, които се виждаха през арката, се открояваше неголяма статуя, в половин човешки ръст, направена от слонова кост. Много се мъчех да я разгледам, но тя не ставаше по-ясна, а напротив, гаснеше. Също така угасна и новата подробност, която в началото беше по-ясна от статуята — ниската и дълга вана от сив камък, пълна почти догоре с някаква тъмна течност. В тази вана смътно се виждаха очертанията на скулптурна фигура, като че ли на голо тяло, потопено в тъмната течност.

Но и този детайл избледня, а до ваната се появи широка маса с дебела каменна плоча отгоре и пред нея дълга седалка като пейка от жълто, гладко полирано дърво. На масата се намираха в безпорядък пръчици, свитъци и други предмети, в които, мога да гарантирам, познах някои скулптурни инструменти, приличащи на ония, които сам съм свикнал да използвам. По-близо до десния ъгъл на масата имаше

квадратна плоча или дебел лист от гладка мед без никакви украшения, покрит с някакви знаци.

Листът ставаше все по-ясен и на края цялото видение се съсредоточи върху този меден лист. Пред мен изпъкна позеленялата му повърхност с издълбани в нея знаци. Без нищо да разбирам, все пак по усет, интуитивно съобразих, че на това място е краят на серията от мислени картини, затварянето на веригата на виденията, според вашето предположение. Измъчван от неясна тревога, започнах да прерисувам знаците от медната плоча. Ето виждате, професоре — и гъвките му пръсти прехвърлиха цяла купчина листчета, — трябваше да започвам отново и отново. Видението угасваше и понякога с часове не се връщаше пак, но аз търпеливо чаках, докато успях да съставя ето този лист, който е в ръцете ви. Лявата ми ръка още не се е приспособила напълно и работата вървеше бавно. А сега не виждам нищо повече, умора, всичко ми стана безразлично... Само че по никакъв начин не мога да заспя, смътно и упорито се страхувам от някаква грешка. Не виждам връзка с мен в тези сложни знаци. По-рано я чувствавах много остро — скулптури, статуя от слонова кост, — а сега пак нищо не разбирам. Какво е всичко това, професоре?

— Ето какво — отговорих, разтреперан цял от силно вълнение, — вземете доза приспивателно — приготвил съм ви го за всеки случай, ако прекалите с виденията си. Ще заспите — това ви е нужно повече от всичко — а аз ще взема листа и до довечера ще получим представа какво означава всичко това. Вашите халюцинации наистина са свършили. Още не разбирам всичко, но мисля, че най-после сте си спомнили онова, което ви трябва... Ала тези неочаквани странни знаци... Още веднъж ще попитам: напълно ли сте уверен, че тези ваши видения са именно Елада или, да речем, само са свързани някак си с нея?

— Аз ви казах, професоре, не мога да обясня защо, но съм уверен: видях Елада или, по-правилно е да се каже, късчета от нея.

— Отлично, сега се постарайте да заспите, а после смъкнете всички тези отшелнически пердета, мили мой, вие ще се върнете в живота! Е, стига, стига! — прекъснах по-нататъшните въпроси на художника и бързо излязох, като взех със себе си тайнствения лист.

Още малко търпение, разсъждавах, докато вървах към трамвая, и всичко ще се реши. Или това е наистина изтръгната от дълбините на

миналото записка на нещо важно, или... чиста глупост. Не, не прилича на последното. Едни и същи знаци често се повтарят, групите от нееднакво количество знаци са разделени с промеждутъци, отгоре очевидно има заглавие. Не, в унес такова нещо не може да се напише. И тъй, щом художникът е уверен, че това е Елада, трябва да се обърне към елинист. Кой у нас в Москва е най-големият специалист в тази област? — продължавах разсъжденията си, но по никакъв начин не можех да си спомня за никого. В къщи с помощта на справочника на научните работници, календара на академията и презрения телефон намерих нужния ми човек и веднага му позвъних. Провървя ми, оказа се в къщи.

Не след повече от четиридесет минути пуших поредната си цигара в кабинета му, докато ученият се беше втренчил в дадения му от мен лист с тайнствени знаци.

— Откъде сте взели това или, по-точно, откъде сте го преписали? — възкликна елинистът, като ме прониза с присвитите си блестящи очички.

— Ще ви разкажа всичко откровено, само че най-напред за бога ми обяснете какво е това?

Ученият нетърпеливо въздъхна и отново се наведе над листа, като говореше бавно и монотонно:

— Донесеният от вас откъс е написан с така нареченото критско писмо, със сричкова азбука, отдясно наляво, както са писали преди в Елада. С тези знаци тук е писано на еолийското наречие от старогръцкия език. Затова се затруднявам да превода бързо целия откъс. Ето заглавния ред — да, това е интересно! — състои се от три думи: отгоре — малактер елефантос; под тях — зитос. Първите две думи буквално означават «омекотител на слоновата кост», а в преносно значение: майстор на слоновата кост. Нашето наименование «Майстор» също произлиза от този корен. Зитос — това е специална неизвестна течност — средство за омекотяване на слоновата кост. Вие знаете, че в древна Елада художниците са знаели тайната да правят слоновата кост мека като восък и благодарение на това ваяли от нея твърде съвършени произведения, които после се втвърдявали, превръщайки се в обикновена слонова кост. Тази тайна след това била безвъзвратно изгубена и никой досега...

— Ех, дяволите да го вземат, всичко разбрах! — закрещях, като скочих от стола. Когато видях уплашено-недоумяващото лице на учения, се опомних и побързах да добавя: — Извинявайте за бога, но това е много важно за мен, а главно за моя пациент. Не бихте ли могли веднага да ми предадете, макар и в най-общи черти, съдържанието по-нататък?

Елинистът вдигна рамене и не отговори. Обаче виждах, че очите му сноват по редовете на листа, и се постарях да се вцепеня в креслото, сдържайки вълнението и надигащата се луда радост. След няколко минути, които ми се сториха много дълги, ученият каза:

— Доколкото мога да се ориентирам без специални справки, тук е записана химическа рецепта, но названията на веществата трябва специално да се обяснят. Е, тук е казано за морска вода, след това за прах от цина и за някакво Посейдоново масло и така нататък. Навярно тъкмо това е рецептата за онова средство, за което току-що ви казах. Това е много важно — завърши елинистът.

Тонът на гласа му ми се стори твърде сух пред огромното значение на думите му. Но така или иначе, всичко беше ясно. На медната плоча, тоест тук, на листа, беше записана рецептата на средството за омекотяване на слоновата кост. През десетки поколения художникът най-после си я спомни и сега наистина ще може да създаде статуята на Ирина, като просто я извае!

Ученият ме гледаше очаквателно. Тържествуващ и развълнуван, аз станах и веднага му разказах историята на пациента и нещичко от теорията си. Когато свърших, изразът на недоверчиво изумление изчезна окончателно от лицето на елиниста. Малките му очички бяха станали съвсем добри и може би прекомерно влажни. Излизайки от кабинета му, видях как ученият вече тършува из книжните лавици и бързо издърпва книга след книга. Спокоен, че обещаният превод ще бъде направен толкова бързо, колкото е възможно, с усещане на празнична радост от света тръгнах по всекидневната си работа.

Усещането за покой и щастieto на спечелилия победа разум не ме напускаха и в привичната тишина на кабинета ми. Но нетърпението по-скоро да съобщя на художника всичко ме накара веднага да му позвъня по телефона. Както изглежда, той очакваше да му се обадя и на поканата ми да дойде незабавно при мен отговори бързо:

— Веднага тръгвам!

През тази вечер много живо запомних изнуреното лице на Леонтиев, с резки сенки от лампата на бюрото, и внимателните му очи, в които трептяха искри на изумление, радост и тържество.

— Значи съм открил, не, спомнил съм си изгубената тайна на древните майстори? — развълнувано възкликна художникът, все още без да вярва на случилото се. — Но как съм можал да направя това?

Обясних му, че науката още няма точни данни, но вероятно в предишните поколения негови прадеди е имало майстори, които са знаели тази тайна. Продължителната работа и важното значение на рецептата са създали предпоставка в паметта на един от прадедите му да се образуват някакви много трайни връзки, които са се задържали за предаване в механизма на наследствеността.

Тези връзки, запазени дълбоко в личната му памет, са възникнали и у него, у Леонтиев. Така че необикновеното тук е само едно, забележителното съвпадение на проявата на древната памет и важността на елинската тайна именно за него, който също е станал скулптор като прадедите си. Силното желание да направи статуя на Ирина, волята и напрежението на всичките му сили му помогнали да извика от областта на подсъзнателното картините на древната зрителна памет. Без сам да го съзнава, той през цялото време е чувствувал, че знае именно онова, което му е толкова необходимо. Края на разясненията художникът слушаше вече разсеяно, като кимаше и сякаш се мъчеше да ми подскаже, че вече всичко е разбрал. Едва завърших и последва бърз въпрос:

— Значи, когато ученият направи превода, аз ще имам рецептата на това средство, професоре? Напълно ли сте уверен в това?

Трудно ми е да предам радостта и вълнението на художника след моя утвърдителен отговор.

— Какво нещо! Сега и с една ръка ще изпълня мечтата си, целта си... — И дългите му пръсти се размърдаха, като че ли вече обработваха вълшебния материал на меката слонова кост. — Сега, утре... — Гласът му затрептя. — И това ми дадохте вие, професоре, вашата наука...

Художникът скочи и ми стисна ръката, посегна към мен като дете към баща си, но се засрами от изблика си, обърна се, седна и отпусна глава на здравата си ръка, на масата. Раменете му леко потръпваха.

Също развълнуван до дън душа, отидох в другата стая и седнах там, като от време на време смуквах от цигарата си...

На следващия ден се видях отново с художника при елиниста, който беше направил превода на записката, съдържаща точната рецепта на изгубената тайна. След това се разделих с пациента си и се заех да наваксам някои изоставени през това време задачи, като се стараех едновременно да съставя пълен отчет с всички възможни обяснения за срещнатия необикновен случай.

Дните минаваха, пролетните се смениха с летни, незабелязано настъпи есента. Изморих се много от голямата натовареност, годините въпреки всичко се обаждаха; поразболях се и пазех стаята. Неочаквано при мен се явиха двама млади хора. Веднага познах Леонтиев и се досетих, че девойката е Ирина. Ръката на художника все още висеше на превръзката, но това беше вече съвсем друг човек и аз рядко съм срещал толкова яснота и доброта на нечие лице. За Ирина ще кажа само, че тя заслужаваше безумната любов на художника и всичкия ни труд при търсенето на елинската тайна.

Ирина силно ме целуна, вгледана мълком в очите ми, и аз, което си е право, бях трогнат повече от тази безмълвна благодарност, отколкото от хиляди дитирамби.

Леонтиев каза развълнувано, че статуята вече е готова, той я посвещава на науката и на мен като дан от спасения на спасителя, от чувството — на разума, и много иска да ми я покаже. Е, видях статуята. Не се наемам да я описвам — това ще сторят специалистите. Като анатом видях в нея онова най-висше съвършенство на целесъобразността, което всички вие ще наречете красота, в която любовта на автора е вложила радостно и леко движение. С една дума, не ми се щеше да се отделя от статуята. Пред очите ми още дълго стоеше тази изумително прекрасна жена, като доказателство за цялата сила на властта на формата — за изтънченото щастие от красотата, общо за всички хора.“

[1] От «ваготония» — повишена възбуденост на парасимпатичната нервна система. Б.пр. ↑

ОБСЕРВАТОРИЯТА НУР-И-ДЕЩ

В спирачките силно засъска въздух, ритмичното тракане на колелата премина в непрестанен ек. Пред прозореца на купето се вдигна облак снежен прах.

Разговорът се прекъсна и подполковникът погледна през прозореца, порозовял от лъчите на ниското залязващо слънце. Влакът обаче се засилваше, летеше неспирно и отнасяше пътниците към новите съдбини на новата 1943 година.

Единият от събеседниците, военен моряк, излезе в коридора и седна на подвижното столче, замислен за неизлечимата суровост на войната, която слага своя отпечатък върху всичко. През прозореца на стария вагон се мяркаха села.

След него излезе и съседът му по купе, млад, висок майор артилерист. Още при първата среща с него морякът беше поразен от съдържаната енергия, която се излъчваше от цялата пъргава и стройна фигура на майора. Очите му, които изглеждаха особено светли върху силно загорялото лице, бяха удивително спокойни, ала дълбоко в тях грееше някаква сила, която морякът от самото начало определи като проява на непреклонна радост от живота, надеждно прикрита от привично самообладание.

Майорът подаде ръката си на моряка.

— Лебедев — каза той. — Слушах разговора ви със съседите и нападките им срещу вас. Допадна ми, че утвърждавате правото на човека на радост. Мисля, че противниците ви са прави. Но сте прав, разбира се, и вие. Такава е житейската диалектика. Чувството на радост сега идва по-рядко от другите чувства при хората... Още повече че някой път човешката радост зависи от абсолютно необясними на пръв поглед причини.

Той се поколеба и добави:

— Ще ви разкажа любопитно произшествие, едно от действащите лица, в което ми се случи да бъда самият аз, и то съвсем неотдавна.

Притъмня. Влязоха в купето и заеха местата си на горните легла. Плътно долепените пердета придаваха особено уютен вид на купето, осветено едва-едва от единствената крушка. Морякът лежеше на горното легло срещу майора и слушаше разказа, дотолкова неподходящ за заобикалящата ги обстановка, че от време на време съзнанието му сякаш се раздвояваше и отлиташе в далечна слънчева и просторна страна...

— Мобилизирах ме на третия месец от войната — разказваше майор Лебедев. — Преминах тежкия път на отстъплението в непрекъснати боеве. Седем месеца куршумите и парчетата от снарядите ме щадяха. Няма смисъл да ви разказвам за всичко, което преживях... Преди войната бях геолог, поклонник на нашата непокорна природа, мечтател. Трудното за тихата душа военно тегло, разрушенията и зверствата, вършени на родната ми земя от пълчищата на завоевателите, едва не ме сломиха. Но все пак се справих и скоро се закалих като стотиците си бойни другари. И мечтателността, изглежда, ме напусна завинаги. Станах корав, мрачен. В душата ми остана някаква мъчителна пустота — пустота, която се запълваше само в бойните схватки с врага, само с успешните стрелби на моите батареи.

През март бях ранен сериозно и за няколко месеца излязох от строя. След лечението в болница ми дадоха отпуск и ме изпратиха на почивка, на курорт в Средна Азия. Протестирах, доказвах необходимостта от незабавното ми изпращане на фронта, доказвах, че съм абсолютно самотен — нищо не помогна.

С една дума, в края на юли, хиляда деветстотин четиридесет и втора година се озовах във влака, който ме носеше през просторните казахстански степи срещу жаркото слънце.

Нощем често стоях до отворения прозорец. Вятърът, замирисал на пелин, сух и свеж, приветливо ме лъхаше. Лекият степен мрак подчертаваше древната безлюдност на равнината. Но аз, аз бях целият там — далеч на запад.

Все пак предвечната безметежност на природата извърши своето и в края на първата седмица от пътуването ми някак си поомекнах вътрешно, а главно — започнах да гледам околния свят с по-голямо внимание.

След Аръс дневният задух в нажежения вагон стана мъчителен и аз с удоволствие слязох късно през нощта на малката гара. Автобусът

от санаториума трябваше да пристигне чак сутринта. Не ми се щеше да сменям меката прохлада на южната нощ с нощуване в гаровата чакалня. Седнах на куфара си до един фенерен стълб, оглеждах се наоколо и вдишвах нощната свежест. Влакът се бавеше. Пътниците се разхождаха по хрущящия пясък под светлината на фенерите. Запалих цигара и разглеждах пътниците.

Девојката, която мина няколко пъти по перона, привлече вниманието ми с красивото съчетание на зелената си рокля, червеникавия бронзов загар и пепелявата си светла коса.

В нея имаше нещо, което я отделяше от тълпата. И сега помня първото си впечатление: изглежда, че това беше радостната свежест, която преизпълваше цялото ѝ същество.

Несъмнено тя търсеше някого. Ето че се спря, тръсна късата си коса, вдигна кръглото си лице към фенера и забавно се намуси. Почувствувала втренчения ми поглед, девојката открито ме погледна, обърна се и тръгна обратно.

Влакът замина. Червената светлина на последния вагон се загуби сред тъмните могили; с изключение на два фенерите угаснаха. Поседях още известно време на куфара си в полумрака на стихналата гара. В душата ми за първи път след дълго време беше някак си спокойно — дали от прохладната тъмнина наоколо, дали от усещането за простора на нощната степ...

Стана ми студено и неохотно се запътих към гарата. Малката чакалня беше едва-едва осветена. Зад ниската дървена преградка, в отделението за ранени, нямаше никой. Вятърът свободно нахлуваше през отворения прозорец. Аз полегнах на пейката, но не ми се спеше. В полутъмната чакалня прозвучаха леки стъпки. Обърнах се и познах срещнатата на перона девојка. Тя погледна заетите от спящи узбеки пейки и нерешително се приближи до преградката на моето отделение. Надигнах се и я поканих да се настани на свободната пейка. Девојката благодари и седна на пейката с отметната назад глава и плътно стиснати колене. С появата ѝ ми се стори, че тази забутана в степта гара стана по-малко пуста. Тя като че нямаше намерение да спи. Реших се да ѝ задам няколко обикновени за пътници въпроса, на които тя отговори кратко и без желание. И все пак постепенно се разприказвахме. Татяна Николаевна или просто Таня беше аспирантка в Института за източни езици в Ташкент и придружаваше прочут

професор-археолог в експедиция. Професорът изследвал развалините на древната астрономическа обсерватория, построена преди около хиляда години в предпланините на хребета, на двеста километра от гарата. В задълженията на Таня влизало да възстановява и превежда арабските надписи, които се срещали по стените и камъните на развалините.

— Не ви ли се струва смешно след фронта, след това — тя леко докосна ръката ми, която висеше на превръзка, — че хората се занимават сега с такава работа? — Тя смутено ме погледна.

— Не, Таня — възразих. — Аз съм бивш геолог и вярвам в голямото значение на науката. А освен това: значи, ние с моите другари защитаваме добре нашата страна, щом имате възможност да се занимавате с далечната си от войната работа...

— Така ли мислите? — усмихна се Таня и замълча, потънала в размисъл.

— Вие казахте, че обсерваторията е далеч в степта. Как тогава попаднахте тук? — възобнових разговора.

Таня доста подробно ми разказа за експедицията при древната обсерватория. Съставът на експедицията бил малоброен: професорът, Таня и петнадесетгодишният ѝ брат, който работел като снимач на плановете. Да се намерят работници, естествено, било много трудно. Въпреки желанието си да помогне на експедицията най-близкият колхоз им дал само двама старци. Но след две седмици работа старците се върнали в колхоза си. Други отказали да отидат и по този начин работата по разчистването на развалините прекъснала. Професорът писал до института си с молба да изпратят един научен работник, останал в Ташкент за подготовката на дисертацията си, за да направят няколко прости разчиствания и да завършат работата. И ето че Таня тръгнала да посрещне новия другар. Вече два влака минали, но никой не дошъл. Таня изпратила телеграма със запитване до Ташкент и сутринта очакваше отговора.

— Това е всичко — каза девойката, сдържайки въздишката на огорчение. — Как не ни върви само! Ако знаехте колко интересна е работата и какво чудесно място е Нур-и-Дещ!... Нур-и-Дещ е името на развалините на обсерваторията. Означава „Светлината на пустинята“.

— Но щом мястото е чудесно, както казвате, тогава защо избягаха вашите старци?

— Там има подземни трусове, доста силни и чести. Наоколо всичко трепери, някъде дълбоко в земята се раздава силно бучене, дребни камъчета и пръст се сипят от стените на развалините. Нашите работници смятаха тези трусове за предвестници на голямо земетресение, от което всички ще загинат...

Замислих се над думите ѝ и когато поисках отново да се обърна към нея с някакъв въпрос, видях, че Таня тихо спи, навела глава на рамото си.

Внимателно подпъгнах сгънатия си шинел зад гърба на девойката, а аз се преместих на съседната пейка, легнах и заспах...

Когато се събудих, девойката я нямаше. Хората в чакалнята се бяха увеличили и запълнили малкото помещение с шарените си халати и звуците на непозната реч.

Измих се и отидох да разбера нещо за автобуса. Нищо утешително не научих: автобусът закъсняваше и трябваше да се очаква чак следобед. Тръгнах да скитам по гарата с надежда да срещна някъде Таня. Обиколих сградата, излязох в степта, но започналото да прежуря слънце ме прогони в сянката на дърветата в гаровата градинка. Още отдалеч видях зелената ѝ рокля пред входа на телеграфа. Девойката умислено седеше на каменното стълбище под акацията.

— Добро утро. Получихте ли телеграмата? — осведомих се.

— Получих я... Семьонов е мобилизиран и значи никой няма да дойде при нас. Какво ще кажа на Матвей Андреевич? Той толкова се надяваше!

— А кой е този Матвей Андреевич?

— Моят началник, професорът. Вчера ви разказвах за него — с едва забележима досада каза девойката.

В този миг ме осени идея, от която веднага ми стана весело.

— Слушайте, Таня, вземете ме за помощник! — казах. — Надали ще бъда по-лош от дядките ви.

Таня удивено ме погледна.

— Вас?... Но нали трябва да се лекувате. И освен това... — Девойката се запъна и спря погледа си на ръката ми, увиснала на превръзката.

Улових погледа ѝ, извадих ръката си от превръзката и направих няколко резки движения.

— Не се безпокойте, Таня, ръката ми е в ред, а на превръзката виси, за да не отича. Не бива да я държа дълго време отпусната надолу — поясних. — Та аз не отивам да се лекувам, а да оздравявам. Тогава не е ли все едно къде? Вие сама се хвалехте, че този ваш Нур-и-Дещ е хубаво място.

Девојката се колебаеше. Сивите ѝ очи станаха по-весели.

— Всичко ще бъде добре — шеговито продължих, — стига само професорът ви да не ме държи на пост и молитва...

— Ама моля ви се! Храна имаме много! Само че какво ще стане с вашия санаториум все пак? Сетне пътят до нас е труден...

— Как така труден? Ами че вие за четвърти път се готвите да го преминете?

— А вие не гледайте, че не съм висока: аз съм силна — отговори Таня. — Знаете ли как се пътува до там? От тук до совхоза отиват камиони — това са сто и двадесет километра. Обикновено от совхоза ни дават кон до селището Туз-Кул — един такъв мъничък колхоз, пътят до него е отвратителен: пясък и камъни. А от Туз-Кул се налага да вземаме камила и да пътуваме тридесет километра през безводни пясъци. Не мога да търпя ездата на камила: седиш като на огромна бъчва и се люлееш назад и напред като махало. А камилата, нали знаете, върви точно четири километра в час, не по-малко и не повече.

Не стана нужда да убеждавам дълго Таня и още доста преди залез слънце един празен тритонен камион, заподскачал като топка през дупките, ни понесе на югоизток от синкавата линия на снежната планина, в обратна на санаториума посока. Седяхме на пода до кабината и весело се споглеждахме: не беше възможно да се разговаря — ще си прехапеш езика. Червеникав облак от най-гъст прах се вдигаше над каросерията на камиона, разпълзяваше се и скриваше хълмовете, зад които остана гарата. След три часа път тъмната ивичка тополи, която се мерзелееше на хоризонта, се разтвори пред нас и откри два реда бели къщички, разделени от широка като площад права улица. Пирамидалните тополи извисяваха правилните редове на зелените си кули, а отдясно и отляво към селището се спускаха полегати склонове, наежили светложълтите снопчета на чия^[1].

Камионът спря до бълбукация арък^[2], близо до дирекцията на совхоза. Приятно ми е и сега да си спомня простото, сърдечно гостоприемство в този далечен совхоз. Решихме да пътуваме колкото

може по-късно: прохладната нощ е най-хубавото време за път. Когато видя широкия тарантас^[3] на улицата, Таня тихичко се засмя.

— Имам сметка от такъв помощник като вас, Иван Тимофеевич. Каква почит — возят ви с тарантас.

Агрономът, който също отиваше в колхоза, пое задълженията на каруцар; с Таня се настанихме в коша и потеглихме срещу слабия ветрец. Под ниските топли звезди ни обгърна тъмна нощ.

Скоро почувствувах, че рамото на Таня започна често да докосва моето. А после и къдравата ѝ главичка се разположи мирно на рамото ми. Времето вървеше. Кадифеният ветрец пусна в действие студените си нокти. Утринният студ не ни позволи да заспим както трябва.

Туз-Кул не ми се видя приятно място. Голият хълм с редки, посадени неотдавна тополи, беше осеян с ниски къщурки, измазани с червенокафява глина. В шест часа вечерта, придружени от водач с камила, натоварена с продоволствие, тръгнахме към пясъците. Реших да последвам примера на Таня и тръгнах пеш до нея. Ниските пясъчни могилки бяха обрасли с някакъв син бодил. Вървеше се много трудно и аз се възхищавах на издръжливостта на спътничката си. Краката затъваха в подвижната маса, от пясъците се носеше душен зной — човек лесно може да си представи какво е да вървиш тук през горещите часове на деня. След кратка почивка под светлината на високото вечерно сияние навлязохме в гъсталак от саксаул^[4]. Светещият циферблат на часовника ми показваше дванадесет и четвърт, когато пясъците свършиха и краката с облекчение усетиха твърдата почва на каменистата пелинова степ.

На височината, далеч, се виждаше червена светлина, заобиколена от облак златист светлинен прах.

— Това е огънят на площадката пред палатките — поясни Таня. — Нашите май още не спят — сигурно ме чакат.

В тъмнината се разнесе звънлив момчешки глас:

— Матвей Андреевич, Таня пристигна!

Запознанството ми с професора стана на светлината на огъня. Той беше дребничък, закръглен човек с четвъртито лице. Големите дебели стъкла на очилата прикриваха умните му очи. Аз се позабавих, докато докарам заинатилата се камила по-близо до огъня. Професорът, след като се ръкува с Таня, извика към мен:

— Показвайте, се, Семьонов! Къде се криете там? Разказвайте какво става в Ташкент.

Излязох на осветения от огъня кръг. Професорът се дръпна назад, намести очилата си и изгледа Таня.

— Кой е този?... А Семьонов къде е?

— Семьонов не дойде, Матвей Андреевич — виновно, с тъничко гласче отговори Таня.

— Нищо не разбирам! Какви са тия шеги? — започна да се сърди професорът.

Отидох при него, подадох му ръка и се представих. След това накратко обясних причината за появяването си тук.

— Моля ви се! Ама как така? Вие сте майор, ранен. Неудобно е, приятелю мой, неудобно е! — мърмореше професорът и сърдито поглеждаше Таня.

Тя си мълчеше.

— И най-сетне, ръката ви... Хм, хм!... Нима ще можете да работите?... Е, никак не съм очаквал такова лекомислие от вас, Таня!

Засмях се, грабнах със здравата си ръка тежкия денк, стоварен от камилата, и леко го вдигнах над главата си. Таня заръкопляска. Професорът като че ли омекна.

— Е, стига... Какво да правя с вас?

— Изпробвайте ме на работа. Ако не ме бива, ще ме изгоните — смирено произнесох.

Таня прихна. Очилата на професора се втренчиха в нея и блеснаха.

— Ох, тия моми! Вечно те... Уж няма нищо, а щом се появи военна душичка — и готово. Е, добре, пийте чай, настанявайте се, а после ще видим.

В края на краищата всичко се нареди. Когато професорът разбра, че съм геолог и следователно съм запознат с археологията, изобщо забрави за неочакваността на появяването ми.

Сутринта обсерваторията Нур-и-Дещ ми се стори наистина изключително приятно място. На каменистия висок хълм имаше полукръгла стена с подаваща се от задната ѝ страна ниска куличка. Краищата на стената бяха покрити от два масивни свода, подпрени от дебели кубични основи. Между кубовете се беше запазил красив портик в арабски стил, на който още стояха следи от златна буквена

плетеница на тюркоазен фон. В пръстта между куличката и сводовете беше изкопана дълбока яма, облицована с туф. Голяма част от ямата беше заета от извита надолу, правилна мраморна дъга на астрономичен квадрант, която се спускаше и отново се издигаше във вид на две ивици с вдлъбнатина по средата. По страничните стени на дъгата бяха издълбани някакви знаци и деления. Успоредно на дъгата слизаха малки акуратно издялани стъпала.

Професорът не искаше да се бави в обсерваторията.

— Тук вече изучихме всичко — ми каза той. — Сега мястото на нашата работа ще бъде ето там. — И махна с ръка към края на дясното крило на стената, до която стърчаха останки от съборените сводове и имаше тънка заострена куличка. — Сградата за астрономични наблюдения, както виждате, се е запазила добре. Е, разбира се, бронзовите части от дъгата на квадранта и другите прибори са разграбени отдавна, още по времето на монголското нашествие. А тук, където ще продължим изследването, вероятно е било хранилището на инструментите, звездните карти и книгите, а може би и жилището на астрономите. Част от сградата е издълбана в скалата. Тук има някакви ходове, кладенци и подземия, в чието предназначение предстои да се ориентираме. Горната надстройка се е срутила, купища чакъл и пясък затрупват долните ходове и досега нямам ясна представа за тази сграда. Повече прилича на малък форт, отколкото на обсерватория... Е какво, да започнем... — И с тези думи професорът се навря под засипания с прах и покрит с изсъхнала трева свод.

Тримата го последвахме.

В полумрака на квадратното помещение под свода беше приятно прохладно. Въръжих се с инструмент като широк сатър — кетмен — и по указанията на професора заизгребвах преградата от пръст и каменни отломъци, образувана от хлътването на следващия свод. Стараех се с всички сили; от мен се лееше пот като град и купчините пръст, която изхвърлях, се увеличаваха от двете страни на камерата. Професорът, много доволен, ми нареди да си отдъхна и сам хвана кетмена. После копа Таня и отново аз. Още дълго ровихме така в пот и прах, докато най-сетне проникнахме в широко ниско подземие, едва-едва осветено отгоре през пролуките между камъните под сводовете. Вниманието на професора и Таня привлякоха веднага някакви плочки от гладък камък, наредени накуп в ъгъла. За мен в това празно

подземие нямаше нищо интересно и започнах да разглеждам съседните помещения. Тесните като пукнатини проходи съединяваха още три подземия с високи, противно на първото, тавани. Всички бяха абсолютно празни, само в края на второто помещение се издигаше като дебел цилиндър някаква постройка от плътно иззидани сиви камъни. По външната страна на цилиндъра се извиваше нагоре разнебитена тясна стълба, чийто горен край изчезваше в хаоса от камънак, затрупал квадратния люк. В долната част на цилиндъра се чернееха мънички прозорчета, през които не би могъл да се провере дори плъх. Надникнах в едно и дълго се вирах в мрака, докато ми се стори, че виждам някакъв слаб отблясък. Погледнах отново и пак видях едва забележимата светлинка. Повиках професора. Той неохотно се откъсна от разглеждането на плочките и ме последва. Обърнах му внимание на цилиндричната постройка, но професорът не прояви никакъв интерес.

— Гледайте, Таня — каза на девойката, която вървеше отзад, — това е цокълът на външната куличка, оная, дето е като минаре. Тъкмо тя само е оцеляла: построена е от много здрав диабаз^[5].

На забележката ми, че нещо вътре блести, професорът отговори:

— Е, какво може да има там? Някаква кахлена плочка е паднала. На куличката са се изкачвали по външната стълба, а кухината вътре е само за икономия на материал, там не може да се влиза.

Понечи да тръгне обратно, но внезапно се спря:

— Охо! Ето това наистина е важно!

И професорът посочи разрушената стена на подземията зад издатъка на тясната като пукнатина врата. Под чакъла и пръстта едва се виждаше стъпало — явно начало на стълба, която водеше някъде надолу.

— Виждате ли, Таня, нали ви казвах, че трябва да има и трети етаж, най-долният. Това е първият вход надолу, който успяхме да открием. Тук и ще ровим... Колко е часът, Иван Тимофеевич? — досети се професорът.

— Скоро ще стане пет.

— Бре! Затова съм толкова гладен! Да вървим по-скоро.

Горе ни посрещна сух зной и ослепителна светлина. След здрача под сводовете очите ни се премрежиха. Пуснах напред Таня и професора и спрях да разгледам по-добре местността от височината на обсерваторията. На равната площадка отляво на могилата бяха опънати

двете ни палатки. И могилата, и площадката се намираха на плоския връх на широк куполовиден хълм. Този хълм се издигаше по средата на група от осем подобни хълма, покрити с рядка и корава трева, която съвсем не приличаше на веселата зелена трева в нашия север. През острата ѝ като четина покривка прозираха ръбестите издатини на черни камъни, засипани с едър пясък. Камъните, които се подаваха изпод тънката почвена покривка на хълма, където се намираше обсерваторията, имаха по-друг, по-светъл цвят. Затова могилата на обсерваторията по цвят изпъкваше доста рязко сред останалите си черни посестрими.

Деветте хълма се бяха скупчили в края на безкрайна, постепенно снижаваща се на юг равнина, а от запад, отдясно, почти до самия хоризонт, се виждаше назъбената ивица на далечна снежна планина. От тази страна равнината се пресичаше от тясната лъкатушна лента със стоманен отненък; слизащата от планината рекичка опасваше хълма на обсерваторията, отбиваше се на изток и се губеше в пясъците. Около обсерваторията, долу, се стелеше жълта степ, изпъстрена от храстчетата на сребристия пелин и синия бодил. Понататък, на север, тъмната лента на саксаула очертаваше границата между степта и пясъците.

Покой, простор, чист планински въздух, тежка знойна синева над главата...

Колко добре се нареди съдбата ми, като ме доведе тук! И какво още е нужно сега на душата ми? Обзе ме радостно чувство на примирение със себе си, с природата.

— Иван Тимофеевич — разнесе се викът на Вячик, Таниния брат, — на обяд!

— Къде се губихте? — посрещна ме Таня с въпрос. — А аз се окъпах чудесно и исках да предложа и на вас. Сега ще обядваме, а къпането ще отложите за довечера.

След обяда и малката почивка тръгнахме пак да разкопаваме откритата от професора стълба. Тя водеше в широка яма, издълбана в пясъка и затрупана догоре с всякакъв боклук. По това, колко бавно напредваше работата ни, беше ясно, че ще ни трябват няколко дни обединени усилия, за да разкопаем стълбата.

След като завършихме предвидената за днес работа, напомних на Таня обещанието ѝ. Тя ме поведе по тясната пътечка покрай брега на

рекичката към подножието на втория хълм. Мълчаливо вървах подир нея и се вслушах в равномерния шум на водата, която пречупваше слънчевата светлина в бързите си струи. При завоя на рекичката Таня спря.

— Вие постойте тук и ме почакайте. С Вячик направихме яз, така че водата стига до кръста.

Таня се скри зад издатината на брега, а аз легнах на коравата трева и подложих лицето си на прохладния слаб повей на вятъра. Ромонът на реката ме унесе в дрямка.

— Заспахте ли? Елате по-бързо! Колко е красиво!

Свежа и весела, Таня стоеше пред мен — безупречна красота на младостта, която дружи с водата и слънцето. Скочих и слязох под високия бряг, където намерих малкия вир пред още по-малкия пясъчен плаж. Две изкривени дървета охраняваха като часовои тази първобитна вана откъм ниския десен бряг. Бързо се приспособих да се къпя легнал, като се борех с напора на студената вода. Къпането ме освежи чудесно. Пред палатката ни чакаха професорът и Вячик с чай.

— Как ви хареса къпането? — попита професорът. — Я хайде да поизпитаме геолога! Нищо ли не забелязахте в реката? Не? Е, скъпи мой майоре, повоювали сте и сте забравили всичко! Древното име на тази рекичка, запазено в летописите, е Екик, което значи сардоникс. И сред баластрата в коритото понякога се намират червени камъчета. Поогледайте при случай.

Разкопаването на долния етаж излезе по-сложно, отколкото очаквахме. Слизащата полегато надолу вдлъбнатина постоянно се задръстваше от свличаща се пръст и чакъл. Работех вече четири дни от сутрин до късна вечер. Мускулите ми се наливаха с нова сила. Сякаш от неизвестни за самия мен угълчета на душата ми се надигаха нови, свежи като пролетна зеленина чувства — също така безкрайни и светли като околната природа. Владееше ме уверена радост от живота; почти забравих за умората и недоволството. Тялото, както трябва и да бъде при всеки напълно здрав човек, не съществувахе за мен, не напомняше с нищо за себе си освен с насладата от изобилието на жизнена енергия. Сега разлагам тези усещания на отделни елементи, ала тогава това беше друго и се изразяваше в същност с чувство на изострено възхищение от местността, където бяха разположени развалините на Нур-и-Дещ. Блъсках си ума и се мъчех да разбера

тайната на очарованието на пустинните каменисти хълмове и печалните развалини сред горещия пръстен на степта и пясъците. Споделих впечатленията си с Таня и професора. Те се съгласиха с мен.

— Да си призная, аз не разбирам нищо — каза Матвей Андреевич. — Зная само, че никъде не съм се чувствувал така добре, както тук.

— Малко е да се каже добре — поде Таня. — Аз например съм преизпълнена със светла радост. Струва ми се, че тази древна обсерватория е храм... е, не мога да го изразя ясно... на земята, на небето, на слънцето и на още нещо неизвестно и прекрасно, което неуловимо се разтваря в свободния простор. Виждала съм много доста по-красиви места, но никое от тях не притежава такова могъщо очарование като тези, ще речеш, равнодушни развалини.

Още един трудов ден завърши по тъмно, но не ни се спеше.

Настана нощ. Стигнахме край огъня. В зенита на черния купол над нас сияеше синята Вега; на запад като око на сова светеше златният Арктур. Звездният прах на Млечния път блещукаше като нажежено сребро.

Ето там, ниско над хоризонта, свети червеният Антарес, а по-надясно едва личи матовият Стрелец. Там се намира центърът на чудовищния звезден кръг на Галактиката — централното „слънце“ на нашата Вселена. Ние никога няма да го видим — гигантска завеса от черно вещество скрива оста на Галактиката. В тези безбройни светове навярно също има живот, чужд, многолик. И там обитават подобни на нас същества, владеещи могъществото на мисълта, там, в недостъпната далечина... И аз тук, без да подозирам нищо, гледам тези светове и тъгувам, развълнуван от смътно предчувствие за бъдещата велика съдба на човешкия род. Велика, да, когато успеем да се справим с тъмните свирепи сили, които още властвуват на земята и тъпо, скотски разрушават, унищожават скъпоценните завоевания на човешката мисъл и мечта.

— Спите ли, Иван Тимофеевич? — чу се гласът на професора.

— Не, гледам звездите... Тук са някак особено ясни и близки.

— Да, обсерваторията е построена умно; прозрачността на въздуха тук е необикновена. Впрочем почти навред в Средна Азия небето е прозрачно и ярко. Не току-така местните народи са добри наблюдатели на звездите. Знаете ли, киргизите наричат Полярната

звезда Сребърния гвоздей на небето. За този гвоздей са завързани три коня. След конете вечно тичат в кръг четири вълка и не могат да ги стигнат. А когато ги стигнат, това ще бъде краят на света. Нима това не е поетичен образ на въртенето на Голямата мечка?

— Много е хубаво, Матвей Андреевич! Помня, четох някъде за небето на Южното полукълбо. Високо, където сияе Южният кръст, в Млечния път се намира ярък звезден облак, а до него абсолютно черно петно — огромно натрупване на тъмно вещество под форма на круша. Първите мореплаватели го нарекли Въглищния чувал. Ала ето че една древна австралийска легенда нарича това петно зейнала яма — дупка в небето, а друга легенда разказва, че това е въплъщение на злото във вид на австралийски щраус ему. Ему лежи в подножието на дървото от звездите на Южния кръст и дебне опосум^[6], който се спасява на клоните на това дърво. Когато опосумът бъде хванат от ему, ще настъпи краят на света.

— Да, приличат, си но животните са съвсем различни — лениво каза професорът.

— Обяснете ми, ако обичате, Матвей Андреевич, кой и кога е създал Нур-и-Дещ, тази „построена умно“ обсерватория, и защо тя е в такава пустинно място?

— Тук са работили уйгурски астрономи, ученици на арабските мъдреци. Е, а мястото е станало пустинно след монголското нашествие. Наоколо има развалини — следи от селища. Преди седемстотин години тук несъмнено е било богато населено място. За да се построи такава обсерватория, трябва много да знаеш и много да умееш.

Речта на професора се прекъсна. Нещо се беше случило. Отначало не съобразих какво именно. Вторият трус ми даде възможност да почувствувам как земята под нас се разлюля, сякаш по повърхността премина каменна вълна. Почти едновременно чухме далечен тътен, който като че ли идваше от дълбините под краката ни. Съдовете в сандъка дрънчаха, главните в огъня се пръснаха. Трусовете следваха един след друг.

Всичко свърши също така неочаквано, както и започна. В настаналата тишина се чуваше как по склоновете се търкалят разтревожени камъни и в развалините на обсерваторията нещо се рони.

Сутринта, щом се явихме на мястото на всекидневната си работа, ни посрещнаха неочаквани изменения, предизвикани от нощното земетресение. Подкопаната отдолу в лявата страна преграда от пръст се беше слегнала, паднала и открила в дясната страна плитка ниша, увенчана със заострена арка. В дъното на нишата под праха и полепналите буци пръст се виждаше каменна плоча с издълбана по нея абсолютно нечетлива за несвикналия плетеница от знаци на арабското куфическо писмо^[7]. Зарадвани от находката и в същото време огорчени от новото затрупване на стълбата, бързо разчистихме надписа, който толкова векове се беше крил под сухата и прашна пръст. Буквите на гладката синкава плоча бяха издълбани и покрити с нещо като глазура с много красив оранжев цвят със зелен оттенък. Таня и професорът се заеха да разшифроват надписа, а ние с Вячик започнахме отново да разчистваме стълбата.

Матвей Андреевич разкърши рамене и шумно въздъхна:

— Жалко, нищо важно! Вярно, потвърждение на запазените в историята сведения. Надписът гласи, че по указ на еди-кой си в еди-коя си година, през месец Ковус... това е Стрелец по арабски, нали, Таня?

— Да.

— Значи, през ноември е завършена постройката в местността Нур-и-Дещ, на хълма край рекичката Екик... какво е това, Таня?

— Не разбирам напълно името — нещо като Светеща чаша.

— Каква поезия! На хълма на Светещата чаша, на мястото за вадене на царско багрило... Аха, това е от вашата специалност, майоре. Къде са следите от рудниците и какво е могло да се добива тук?

— Не зная, не съм забелязал никакви изработки.

— Ама вие били ли сте някога геолог? — иронично се възмути професорът.

— Почакайте, Матвей Андреевич. Ето, ще ви разкопая стълбата, тогава ме освободете да поскитам няколко часа. Може и геологът да свърши работа. А иначе всекидневният ми маршрут е само един: рекичката — подземие, рекичката — палатката.

— Аха! — засмя се професорът. — Врял и кипял сте в археологията и носът ви е все в земята... Но май сте прав: струва си да обявим почивен ден. Утре няма да копаем — походите, поизследвайте. Таня, разбира се, ще се заеме с пране... Не? Защо пък не? Също ще поскитате, ще се учите на геология? Хм...

— А какво има нататък в надписа, Матвей Андреевич? — прекъснах професора.

— Нататък следва: за спомен за великото дело е направен този надпис и е зазидана древна ваза с описание на постройката.

— Но, професоре, нали намирането на вазата би имало голямо значение за изучаването на обсерваторията?

— Разбира се. Но къде е зазидана, не се казва. Ясно е, че е във фундамента. Как ще я намериш? Стълбата да разкопаем — и това не можем.

Сутринта измолих от Вячик сачмената берданка с надеждата да убия някакъв дивеч. Придружавани от насмешливите напътствия на професора, с Таня се отправихме да обиколим хълмовете на Нур-и-Дещ. Оказа се, че никой от членовете на малката експедиция не беше се отдалечавал от развалините — работата отнемаше цялото време. Денят беше изключително зноен и тих, ни най-малък повей не пропъждаше сухата жега, излъчвана от каменистата почва. Дълго ходихме по хълмовете, катерихме се по склоновете, докато изнемосяхме от жажда. Тогава слязохме при рекичката, напихме се до насита и тръгнахме боси в коритото ѝ. Едри камъчета се плъзгаха на разни страни под краката ни. В прозрачната вода сред черната и сива баластра понякога изпъкваха разноцветни, изгладени от водата късчета опал и халцедон. Ловът на красиви камъни увлече и двама ни и чак когато краката ни вкочанясаха напълно, излязохме на брега, започнахме да се топлим на горещите камъни и да сортираме улова.

— Червените слагайте тук, Таня. Това е сардоникс — много ценен в древността камък, който уж притежавал целебна сила.

— Червените са най-много. А ето вижте, каква прелест! — възкликна девойката. — Вие ли го намерихте? Прозрачен е и блести като бисер.

— Хиалит, най-ценният вид опал. Можете да си направите от него брошка.

— Не обичам брошките, пръстените, обиците — нищо освен гривните. Но ако ми го подарите просто така... благодаря... А защо сте взели тези три камъка — мътни, грозни?

— Моля ви се, Таня! Нима можете да хулите така най-хубавата ми находка? Гледайте. — И аз натопих невзрачното бяло късче във водата. Камъкът стана прозрачен и заблестя със синкави оттенъци.

— Колко е красиво! — изуми се девойката.

— Аха, грозният камък излезе вълшебен. За вълшебен го смятали и в древността. Това е хидрофан, наричан иначе „око на света“. Той е силно порест и затова в сухо състояние е непрозрачен. Щом порите му започнат да се запълват с вода, става прозрачен и много красив. Това са все разновидности на кварца; има още много видове с различни оттенъци, ценност и красота.

— Какво ви даде днешната ни екскурзия? — попита Таня.

— Сега имам представа за строежа на цялата тази местност. Вярно, оказа се неинтересен: древни гранити и пласт от черни кварцити, пронизани от кварцови жили. Хълмът, на който е обсерваторията, донякъде се различава от другите: образуван е от някакви много плътни стъкловидни кварцити. Красивите камъни в коритото на реката са останали от ерозията на кварцитите — в жилите, в празнините и отлаганията в пукнатините сигурно има още доста халцедон и опал.

— А къде са разработките, за които се говори в надписа?

— Така и не зная. Сама видяхте — никъде няма и най-малката следа. Може да са скрити под развалините на обсерваторията.

— Лошо! Матвей Матвеевич пак ще се смее... — заключи Таня. — Време е да си вървим. Вижте, слънцето залязва. И без това ще стигнем по тъмно.

В червения огън на залеза кръглите плещи на хълмовете се очертаваха като резки силуети. Пълната липса на вятър подчертаваше глухото мълчание на заобикалящите ни пясъци. Когато стигнахме до хълма на обсерваторията, на запад вече угасваха последните отблясъци на залеза.

Развалините, едва различими при светлината на звездите, ни посрещнаха с мълчание. Само сплюшката^[8] някъде далеч издаваше мелодичния си крясък. Нощем тук беше неприветливо; обзе ни смътно чувство за опасност и ние тръгнахме крадешком и шепнешком, сякаш се страхувахме да не разбудим нещо, задрямало сред мрачните стени.

Внезапно почувствувах, че дневната умора изчезва някъде и отстъпва място на бодростта. Сухият, неподвижен въздух, въпреки

топлината, изпускана от напечените стени, изглеждаше необикновено свеж. От време на време приятни, едва доловими тръпки полазваха по кожата ми.

— Никак не съм уморена — прошепна ми Таня, която вървеше толкова близо, че почти ме докосваше с рамо. — Тук има нещо във въздуха.

— Да, бих казал, че въздухът е както близо до динамомашина. Я си пипнете косата, Таня: май много пухкава е станала.

Таня прекара ръка по косата си, като се стараше да я приглади, и множество мънички сини искрици заиграха под пръстите ѝ.

— Като пред буря — каза Таня, — ала небето е ясно и задух съвсем не се чувствува, напротив...

— Странно. Изобщо на това място има много необясними... — започнах и внезапно видях слаба зеленикава светлинка, която блещукаше някъде в дупката на стената.

Вече се приближавахме до главната сграда с дъгата на квадранта. Вгледах се и забелязах, че с едва видим отблясък светят няколко букви от надписа на вътрешната стена на портика.

— Гледайте, Таня! — Заведох спътничката си при разрушената част на стената.

В непрогледния мрак на сводовете ясно се открояваха извивките на буквите, очертани от зеленикавожълто сияние.

— Какво е това? — развълнувано прошепна девойката. — Тук наоколо има много надписи, но те не светят.

— Всички ония надписи са направени със злато. Нали така?

— Правилно — потвърди Таня.

— А това... Един момент...

Внимателно се промъкнах през портика и драснах клечка кибрит. Загадъчната светлинка мигновено изчезна. Овехтялата стена сякаш застана пред мен. Но все пак успях да забележа оцеляло парче кахлена плочка, покрито с гладка глазура, и старателно изписани по него оранжевозелени букви.

— Това не е направено със злато, а със същия емайл, както при стълбата в подземие.

— Да вървим по-скоро да видим! — живо предложи девойката.

— Да вървим — съгласих се и попитах: — Били ли сте някога нощем в обсерваторията, вие или професорът?

— Не, нито веднъж.

— Тогава ето какво, да идем най-напред в лагера — само че за сега не казвайте нищо на професора, — ще вечеряме и когато всички заспят, ще продължим изследването, ако искате. А ако сте уморена, ще се заема сам:

— Моля ви се! Какво общо има тук умората? Всичко е толкова тайнствено, интересно!

— Отлично. Само при едно условия, Таня: на професора нито дума. Самият аз още не разбирам нищо, но ако с вас се сетим за някакво обяснение, ама че сюрприз ще бъде за Матвей Андреевич на сутринта!

Топлата здрава ръка на девойката стисна моята. Бързо слязохме от хълма до площадката, на която както обикновено гореше малък огън. Професорът помърмори за закъснението ни за вечеря и ме заразитва за резултатите от похода. Както и очакваше Таня, добродушните насмешки на професора се посипаха върху бедната ми глава, щом Матвей Андреевич узна, че така и не съм намерил следи от разработки за багрила.

— Хубаво, по-добре да не питам какво сте намерили в тъмното с Таня... Хайде-хайде, не се сърдете! Показвайте камъните си... Колко много сардоникс! Май че ако поработите няколко дни, ще съберете цял чувал. Сега сардониксът се цени малко: още един от многото примери на забравената през вековете мъдрост на човешкия опит. По-рано в цяла Близка Азия този камък се ценял наравно с най-хубавите скъпоценности. От него правели гривни, огърлици, пафти. И вярвали, че сардониксът предпазва човека от много болести. А най-любопитното — оказва се, че тази вяра е нещо повече от обикновено суеверие. Неотдавна научих... — професорът замълча, замислено разглеждал червения камък на светлината на огъня.

— Какво научихте, Матвей Андреевич, кажете — помоли Таня.

— Много просто: медиците започват да опитват лечение със сардоникс. Оказва се, че той винаги притежава радиоактивност, слаба, нищожна, може да се каже, равна на сумата от радиоактивността на човешкия организъм. Но именно защото радиевите следи в сардоникса са толкова нищожни, той действува благотворно на нервната система, възстановява в нея някакъв баланс или нещо такова — не зная точно.

Радий? Прониза ме неясна догадка и в главата ми като вихър се завъртя мисъл за електрически разряди, светещи надписи, оранжевозелени цветове. Нетърпеливо скочих, но веднага се овладях и побързах да извадя цигарите си.

— Какво ви стана, сякаш нещо ви убоде, Иван Тимофеевич? — учудено попита професорът. — Май че е време да спим. Утре ще се хванем по-рано — сигурно ще разчистим входа. Вие както искате, но ние с Вячик ще си легнем.

Останахме двамата с Таня. Нервно пуших и чаках професора да заспи, за да можем да вземем свещи за нощното изследване на тайната на обсерваторията Нур-и-Дещ.

Най-сетне Таня взе две свещи, а аз измъкнах тежък лост от купчината инструменти.

— Това защо? — учуди се девойката.

— Ще свърши работа. Току виж, се наложи да отместим камък, да обърнем някоя плоча...

Долу, в каменните подземия, цареше пълен мрак. По добре познатия ни път вървахме пипнешком, без да палим светлина. Завихме надясно, в тесния като пукнатина вход, и стигнахме до нишата при стълбата. Таня извика: голямата плоча много слабо, но ясно светеше с плетеницата от куфически букви. Също такава златиста светла ивица се разливаше по издатината на стълбищната арка.

— Да, разбирам — помислих гласно, — денем тук светлината е малко...

— Е, и какво от това? — припряно попита Таня.

— Не ме питайте сега, докато не съм решил цялата задача. Да се качим горе, при квадранта. Навярно ще срещнем още останки от светещи надписи... Стоп! Дайте свещ. Да погледнем тук.

Спомних си загадъчния отблясък в цокъла на астрономическата кула, който видях през първия ден, и реших да опитам да проникна в цокъла. Внимателно заизвивах с лоста здраво споения с другите камък над тясната вентилационна пролука. Камъкът отстъпи пред настойчивите ми усилия и се разклати. Натиснах по-силно, дръпнах камъка към себе си и го изкарах от зидарията. Вторият се отдели лесно. Образува се отвор, достатъчен да провря главата си и ръката със свещта.

Светлината на свещта озари тясната вътрешност на кулата, която беше кръгла и се издигаше високо в мрака. Наляво, срещу пробитата от мен дупка, се намираше широк издялан камък, а върху него, покрит с гъст прах, стоеше съд с широко гърло, който мътно лъщеше с прашната си глазура. Дори според мен формата на вазата беше старинна.

— Вазата, Таня, вазата! — извиках и отстъпих мястото на девойката до дупката.

— Не можем да се проврем. Как ще я вземем? — попита тя, като потисна радостната си въздишка.

— Сега.

Въодушевен от находката, бързо се справих с още два камъка. Едва проникнах в кулата, и се стъписах: по-вдясно иззад камъка, на който стоеше вазата, зееше тъмнина на кладенец. В кладенеца слизаха тесни стъпала, които се извиваха като спирала до някаква издатина във вътрешната част на куличката. Предадох вазата на девойката през дупката и казах:

— Почакайте ме, Таня. Ще слеза долу.

— Не, не, ще дойда с вас: кой знае какво има там... — тя смутено млъкна.

Очите ни се срещнаха и аз... Е, с една дума, слезох, като се подпирах с ръце в стените на кладенеца и помагах на следващата ме Таня.

Кладенецът не беше дълбок. Впрочем това съвсем не излезе кладенец, а грапав, малко наклонен проход, изсечен в скалата. През леките дрехи усетихме хлад. Но това не беше студеният, застоен въздух на подземие — чист и свеж, той приличаше на богатия с озон въздух от планинските върхове. На дълбочина няколко метра проходът се разширяваше в неправилна широка пещера с разкъртени стени, нашарени от тесни, прокарани в различни посоки браздички. Вече знаех какво да търся: тук-таме в пукнатините на силициевите шисти и кварцитите, по дъното на браздите бяха останали малки охрови петна с лимоненожълт и оранжев цвят.

— Ето го и рудника за багрила, Таня! Само че багрилата не са обикновени.

Изкачихме се горе. Не послушах протестите на Таня и извърших кощунство — понесох вазата, без да дочакам деня. Здравно притиснал

тежката ваза до гърдите си, стъпвах внимателно, понеже се боях да не се спъна. При портика оставихме скъпата находка и бавно обиколихме цялата сграда. Излязох прав: на още няколко места открихме светлинка от някакви знаци. Светещи чертички имаше и по дъгата на квадранта.

Слязохме при рекичката и предпазливо свалихме капака на съда. Вътре нямаше нищо друго освен прах. Тогава измихме вазата отвън и безшумно я занесохме в палатката, поставихме я до главата на професора, като предварително се наслаждавахме колко учуден и смаян ще бъде сутринта.

— Е, а сега разказвайте! — прошепна на ухото ми Таня. — Все едно, няма да заспя, докато не узная всичко.

Отдалечихме се от палатката и седнахме на брега на рекичката, която с мелодичен ромон течеше към тъмната степ.

— Оказва се, че всичко е много просто, Таня: тук има находище на уранови руди и следователно се намира радий. Жълтите петна са уранови охри. Те се прилагат в керамиката за получаване на много трайна глазура с ярки и чисти цветове: оранжев, жълтозелен, маслинен. Урановите руди се срещат в отлаганията, в пукнатините на кварцитите и са били изкопани още в древността, но радият — радият! — освен в урана, вероятно е разсеян в нищожно количество в силициевата маса на светлите кварцити. И аз мисля, че целият хълм на обсерваторията, който се състои от такива кварцити, излъчва радиева еманация. Кварцитите навярно са слабо радиоактивни. Солите на радия, смесени с други минерали, дават необикновено трайни светещи бои. Сега, особено през войната, тези светещи съставки имат широко приложение. Оказва се, че древните астрономи също са знаели тази тайна и може би самото име „Нур-и-Дещ“ — „Светлина на пустинята“ — е свързано също със странните явления в обсерваторията. Радият все още малко е изучен. Знаем, че йонизира въздуха, натрупва електричество и озон, убива микробите, обезвредява отровите. Сега разбирам в какво се състои тайната на необикновено радостното въздействие на това място: огромната маса радиоактивни кварцити, непокрита отгоре с други скали, създава голямо поле от слабо радиоактивно излъчване, очевидно в най-благоприятна за човешкия организъм дозировка. Спомнете си какво говореше професорът за сардоникса. А днес поради липсата на вятър се получи по-голямо от обикновеното натрупване на радиева еманация. Ние с вас веднага

забелязахме това снощи. Какво неочаквано и интересно откритие, нали? — И аз сложих ръката си върху ръката на девойката.

— Да, интересно... — отчуждено произнесе Таня и бързо стана. — Е, трябва да вървим да спим, вече е късно...

Малко озадачен от внезапната хладност на Таня, останах на брега. Всичките ми мисли се въртяха около неочакваното откритие. Продължавах да намирам нови и нови факти за доказателство на догадката си и още дълго седях в мрака. На края се обърках в дебрите на химията и се потътрих към постелята си...

Разбудиха ме шумните възгласи на професора, който викаше всички ни. Вазата беше извадена на светло. Шарките от блестящ емайл с кадифен чернозелен цвят минаваха между ярките оранжеви, кафяви и маслинени ивици. Такива прекрасни тонове глазура са могли да дадат само ураниевите съединения. Ново потвърждение на снощното откритие при ослепителната дневна светлина!

Разказах на професора всичките си съображения. Трябваше да видите радостната възбуда на учения! Добавих, че може би радиевите излъчвания допринасят за още по-голямата прозрачност на въздуха непосредствено над обсерваторията.

— Е, тук май прекалихте — възрази професорът. — А колкото до нашето състояние, напълно съм съгласен с вас. Това място не е само място на светлината, но и място на радостта. Ала защо днес нашата Таня е тъжна? Какво се е случило?

— Не, Матвей Андреевич, нищо ми няма...

След повторния оглед на изработките се върнахме при работата си на стълбата. До края на деня успяхме да разчистим малък отвор, през който се провряхме всички поред. Там имаше подземие с няколко камери. Не зная какво даде то на археолога, но според мен подземието беше също така празно, като всичко, което бях видял по-рано.

Вечерният вятър лудуваше из степта; над стоманения пелинов килим се кълбеше розов прах. Професорът и Вячик вървяха отпред, а замислената Таня забави ход и изостана. Настигнах девойката и я хванах за ръката.

— Какво става с вас, Таня? Вие винаги сте така весела, оживена и изведнъж... Струва ми се, че след снощното ни откритие се променихте.

Девойката втренчено ме погледна в лицето...

— Не зная дали ще разберете, или не, но ще ви кажа... Нур-и-Дещ действително е място на радостта. И аз си мислех, че тази радост е в мен, от мен, че съм силна, свободна, весела. Тогава се появявате вие... — девойката се запъна — суров, вгълбен в себе си, опърлен от огъня на войната. И също ставате ясен, радостен... И внезапно излиза, че причина за всичко е радият — и нищо повече... Значи, ако не е бил радият — гласът на девойката се понижи почти до шепот, — нямаше да го има и дивното очарование на тези дни на древната обсерватория.

Таня се обърна, издърпа ръката си и побягна надолу по склона на хълма. Бавно тръгнах подир нея. Спрях, огледах развалините на Нур-и-Дещ.

„Светлина на пустинята“ — да, несъмнено светлина и за пустинята на душата ми. Няма да премине, завинаги ще остане радостта от дните в обсерваторията Нур-и-Дещ!

... И пак, както много пъти дотогава, гаснеше огънят пред палатките и край него седяхме с Таня. А до нас излъчваше златисто сияние древната ваза, светещата чаша на отдавна миналите, но не умрели човешки надежди.

— Таня, скъпа — говорех аз, — тук моята душа се възроди и откри... за вас. Кой знае, може би при по-нататъшните успехи на науката влиянието на радиоактивните вещества върху нас ще бъде разбрано още по-дълбоко. И кой ще гарантира, че върху нас не влияят още много други излъчвания — е, да речем, космическите лъчи. Хе там — станах и вдигнах ръка към звездното небе — може би има потоци от най-различна енергия, която изтича от черните дълбини на пространството... частици от далечните звездни светове.

Таня стана и поривисто се приближи до мен. В ясните очи на девойката се отрази пепелявата звездна светлина.

Във висинето над нас, разсякъл светлинните облаци на Млечния път, сияеше разпереният Лебед, протегнал дългата си шия във вечния полет към бъдещето.

[1] Чий — високо растение в средноазиатските степи, което никне на снопчета. Б.а. ↑

[2] Арък — канал за напояване в Средна Азия и в Кавказ. Б.пр. ↑

[3] Тарантас — четириколесна конска каруца за пътуване на дълги разстояния. Б.р.ел.изд. ↑

[4] Ниско безлистно дърво в Средна Азия. Б.пр. ↑

[5] Вулканична скала. Б.пр. ↑

[6] Двуутробно торбесто животно, прилично на катерица. Б.пр. ↑

[7] Куфическо писмо — вид арабски шрифт. Различава се по разширените квадратни очертания на тясно съединените една с друга букви. Б.а. ↑

[8] Сплюшка — дребна кукумявка; живее в южните райони на Съветския съюз. Б.а. ↑

БЕЛИЯТ РОГ

В бледото и знойно небе бавно кръжеше лешояд. Летеше на голяма височина без никакви усилия, като дори не помръдваше широко разперените си криле.

Усолцев следеше със завист как лешоядът ту леко набира височина и почти изчезва в ослепяващата жарка синева, ту изведнъж се спуска на стотици метри надолу.

Спомни си за необикновеното зрение на лешоядите. И сега, както си личи, лешоядът оглежда дали няма някъде мърша. Усолцев неволно изтръпна: преживяната смъртна тревога още не беше изчезнала. Разумът се успокои, но всеки мускул, всеки нерв сякаш помнеха преживяната опасност и се свиваха от страх. Да, този лешояд вече можеше да седи на трупа му, като разкъсва с извития си клюн обезобразеното му, разбито тяло...

Засипаната с отломки от разрушаващите се голи скали долина беше нажежена като пещ. Нито вода, нито дръвче, нито трева — само камънак, ситен и остър долу, който стръмно се издигаше като зловеца грамада нагоре. Разцепени от пукнатини канари, безпощадно изгаряни от слънцето...

Усолцев стана от камъка, върху който седеше, и тръгна по скрибуцащия под краката му трошляк, като усещаше противна слабост в коленете. Недалеч, в сянката на една надвесена скала, стоеше конят. Червеникавият кашгарски раванлия наостри уши и поздрави стопаните си с тихо и кратко цвилене. Усолцев отвърза юздата, ласкаво потупа коня по врата и се метна на седлото.

Долината бързо се разкри пред него: раванлията излезе на простор. Широкото няколко километра равно стъпало на предпланината се спускаше стръмно в безкрайната степ, забулена от пелената на праха и полетелите на кълба струи на напечения въздух.

Там далеч, зад сивожълтата ивица на хоризонта, се простираше долината на река Или. Голямата бързоходна река носеше от Китай кафената си вода сред гъсталак от бодлива джида и цъфнала перуника.

Тук, в това степно царство на покоя, нямаше вода. Вятърът, сух и горещ, шумолеше в тънките стъбла на чия^[1].

Усолцев спря раванлията, надигна се на стремената и се огледа назад. Плътно до равната тераса се издигаше стръмна сивокафява стена, набраздена от къси сухи долини, които разделяха гребена ѝ на ред неравни остри зъбери. По средата, като главна кула на крепостната стена, се издаваше отделно отвесно възвишение. Неговата набраздена, изпъкнала гръд беше изложена за знойните ветрове на широката степ, а на самия връх стърчеше съвършено бял зъбер, леко изкривен и нацърбен. Той рязко се открояваше на фона на тъмните скали. Възвишението беше значително по-високо от другите и острият му бял връх приличаше на високо вдигнат към небето гигантски рог.

Измъчван от срам, Усолцев дълго гледа непристъпната планина. Той, геологът, изследователят, отстъпи, разтреперан от страх, точно в момента, когато, както изглеждаше, беше близо до успеха. И това стори той, за когото говореха като за неуморим и упорит изследовател на Тянь-Шан! Колко е добре, че тръгна сам, без помощници! Никой не стана свидетел на страха му. Усолцев неволно се огледа наоколо, ала знойният простор беше безлюден — само широките вълни на вятъра се носеха по обраслата с чий степ и над губещата се на изток планинска верига висеше неподвижно светлолилава мараня.

Раванлията нетърпеливо пристъпваше от крак на крак.

— Е, Алчо, време е да се прибираме — тихо каза геологът на коня.

Конят, сякаш разбрал, изви шия и препусна покрай стъпалото. Малките остри копита чаткаха по твърдата почва. Бързата езда успокояваше душевния смут на геолога.

От стръмното нанадолнище Усолцев видя лагера на своята експедиция. На брега на малък ручей, под съмнителната защита на филигранните сребристи вейки на джидовия гъсталак, бяха опънати две палатки и се издигаше едва забележимо стълбче дим. По-нататък, почти на границата на степта, се извисяваше огромен полски бряст, сякаш обременен от тежестта на гъстия си листак. Под него се мяркаше още една висока палатка. Усолцев я погледна и се обърна с привично усещане за тъга.

— Арслан, момчетата не се ли върнаха вече?

Староликът работник уйгур, който бъркаше пилаф в голям казан, изтича до коня.

— Сам ще го разседлая, току виж, ти загорял пилафът... Няма да ям, горещо ми е...

Тесните тъмни очи на уйгура внимателно изгледаха Усолцев.

— Сигурно пак Ак-Мюнгуз^[2] ходил?

— Не... — Усолцев мъничко се изчерви. — Натам, ама настрани.

— Старците казват — Ак-Мюнгуз дори орел не каца: остър като шемшир^[3] — добави уйгурът.

Без да отговори, Усолцев се съблече и тръгна към ручейчето. Студената прозрачна вода се разбиваше в острите камъни и отдалеч приличаше на лента от измачкано бяло кадифе. Звънкото напевно ромолене беше пълно с разтуха след мъртвите, нажежени долини и воя на вятъра.

Усолцев, освежен от измиването, полегна в сянката под чадъра, запуши и потъна в мрачни мисли...

Съзнанието от поражението отравяше почивката, вярата в собствените му сили беше разклатена. Той се опитваше да успокои съвестта си с размисъл за признатата недостъпност на Белия Рог, но това не му се удаде. Дълбоко засегнат от неуспеха си, неволно посегна към онази, която от дълго време му беше неизменен приятел, но само... в мечтите.

Днешният неуспех пречупи волята му. Въпреки отдавна взетото решение Усолцев стана и бавно тръгна към високата палатка под бряста. Спомни си скорошния разговор.

„Каква полза да говорим за това? — каза тя. — Всичко отдавна е скрито дълбоко, покрито с прах...“ „С прах ли?“ — гневно попита Усолцев и без да каже нищо, си отиде, за да не се завърне повече. Това беше преди две години, а сега работата неочаквано ги събра отново заедно: тя ръководеше шлиховата група^[4], проверяваща района, който той скицираше. Вече две седмици палатките на двете групи бяха наблизко. Но тя бе все така далечна и недостижима за него като... Белия Рог.

И ето че той, който избягваше излишните срещи и разменяше с нея само необходимите думи, върви към палатката ѝ. Още едно поражение, още една проява на слабост...

Е, все едно!...

На сандъче пред палатката седеше и шиеше пълна девойка с кръгли очила. Тя дружелюбно поздрави Усолцев.

— Вера Борисовна в палатката ли е? — попита геологът.

— Да, четете непрекъснато цял ден.

— Влезте, Олег Сергеевич — разнесе се мек, малко насмешлив глас от палатката. — Познах ви по походката.

— По походката? — повтори Усолцев, като отметна платнището на входа. — Какво особено намерихте в нея?

— И тя е начумерена като вас!

Усолцев пламна, но се сдържа и внимателно погледна строгите очи със златни искрици.

— Случило ли се е нещо?

— Нищо не се е случило — бързо рече Усолцев. — Нали скоро заминавате и аз дойдох да ви посетя на прощаване.

— А пък аз имах днес ден на приятно безделие. Моите отидоха в Подгорни за пощата. Управлението ни телеграфира още миналата седмица за измененията на по-нататъшния план. Трябва да ни изпратят подробно разпореждане. Работата тук свърши и ние се гласим да заминаваме... Ето една чудесна книга, изпратиха я по пощата. Цял ден четох. Утре също ме чака почивка, а после — на ново място, най-вероятно на Кеген. Жалко, че тук всичко беше толкова несполучливо. Намерихме няколко кристала каситерит... и това е. А находището, което някога е било горе, отдавна е разрушено, отнесено!

— Да, де да бяха оцелели по-високите върхове — съгласи се Усолцев.

— Само Белият Рог — въздъхна Вера Борисовна. — Но той е недостъпен, а отгоре нищо не пада: скалата сигурно е много твърда. Моят съвет — искайте тук оръдие, за да откъртите парче от Рога, иначе спукана ви е работата: тайната ще остане неразгадана — весело завърши тя.

Усолцев протегна ръка към лежащата на куфара книга.

— „Изкачването на Еверест“. Ето какво сте чели цял ден!

— Чудесна книга! Върху страниците ѝ лежи отблясъкът на хималайските върхове. Увлече ме... как да ви кажа... не самата атака на Еверест, а постоянното вътрешно изкачване, което са извършили в душата си главните участници в атаката — всеки един. Разбирате ли, борбата на човека да се извиси над себе си.

— Разбирам какво имате пред вид — отговори Усолцев. — Но нали така и не са се изкачили на самия връх Еверест?

Очите на Вера Борисовна потъмняха.

— Да, от ваша гледна точка това е било поражение. Те сами са го признавали. „Няма извинение за нас, ние сме разбити в това честно сражение, победени сме от височината на планината и от разреждения въздух“ — прочете Вера Борисовна, като взе книгата от ръцете на Усолцев. — Нима това е малко — да си избереш висока, неимоверно трудна цел, ако ще и несъразмерна с вашите данни? Да се отдадеш изцяло за постигането ѝ. Така ясно си представям Еверест! Съдбоносната оголена, скалиста планина. На този недостъпен връх има ужасни ветрове, дори сняг не се задържа. Наоколо — страшни пропасти. Срутват се ледници, свличат се лавини. И хората упорито пълзят нагоре, напред... Ако можехме по-често да си поставяме подобни на завоюването на Еверест цели!

Усолцев мълчаливо слушаше.

— Ала само единици са способни на такива подвизи! — възкликна той. — И Еверест в края на краищата също е само един на света.

— Не е истина, това просто не е истина! Всеки може да има свои Еверести. Нима са ви нужни примери от нашия живот? А войната — тя не даде ли герои, които се издигнаха над своите собствени сили!

— Но оня, истинският Еверест, той е безусловен за всички и всекиго — не се предаваше Усолцев, — а в избора на своя Еверест нали можеш и да сгрешиш.

— Това го казахте добре! — възкликна Вера Борисовна. Тя насмешливо погледна Усолцев. — Представете си, че действително влагате всичко, което имате, в Еверест, а в същност това се оказва малко възвишение... е, като тези нашите, ако щете. Какъв жалък край!

— Като тези, нашите? — трепнал, повтори Усолцев.

И в същия момент с потресаваща яснота си спомни как само преди няколко часа се беше проснал на стръмния каменист склон, по който се сипеха като сачми дребни ръбести парчета трошляк. Като се опитваше да се задържи, той се притискаше в склона с цялото си тяло. Чувствуваше, че при най-малкото движение надолу или нагоре неминуемо ще се откъсне от стометровия сипей. Колко бавно течеше времето, докато той, събрал цялата си воля, се бореше със себе си и на

края, като се реши, се хвърли с тласък встрани, потърколи се, преобърна се и увисна, вкопчен със сгърчени пръсти в пукнатините на камъка.

Самотна мълчалива борба в страшна тревога... Усолцев изтри избилата по челото му пот и си отиде, без да се сбогува...

Четириглави се наведоха над затиснатата с камъчета карта. Показалецът на техническия ръководител дращеше хартията със счупения си нокът.

— Днес стигнахме най-последно до североизточната граница на планшета. Ето тук е тази долина, Олег Сергеевич. Там пак има разместване на пластове, плътни древни диорити. Следователно краят на нашето островче от метаморфична маса^[5] е последната точка.

Техническият ръководител започна да развързва торбичките, като бързаше да покаже образците, преди да притъмнее.

Усолцев разглеждаше изучената до най-малки подробности карта. Зад криволиците на хоризонталите, зад стрелките, зад цветните петна на скалите и тектоничните линии пред геолога се разкриваше историята на околната местност. Съвсем неотдавна — какво значи милион години за геологичните мащаби! — ниското, равно плато се разцепило от гигантски пукнатини, край които големи участъци от земната кора се раздвижили, като хлътвали и се издигали. На север станало пропадане: сега там, в тази котловина тече река Или и се простира широка степ. На юг от мястото, където са разположени палатките им, като гигантска стълба се издига терасовиден хребет. На най-високите тераси дейността на водата, вятъра и слънцето разрушила равните стъпала, като образувала безразборно струпване на планински върхове. Горните пластове на тези върхове били отнесени. Те се пръснали и натрупали като рохкави пясъци и глини на дъното на ниска котловина. Но ето тази първа тераса трябва вероятно да пази под покрива от наноси ония скали, които са изчезнали в планините: повърхността ѝ е подлагана на разкъртване. Де да можеше да се пробие горната покривка на терасата с шурф или шахта — та нали тя няма повече от тридесет метра дебелина! Но за да се предприеме такава работа, е нужно да се знае поне приблизително какво обещава изчезналият от планините горен слой. Отговор на този въпрос може да

даде само Белият Рог: на непристъпния му връх беше оцеляло мъничко островче от горните слоеве. Границата между тъмните метаморфични скали и загадъчното бяло острие се виждаше напълно ясно — при разседа има срутване. Следователно няма съмнение, че в пропуснатия участък тази бяла скала се е запазила изцяло. А възвишението сякаш е омагьосано: колкото и да търсеше в свлачищата от разрушена скала в подножието му, не можа да намери нито един къс, откъртен от Белия Рог... Някаква вечна, несъкрушима скала образува белия зъбер! Но нали именно в подножието на Ак-Мюнгуз бяха намерени двата огромни кристала каситерит — калаен камък...

Не, тайната на Белия Рог трябва да се разкрие каквото и да стане! Защото на този връх лежи ключът към рудните съкровища, погребани долу. Калай! Колко е нужен на страната ни! Той, геологът, ясно съзнава това. И, значи, геологът е длъжен да стори онова, което не могат другите — ония, които не разбират цялата важност на откритието.

Изморените през деня помощници на Усолцев бързо заспаха. Чистият студен въздух падаше над топлата земя. Лунната светлина струеше на зеленикави каскади по тъмните сипеи. Усолцев лежеше настрана от палатките, подложил пламналите си бузи на вятъра, и се мъчеше да заспи.

Отново преживяваше неуспешния си опит да се изкачи на Белия Рог. Спасяването си от неизбежната гибел смяташе за чудо и същевременно знаеше, че ще повтори опита още веднъж.

„Още сега, призори! — реши той. — Докато не се е скрила луната, трябва да намеря клинове.“

Усолцев стана, внимателно се промъкна между въжетата на палатките до сандъка с инструментите и като се стараеше да не шуми, затършува в него.

От далечната палатка се чу тихо пеене. Усолцев се послуша: пееше Вера Борисовна.

„Ти ще срещнеш, мой княже, тъга и лишения, голямо тегло и печал...“ — тихо се разнасяше гласът над белосаната от луната степ.

Усолцев затвори сандъка и се върна на мястото си.

„Не, ще почакам малко да замине. Ако се пребия, пак ще си помисли нещо... Уж че съм тръгнал заради нея... При това този разговор за Еверест... Хубав Еверест — височина триста метра!“

— Къде ще ходим днес, Олег Сергеевич? — попита Усолцев техническия ръководител.

— Никъде — планшетът е завършен. Давам ви два дни да сложите в ред снимките и колекциите. След това ще идете в Киргиз-Сай за каруца.

— Значи, ще се преместим по-близо до границата?

— Да, в Такър-Ачинохо.

— Това е добре, там местата са много по-хубави: планините са по-високи и горички има, не е като тукашния пъкъл. А вие днес ще почивате ли?

— Не, ще се поразходя край главния разсед.

— При Ак-Мюнгуз?

— Не, малко по-нататък.

— Знаете ли, забравих да ви кажа. Когато бях в Ак-Там, ми разказваха, че на Ак-Мюнгуз се опитвали да се изкачват алпинисти. Пристигнали някакви специалисти от Алма-Ата...

— Е, и какво? — нетърпеливо го прекъсна Усолцев.

— Признали Белия Рог за абсолютно непристъпен.

След червеникавия раванлия се вдигаше облак прах. Усолцев отиваше да изучава непобедимия противник. Белият Рог увисна над него с цялата си стърчаща сред степта грамада като чудовищен бик, който се мъчи да се изправи от залелите го вълни на каменното море. Право в подножието на възвишението вятърът търкаляше кълба от сухи бодливи растения. Тук някога зеела пукнатина, тук се триели един в друг двата придвижващи се планински масива. Следи от триенето останали по гърдта на скалата и сега лъщят като полиран камък. Тъмносивите и шоколадови метаморфични шисти, пресечени от тънки жили кварц, бяха наклонени към вътрешността на възвишението и образуваха плиткослойната повърхност на склона — стена от тънки, плътно наредени плочки. Колкото и да напругаше въображението си, Усолцев нямаше никаква надежда да се изкачи дори и на петдесет метра от тази страна на Ак-Мюнгуз. Източното разклонение на възвишението представляваше остро като нож ребро, дълбоко нащърбено в средата. Не, единственият път е от югозападната

страна, там, където Усолцев вече успя да се изкачи почти на сто метра, тоест на една трета от височината на страшното възвишение. До върха оставаха още двеста метра и всеки от тях беше непристъпен.

Отметнал глава, Усолцев гледаше острието на възвишението.

Ако имаше специална екипировка, куки, въжета, опитни другари... Но откъде да вземе всичко това? Алпинистите, и те се отказали от изкачване на Белия Рог.

Усолцев обърна коня и тръгна около Ак-Мюнгуз към устието на сухата долина. „Еверест, Номиомо, Макалу, Кангчендзъонга са най-високите върхове на Хималаите — мислеше той. — Ама какво Хималаите? Съвсем наблизко са грейналият синкав Хан-Тенгри, елмазените зъбери на Саръджас. Красиви, страшни, снежни върхове. Свят на прозрачния въздух, на чистата светлина. Всичко това някак си неволно настройва за подвиг. А тук — ниски, навъсени, засипани с отломки планини, бледо, лилаво от горещината небе, прах и трепкаща степна мараня... Не, няма нужда да преувеличава, и този изгарящ ветровит простор също е прекрасен, и в отломките от старите, полуразрушени възвишения има някакво особено, тъжно очарование. Дори върху висящите на хоризонта бледи, обикновени по очертания облачета също стои клеймото на сухата, тъжна Азия, страната на оголения камък и високото чисто небе.“

В душния зной на долината сянката на преживяното тук обгърна душата му... Ето този стълб пегматитова жила, който пресича тъмната маса на шистите и прилича на разкъсано месо... По издатините на този стълб със сребърни огледалца от слюда тогава той стигна до вървящата напреки втора жила. Но нататък — нататък нямаше път. Опита се да пълзи по стръмния склон, заизвива се като червей. Склонът се оказа покрит с дребни парченца трошляк, които се търкаляха при най-малкото докосване като сачми и не даваха ни най-малка опора. Тук едва не стана и катастрофата...

Усолцев слезе от коня и се изкачи на отсрещния склон на долината. Не, нищо няма да излезе, няма да успееш да заобиколиш ето тази стръмнина. Ако преодолееш северозападното ребро, то оттам почти до самия Рог лежи равната повърхност на склона. А по какъв начин ще се задържиш на реброто? Кой ще ти пусне въже от върха? Усолцев проследи с поглед опънатото мислено въже и изведнъж забеляза в основата на белия зъбер малка площадка, по-точно издатина

от долните черни скали, граничеца с отвесната бяла стена. Повърхността на площадката се снижаваше към зъбера и почти не се виждаше отдолу.

„Странно как не видях тази площадка по-рано? Наистина сега тя няма значение: да стигнеш до нея — значи да стигнеш до зъбера.“

Усолцев се умори да стои прав и като намери удобно място, седна, без да откъсва поглед от възвишението.

— Каква прохладна вечер! — техническият ръководител лениво се изтегна на плъстената черга в очакване на чая.

— Така е при половин луна — обясни Арслан. Сетне пет дни духа силен вятър оттам. — Уйгурът махна с ръка към Или. — Става много студено.

— Ще си починем от жегата преди тръгване. Нали, Олег Сергеевич?

Усолцев мълком кимна.

— Другар началникът какъв станал: седи, мълчи. По-рано защо бил друг? — Уйгурът се засмя с пресеклив смях, но очите му останаха сериозни. — Аз разбирай: началник обича Ак-Мюнгуз. Скоро пътува Ачинохо, как остави тук? Жена по-добре — може да вземеш със себе си. Ак-Мюнгуз не може!

Младежите се разсмяха, неволно се усмихна и Усолцев. Ободрен от успеха на шегата си, Арслан продължи:

— У нас има стар приказка как един батър^[6] изкачил Ак-Мюнгуз.

— Защо не разказа за това по-рано, Арслан? Разкажи ни! — с интерес възкликна техническият ръководител.

— Джахши, приготвям чай, после разказвам — съгласи се Арслан.

Старият уйгур постави чайника на чергата, извади пиали, питки, седна с кръстосани крака и зараказва, като посръбваше чай.

Въпреки разваления руски език на уйгура Усолцев слушаше с напрегнато внимание. Въображението му украсяваше легендата с ярки, топли цветове. Вероятно такава беше тя и в действителност сред тези поетични жители на Семиречието.

Усолцев се учуди, че всичко това, по думите на уйгура, е станало сравнително скоро — преди триста години. Легендата така отговаряше на собствените му мисли, че геологът не преставаше да мисли за нея, когато всички легнаха да спят. Сънят не идваше. Усолцев лежеше под ярките, близки звезди, спомняше си разказа на Арслан и го допълваше с нови подробности.

... Цялата тази област владееел могъщ и храбър хан. Неговият чергарски народ имал многобройни стада, които постоянно се умножавали благодарение на успешните нападения срещу съседите. Веднъж ханът с голям отряд предприел далечно пътешествие и стигнал до Талас. Недалеч от древните стени на Садър-Курган ханът се натъкнал на цяла орда свирепи джете^[7]. Завързала се кръвопролитна битка. Джете били разбити и се разбягали. На хана се паднала богата плячка. Но най-много се радвал ханът на една от пленничките, жена с необикновена красота, любима на победения главатар. Джете я похитили във Ферганската долина, когато пътувала от някаква далечна страна при баща си, който служел в двореца на могъщия кокандски повелител. Красотата ѝ, съвсем различна от тази на местните жени, омагьосвала и разпалвала сърцата на мъжете. Ханът докарал пленничката в родните си планини и тук тя, по древния обичай, станала любима наложница на него и на двамата му по-големи синове.

Минали две години. Снеговете вече се били вдигнали високо по планинските склонове, когато ханът разположил лагера си в края на зелената тепсия на Каркаринската долина. При него се събрали на пир владетелите на съседните дружески племена. В равнината никнели все по-голям брой юрти.

Неочаквано при хана пристигнал висок мрачен воин. Той дошъл съвсем сам, не на кон, а на огромна бяла камила с къса, мека като коприна вълна. Странно било и облеклото му: лицето било завързано се черна кърпа, на главата си носел позлатен плосък шлем със стрела, широката ризница стигала почти до коленете му, открити и стегнати с черни ремъци. Въоръжен бил с меч, два кинжала, малък кръгъл щит и голяма брадва с дълга дръжка. Дошлият поискал да го заведат при хана. Полека оставил оръжието си на бялата черга, пуснал на шията си кърпата, която закривала лицето му, почтително и смело се поклонил на владетеля.

Суровото му лице било белязано със следи от голям и тежък жизнен път — път на воин и началник, път на храбрец, неспособен на подли постъпки. Ханът неволно се загледал с възхищение в чужденеца.

— Велики хане — казал дошлият, — пристигнах при теб от далечна знойна страна, където страшният огън на слънцето изгаря мъртвите пясъци по бреговете на топлото Червено море. Трудно беше моето издирване. Цяла година се лутах из планините и долините от Коканд до синия Исък-Кул, докато слуховете и разказите не ме доведоха при теб. Кажи, при теб ли се намира девойката, наречена от вас Сейдюрюш, която сте взели от таласките джете?

Ханът утвърдително кимнал и воинът продължил:

— Тази девойка, хане, е моя наречена годеница и аз се заклях, че никакви небесни и адски сили няма да ме разделят с нея. Три години воювах по границите с Индия и в страшната пустиня Тар, върнах се и научих, че роднините й, без да ме дочакат, я изпратили при баща й. Отново тръгнах на далечен и опасен път, сражавах се, умирах от жажда и глад, пресякох много чужди страни — и ето ме тук, пред теб. Бързо тече реката на времето по камъните на живота. Вече не сам млад, но все така, както преди, е безкрайно силна любовта ми към нея. Кажи, о, хане, нима не съм я заслужил с този труден път? Върни ми я, могъщи повелителю — зная, другояче не може да бъде: тя също дълго и вярно е чакала завръщането ми.

Лека усмивка преминала по лицето на хана. Той казал:

— Благородни воине, бъди мой гост. Остани на пира, седни в почетната редица. И после, привечер, ще те доведат при мен и ще се сбъдне онова, което аллах е предначертал.

Суровият воин приел поканата. Веселието на гостите се засилвало. На края се появили певците. След любимата песен на хана за планинския орел прозвучали песни, възхваляващи Сейдюрюш, любимката на хана и синовете му. Ханът крадешком поглеждал чужденеца и виждал как лицето на воина все повече потъмнявало. Когато старият певец — гордостта на народа — изпял как Сейдюрюш обича и гали повелителите си, чуждият воин скочил и викнал на стареца:

— Замълчи, стари лъжецо! Как смееш да клеветиш онази, пред която си недостоеен дори да пълзиш в краката й?

Ропот от негодувание се разнесъл сред тълпата от гости. Възрастните се застъпили за оскърбения певец. Презрителното високомерие на воина възмутило буйните младежи. Двама джигити яростно се нахвърлили върху чужденеца. Със силна, незнаеща пощада ръка той отблъснал нападателите и ето че на ханския пир засвяткали мечове. Воинът с огромен скок стигнал до оръжието си, грабнал щита и дългата брадва. Притиснат с гръб в стената, посрещнал тълпата от врагове. Те се разбивали в него като вълни в твърда скала, отдръпвали се, отново напирали. Двама, трима, пет души паднали, облени в кръв, а воинът бил невредим. С бързината на светкавица сечал надясно и наляво, като повалял най-добрите джигити. Все по-страшно ставало лицето на воина, все по-страшни ударите на брадвата му. Но тогава ханът с властен вик спрял нападащите.

Разярената тълпа отстъпила неохотно, като стискала мечовете. Чужденецът навел брадвата и застанал пред лицето на враговете, неподвижен и страшен, обогрен с кръв.

— Какво искаш ти, чиято дръзка самонадеяност проля толкова кръв? — гневно попитал ханът.

— Истината — отговорил воинът.

— Истината? Добре. Тогава знай, аз, който никога не съм изрекъл лъжлива дума, ти казвам: всичко, което пяха певците, е чиста истина!

Чужденецът трепнал и изтървал брадвата и щита. Лицето му станало старо и измъчено.

— Какво, както по-рано ли искаш да ти я дам? — попитал ханът.

Очите на воина блеснали, той се изправил, както се разтваря сгъваем арабски нож.

— Да, хане — бил твърдият му отговор.

Ханът се озъбил в жестока подигравателна усмивка:

— Добре, ще ти я върна, но ти ще заплатиш висока цена за това.

— Готов съм — безстрашно отговорил воинът.

Ханът се замислил.

— Сега е годината на бика^[8] — обърнал се той към гостите. — Помните ли пророчеството, написано над входа на древното прорицалище, което се намира близо до Ак-Мюнгуз? „Който сложи меч си върху рога на каменния бик в годината на бика, родът му ще пребъде хиляди години.“ Няколко храбреци загинаха, когато се

опитаха да изпълнят тази задача, но Ак-Мюнгуз остана недостъпен. Ето твоята цена, храбрецо — обърнал се ханът към неподвижно слушащия воин, — изкачи се на Ак-Мюнгуз и сложи златния ми меч на върха му, изпълни древното пророчество и тогава — моята дума е твърда! — ще получиш жената.

Радост и страх обзели присъстващите. Заповедта на хана звучала като смъртна присъда.

Но чужденецът не трепнал. Горда усмивка осветила мрачното му лице.

— Разбирам те, хане, и ще изпълня волята ти. Знайте само, ти, повелителю, и вие, негови поданици: какъвто и да бъде краят, ще сторя това не заради любимата си, не заради Сейдюрюш. Отивам да защитя поруганата от нея чест на гордата си родина, да върна в очите на вашия народ славата на моята далечна страна. Милостта на всемогъщия бог ще ме води към високата и славна цел!

По заповед на хана оръжейниците донесли неговия прочут златен меч, за да се запази той навеки на върха на Ак-Мюнгуз. Залели с вълча мас канията, увили я с насмолено платно. Много хора тръгнаха към Ак-Мюнгуз. До него имало цял ден път и едва привечер ханът и гостите му слезли от уморените коне на широката тераса в подножието на страшното възвишение. Ханът заповядал на чужденеца да си почине и той безметежно спал под стражата на воините цяла нощ.

На сутринта денят се случил навъсен, ветровит. Като че ли самото небе се гневяло от дързостта на храбреца. Вятърът свирел и стенел по цялата непристъпна стръмнина на Ак-Мюнгуз. Чужденецът се съблякъл и като останал почти гол, завързал на гърба си ханския меч, а отгоре наметнал широкия си бял бурнус.

И направил онова, което не се било удадо на нито един храбрец през цялото време, откакто съществувал Ак-Мюнгуз: поставил меча на върха на рога и слязъл обратно. Целият изподран, разкъравен, залитащ, стоял пред хана. Ханът удържал думата си — при чужденеца довели Сейдюрюш. Тя изплашено се дръпнала, щом го видяла. Но воинът властно я привлякъл към себе си, открил прекрасното ѝ лице и впил мрачен поглед в него. След това мигновено извадил скрития в пояса си остър нож и пробол годеницата си в сърцето. С яростен вик синовете на хана се хвърлили срещу чужденеца, но баща им гневно ги спрял:

— Той заплати за нея с най-голямата за човека цена и тя му принадлежи. Нека си иде невредим. Върнете му оръжието и камила.

Чужденецът гордо се поклонил на хана и бялата му камила се скрила скоро зад далечното разклонение на хребета Кетмен...

Раванлията се клатушкаше под Усолцев, копитата му се хлъзгаха по камъните. Облаците бързо бягаха по небето, подгонени от силния напор на вятъра. Скрити за слънцето, планините изглеждаха сурови и мрачни.

Усолцев слезе и нежно помилва раванлията, целуна го по меката горна устна. После отместి главата на коня, тупна го по задницата. Червеникавият кон отиде настрана и загледа стопанина си с извита шия.

— Иди да пасеш — строго му каза Усолцев, почувствувал как гърлото му се свива от вълнение.

Геологът свали излишните дрехи, завърза чукчето на ръката си. То му беше нужно за забиване на клиновете в твърдия стръмен склон на Белия Рог и след това, ако му се удаде...

Събу се. Острите камъни бързо щяха да порежат краката му, но той знаеше: ако се изкачи, трябва да бъде само бос. Геологът провеси на гърдите си торбата с клиновете и тръгна към червения стълб на пегматитовата жила.

Околният свят и времето престанаха да съществуват. Всичките духовни и физически сили на Усолцев се сляха в онова гибелно за слабите последно усилие, което човек рядко постига. Изминаха няколко часа. Разтърсван от треската на напрежението, той се спря, притиснат в отвесната каменна гръд на скалата. Вече се намираще много по-високо от мястото, откъдето зави надясно при първия опит. От главната жила се отделяше тънко разклонение дребнозърнест пегматит, което пресичаше напреки склона и се издигаше нагоре и наляво. Твърдият му горен край едва забележимо се подаваше от шистите, като образуваше корниз с широчина два-три сантиметра. По тази жилка би могъл да се приближи до пресичането в западния край на възвишението, където то се пречупваше и преминаваше в насочената към степта главна северна стръмнина на Белия Рог. По-

нагоре склонът май че ставаше не толкова стръмен и имаше надежда да се изкачи по него на значителна височина.

Усолцев предполагаше, че ще може да забие в пукнатината на шистите над тънката жилка няколко клина и с тяхна помощ ще се задържи на корниза.

И ето, прилепен до стената на височина сто и петдесет метра, геологът разбра, че не може да махне от скалата за нищожна част от секундата дори и едната си ръка. Положението се оказа безнадеждно: за да заобиколи издаденото ребро и да прекрачи на корниза, трябваше да се хване за нещо, а не можеше да забие клин.

Разперен на скалата, геологът с тревога разглеждаше надвисналата над него стръмнина. В дълбочината на душата му се надигаше отчаяние. И в същия миг ярко блесна мисъл: „Ами приказният воин как...? Вятърът... Да, воинът се е изкачил в също такъв бурен ден...“ Усолцев изведнъж пристъпи встрани, като прехвърли тялото си през издатината на реброто, вкопчи се с пръсти в гладката стена и... залитна назад. Коремните му мускули се изопнаха болезнено, сякаш се разкъсваха, за да забавят падането. В тази секунда пристъпът на изтръгналия се зад реброто вятър меко блъсна Усолцев в гърба. Сграбченото от смъртта тяло, получило неочаквана подкрепа, се изправи и притисна към стената. Усолцев беше на корниза. Тук, зад реброто, вятърът беше много силен. Меката му мощ подпираше геолога. Усолцев почувствува, че може да се движи по корниза на жилата независимо дори от това, че той се издига нагоре. Изкачи се още петдесет метра по-високо, смаян, че все още не е паднал. Вятърът бушуваше по-силно, натискаше гърдта на възвишението и Усолцев внезапно разбра, че може да се изправи и просто да върви по станалия вече по-малко стръмен склон. Като местеше бавно разкървавените си ходила, Усолцев опипваше с тях нанагорнището и буташе настрана сипещата се долу разкъртенa корица. Бавно-бавно се изкачваше все по-нагоре. Вятърът ревеше и свиреше, трошлякът се търкаляше и шумолеше, и странно веселие обзе Усолцев. Той сякаш летеше, почти без да опира в скалата, и увереността в постигането на целта му придаваше все нови и нови сили. Най-после Усолцев стигна до гладката отвесна стена на високия цокъл. Върху този цокъл, на голяма височина, се издигаше към облаците острият край на Рога. Усолцев отбеляза, че бялата маса на Рога отблизо изглежда изпъстрена с едри

черни петна. Но това впечатление веднага се заличи от радостта при мисълта, че всичките му дванадесет клина се запазиха неизползвани. Стената, висока десетина метра, беше толкова плътна и стръмна, че никакви сили не биха могли да му помогнат да преодолее това препятствие. Опитното око на геолога намираще лесно слабите места на каменната броня — пукнатините на кливажа^[9], точките, където се допираха различните пластове. Усолцев забиваше клиновете по дълбоко. Беше взел само най-тънки и леки клинове, а беше достатъчно един от тях да се счупи и...

Като се изкачи по клиновете, геологът се принуди да премине на южната страна на каменната кула. Главите на пластове^[10] образуваха малки стъпала — възможност за по-нататъшно изкачване. Тук вятърът, който досега беше верен съюзник, стана опасен враг. Само прикритието на скалата спаси Усолцев да не падне под ударите на вятъра. Няколко пъти геологът се откъсваше от ронещите се стъпала и дълго висеше на ръце, като се обливаше в студена пот и конвулсивно напипваше опората с пръстите на краката си. Все по-голям брой смъртоносни метри изкачване оставаха под него. Най-после Усолцев с последни отчаяни усилия, след две подхлъзвания и две мислени сбогувания с живота, успя да се прехвърли пак на западната страна на върха и подет отново от вятъра, се вкопчи в края на площадката до основата на Рога. Без да мисли за победата, без да мисли изобщо, сякаш беше зашеметен, се надигна на ръце и се изтърколи на наклонената навътре гладка повърхност, голяма колкото масичка. Дълго лежа, изтощен от многото часове смъртоносна борба, като чуваше само еднообразния рязък вой на вятъра, разсичан от острия нож на Рога. След това в съзнанието му нахлуха ниско летящите над върха облаци. Усолцев коленичи, обърна се към загадъчната бяла скала. Сега тя беше пред него, допираше се до рамото му, издигаше се на още няколко метра нагоре. Можеше да я опипа с ръка, да откърти колкото иска образци.

Достатъчен беше един поглед, за да разпознае в бялата порода грейзена — изменен от високите температурни процеси гранит, препълнен с калаен камък — с каситерит. В чисто бялата маса безразборно се смесваха сребърните листенца на мусковита^[11], маслено блестящите топази, приличащите на черни паяци „слънца“ на турмалините и главната цел на начинанието му — големите масивни

сивокафяви кристали на каситерита. Този грейзен притежаваше особеност, непозната преди на Усолцев: от самия гранит не беше останало почти нищо, мястото му беше заел млечнобял кварц, много плътен и здрав.

„Прилича на напълно изменена пластова интрузия^[12] — помисли Усолцев. — Ако е така, то находището, скрито под степта долу, може да бъде огромно.“

Геологът погледна надолу. Възвишението се спускаше стръмно и внезапно: основата му потъваше в кълбящата се пелена на вдигнатия от вятъра прах. Усолцев стоеше като на неимоверно висок стълб и имаше усещане за безкрайна самота. Струваше му се, че между него и света там долу се е прекъснала всякаква връзка. И наистина между него и живота лежеше още непреминатата смъртна граница: слизането беше по-опасно от изкачването. И помисли още, че ако му е писано да се върне в живота, ще се върне друг — не предишният. Свръхестественото напрежение, вложено от него за постигане на целта, някак си промени душата му.

Отхвърлил с усилие тези мисли, Усолцев се зае да изпълни дълга си на изследовател. Много труд му струваше да открие тънките като конци пукнатини в стъкловидната плътност на кварца. След това под настойчивите удари на чука надолу полетяха с грохот едри парчета бяла скала. Усолцев внимателно следеше падането им: те подскачаха по повърхността на възвишението и засвирили, летяха към долината. Геологът отбеляза местата на падането им върху плана, нахвърлен в бележника, след това акуратно записа елементите от разположението на рудите на върха, начерта контурите на предполагаемото находище и добави няколко думи за посоката на търсенето.

Разгърна първата страничка и през средата ѝ с едри и четливи букви написа: „Внимание! Тук са данните за откритото от мен находище на Белия Рог“, пхна бележника в джоба си и закопча копчето. За секунда му се мярна картината: как обръщат сплескания му труп, търсят в джобовете документите му... Усолцев неволно примижа, разви взетото със себе си въже. То беше късо, но все пак трябваше да му стигне да се спусне по отвесната основа на Рога до забитите от него клинове.

„Къде да завържа въжето? Дали на тази издатина? По-изгодно ще е по-ниско, на самата площадка...“

В търсенето на пукнатина геологът започна да разравя с чукчето тънкия слой трошляк. Вятърът виеше все по-силно, подхванатите от него парченца трошляк удряха Усолцев по лицето и ръцете. Чукът изведнъж дрънна на метал и този тих звук разтърси геолога. Усолцев измъкна от трошляка дълъг тежък меч, чиято златна дръжка ярко заблестя. Около канията се вееха изгнили парцали. Усолцев замръзна. Образът на война — победителя на Белия Рог от народната легенда — застана пред него като жив. Сянката на миналото, усещането за истинското безсмъртие на човешките постижения отначало стъписаха Усолцев. След малко геологът почувствува как в умореното му тяло се вливат нови сили. Сякаш тук, на тази недостъпна за никого височина, към него се обърна с ободрителни думи приятел. Усолцев окачи примката на въжето за малка издатина на бялата скала. Внимателно вдигна скъпоценния меч, здраво го върза за гърба си, усмихна се и постави геоложкото си чукче на площадката...

До основата на отвесния фундамент на Белия Рог геологът се спря, за да си избере път. Точно срещу него, подгонен от вятъра, се носеше облак. В полета на огромната бяла маса, увиснала свободно във въздуха, имаше нещо необяснимо волно, смело. Завладя го страстна вяра в собствените му сили. Той изложи гърдите си срещу вятъра, широко разпери ръце и бързо заслиза по склона, прав, с леката радост на полета, като пазеше равновесие само с помощта на вятъра. И вятърът не измами човека: с рев и вой го поддържаше, а той, като стъпваше с боси крака и цапаше склона с кръв, слизаше все по-надолу. С фантастично невероятна лекота Усолцев стигна до тесния корниз, отмина и него. Тук вятърът стихна, задържан от издатината на съседния връх, и отчаяната борба започна отново. Усолцев се плъзгаше по склона, като дращеше тялото си, чупеше ноктите си, преобръщаше се, забавяше се, отново пълзеше. Съзнанието за околния свят изчезна напълно, остана само усещането за необходимостта да се вкопчава с всички сили за всяка издатина на каменната скала, конвулсивно да търси под себе си изплъзващите се опорни точки, със страшна обреченост да се притиска в камъка, като се бори с откъсващата го от възвишението, безпощадно теглеща го надолу сила. Никога по-късно Усолцев не можа да си спомни края на слизането си от Белия Рог. В паметта му се запази само последният момент. Повече не му останаха

нито сила, нито воля. Докосна с крака острата издатина на камъка, залитна назад, отпусна издрасканите си ръце и полетя надолу...

... Отвори очи и видя над себе си златното утринно небе. Съвсем ниско, така че се виждаха разперените пера на крилата, кръжеше лешояд.

Усолцев дълго гледа птицата, преди да съобрази, че лешоядът този път се е спуснал право към него. Не! Той не само не загина — той победи Белия Рог и лешоядът няма власт над него.

Опита се да седне, но нещо му пречеше. Напипа завързания за гърба си меч, освободи се от него и седна. И веднага си спомни преживяванията от вчерашния ден. Зави му се свят. Ужасен видя обезобразените си, почернели от кръв ръце и крака, изпокъсаните си и изцапани с кръв дрехи. Като направи няколко движения, се убеди, че костите му са цели. Тогава, без да обръща внимание на острата болка в стъпалата, геологът стана. Чу приветливото цвилене на коня си и отново потъна в мрак.

... Студената вода се лееше по челото, влизаше в устата. Усолцев гълташе неспирно, като утоляваше ненаситната си жажда. Когато отвори очи, видя отново над себе си синия небосвод, който този път вече излъчваше дневна жегата, и изплашеното лице на стария уйгур. Геологът се изправи на колене. Уйгурът се дръпна от него с почителен страх.

— От какво се боиш, Арслан? Аз съм жив.

— Къде беше, началник? — попита Арслан.

— Там! — Усолцев вдигна ръка към небето. Над долината стърчеше черната откъм засенчената страна издатина на Ак-Мюнгуз. — Ето, гледай! — и той подаде на уйгура меч със златната дръжка.

Половината кания се беше отчупила при слизането, под напуканата сивокафява корица блестеше скъпоценната синкава стомана — стоманата на легендарните персийски оръжейници, чиято тайна на получаване днес е загубена.

Старецът коленичи, без да докосне меч.

— Ама ти какво? Вземи, гледай — повтори геологът.

— Не — заклати глава уйгурът, — никой човек не смее да вземе такъв шемшир, само батъри като теб...

Два големи кълбовидни полски бряста, разтворени като ветрило от един корен, растяха в края на селището. Зад тях се издигаше забуленият със синя мъгла гръбнак на Кетменския хребет. Раванлията на Усолцев отмина последния обрасъл с пелин хълм. Тясната степна пътека се вля в мекия прах на утъпкания път. Пътят завиваше наляво и в края на зелените градини се съединяваше с друг, който се отправяше на юг, покрай траповете и сипеите от червена глина. Над него се вдигаше облаче от жълт прах — покрита с рогозка каруца идваше от Подгорни. Някой, който яздеше край пътя, изведнъж обърна коня и препусна обратно, напреки на Усолцев. Геологът опъна юздата. При него дойде Вера Борисовна.

— Познах ви отдалеч. — Тя внимателно се вглеждаше в него. — Къде отивате?

— Отивам в управлението. Трябва незабавно да се организира трудно разузнаване на Белия Рог.

Усолцев за първи път я гледаше спокойно и смело.

— Разбрах, че съвсем не ви познавам... — тихо каза Вера Борисовна, като съдържаше играещия кон. — Видях вашия Арслан... — Тя помълча. — Когато се срещнем наесен в управлението, много ще ви моля да ми разкажете подробно за Белия Рог... и златния меч... Е, моите вече са далеч. — Тя погледна след каруцата. — Довиждане... батъре!

Младата жена пришпори коня и препусна. Геологът я изпрати с поглед, подкара раванлията и влезе в селището.

[1] Чий — високо растение в средноазиатските степи, което никне на снопчета. Б.а. ↑

[2] Ак-Мюнгуз (уйгурски) — Бял рог. Б.а. ↑

[3] Шемшир — меч. Б.а. ↑

[4] Група, която проверява съдържанието от тежки минерали в рудите. Б.пр. ↑

[5] Метаморфична маса — пластове от утаечни скали, изменени под влияние на налягането и температурата в по-дълбоките слоеве на земната кора. Б.а. ↑

[6] Батър — легендарен герой, юнак. Б.пр. ↑

[7] Джете — така се наричали в древността големи разбойнически отряди или племена. Б.а. ↑

[8] Мюсюлманският календар на слънчевата година има дванадесетгодишен цикъл, всяка година от който се нарича с име на животно. Б.а. ↑

[9] Кливаж — система от пукнатини с различна големина, пресичащи скалата. Б.а. ↑

[10] Глави на пластовете — краищата на наклонените пластовете, отрязани във вид на стръмнина или някаква друга повърхност. Б.а. ↑

[11] Мусковит — бяла слюда. Б.а. ↑

[12] Пластова интрузия — навлизане на разтопена лава между пластовете на утаечните скали. След изстиването изригнатата скала заляга като пласт. Б.а. ↑

ОЛГОЙ-ХОРХОЙ

По покана на правителството на Монголската народна република работих две лета на южната граница на Монголия, където изпълнявах геодезки задачи. На края оставаше да поставя и изчисля две-три астрономични точки в югозападния ъгъл на границата на Монголската република с Китай. Извършването на тази работа в трудно проходимите безводни пясъци беше сериозна задача. Подготовката на голям камилски керван изискваше много време. Освен това придвижването по този архаичен начин ми се виждаше нетърпимо бавно, особено след като бях свикнал да се прехвърлям от едно място на друго с автомобил. Моята вярна лекотоварна „газка“ дотогава ми бе служила добросъвестно, но да се завра с нея в тези толкова страшни пясъци беше просто невъзможно, разбира се. Друга подходяща кола няхах под ръка. Докато с представителя на Монголския научен комитет си блъскахме главата как да излезем от положението, в Уланбатър пристигна голяма научна съветска експедиция. Нейните новички, превъзходно оборудвани камиони, обути с някакви особени свръхгуми специално за придвижване по пясъци, плениха цялото население на Уланбатър. Моят шофьор Гриша, съвсем млад, влюбчив, но способен механик, любител на далечните пътувания, вече неведнъж бе тичал до гаража на експедицията, където със завист бе разглеждал невиджданата новост. Именно той ми подсказа идеята, след чието осъществяване с помощта на научния комитет нашият камион, по израза на Гриша, получи нови „крака“. Тези „крака“ представляваха съвсем малки колела, може би по-малки от спирачни барабани, върху които се поставяха гуми с извънмерна дебелина и силно издадени ръбове. Изпитанието на нашия камион със свръхгумите в пясъците показва наистина великолепната му всъдеходност. На мен, човек с голям опит по придвижването с кола в различни места без път, ми се стори буквално невероятна лекотата, с която камионът вървеше през най-рохкавия и дълбок пясък. Що се отнася до Гриша, той се кълнеше да

премине със свръхгумите през цялата Черна Гоби от изток на запад, без да спира.

Освен гуми автомобилните специалисти от експедицията ни дадоха и различни инструкции, съвети, а също и множество добри пожелания. Скоро нашата къща на колела, като се сбогува с Уланбатър, изчезна в облак прах и се понесе към Цецерлег. В закритата с брезент като фургон каросерия стояха скъпоценните свръхгуми, гръмоляха бидоните за вода и резервният варел за бензин. Многобройните пътувания бяха изработили точно разписание за настаняването на хората и вещите. В кабината с шофьора седях аз пред специално вградена подвижна масичка за пикетажната книжка. Тук имаше малък морски компас, по който записвах курса, а по спидометъра — разстоянията, изминати от камиона. В каросерията, в предните ъгли, бяха разположени два големи сандъка с резервни части и гуми. Върху тях тържествено седяха помощникът ми — радист и изчислител, и водачът ни Дархин, изпълняващ и длъжността преводач, умен стар монголец, врял и кипял в живота. Той седеше на сандъка вляво, та като се наведе до прозорчето на кабината, да показва на Гриша посоката. Радистът, мой адаш, страстен ловец, с бинокъл и карабина, се ширеше на десния сандък, като същевременно пазеше теодолита и Хилдебрантовия универсал... Каросерията зад тях беше запълнена акуратно с навити постелки и завивки, палатка, съдове, продукти и други неща, необходими за път.

Пътят водеше към езерото Орок-нор и оттам към най-южната част на републиката, към Заалтайската Гоби, на около триста километра южно от езерото. Нашият камион пресече Хангайската планина и се измъкна на широкия автомобилен път. Тук, в селището Таца-хол, проверихме камиона в големия гараж и се запасихме с гориво за цялото пътуване, като по този начин се приготвихме за решителната схватка с неизвестните пясъчни пространства на Заалтайската Гоби. Бензин за обратния път трябваше да ни докарат в Орок-нор.

Всичко в това пътуване вървеше много добре. До Орок-нор ни се изпречиха няколко трудни пясъчни участъка, но с помощта на чудотворните свръхгуми ги преминахме без особени затруднения и привечер на третия ден видяхме озарената от червеникава светлина гладка повърхност на планината Ихе. Моторът бодро пръхтеше по

нанагорницата, сякаш се радваше на вечерната прохлада. Реших да се възползваме от хладната нощ и пътувахме при подскачащата светлина на фаровете почти до изгрев, когато от гребена на един глинест хълм забелязахме тъмната лента от гъсталаци по брега на Орок-нор. Водачът и Миша, които дремеха горе, слязоха от камиона. Намерихме място за лагер, събрахме дърва и цялата ни малка компания се разположи на плъстена черга до колата да пие чай и да обсъжда плана за по-нататъшните действия. Оттук започваше неизвестен маршрут и аз исках отначало да го огледам и да поставя астрономична точка, като проверя наблюденията на Владимирцев, които ми се струваха съмнителни. Шофьорът искаше да провери добре и да подготви камиона, Миша — да застреля дивеч, а старият Дархин — да поприказва с местните арати за пътя. Обявеното от мен спиране за едно денонощие беше прието с всеобщо одобрение.

След като определихме от коя страна и под какъв ъгъл камионът ще ни запази по-дълго от лъчите на утринното слънце, налягахме на широката черга до него. Влажният ветреца леко шумолеше в тръстиката и особеният аромат на някаква суха трева се смесваше с миризмата на напечения камион — комбинация от миризмите на бензин, гума и масло. Толкова приятно беше да протегнеш изморените си крака и легнал по гръб, да се вглеждаш в светлеещото небе! Бързо заспах, но още по-рано чух до себе си равномерното дишане на Гриша. Водачът и помощникът ми дълго си шепнеха нещо. Събудих се от жегата. Слънцето, отрязало по-голямата част от сянката, хвърляна от камиона, здравата беше напекло краката ми. Шофьорът, полугласно затананикал някаква песничка, се занимаваше с предните колела. Миша и водача ги нямаше. Станах, окъпах се в езерото, изпих приготвения за мен чай и се хванах да помагам на шофьора.

Изстрелите, които се разнасяха в далечината, свидетелствуваха, че Миша също не си губи времето напразно. Грижите ни около колата приключиха едва привечер. Миша донесе няколко патици — две от тях особено красиви, от някаква неизвестна за мен порода. Шофьорът се зае да сготви супа, а Миша опъна походната антена и извади радиостанцията, като я гласеше за нощното приемане на сигналите за времето. Скитах край лагера, избирайки площадка за наблюдение и забиване на стълб. Когато се приближих до камиона, видях, че обедът е вече готов. Водачът, който също се беше върнал, разказваше нещо на

шофьора и Миша. При появата ми старецът млъкна, Гриша, широко и безгрижно усмихнат, ми каза:

— Дархин ни плаши, Михаил Илич, страшна работа! Казва, че утре ще се озовем право в устата на дявола!

— Какво има, Дархин? — попитах водача, като седнах до котлето, турено на постлания брезент.

Старият монголец погледна негодуващо шофьора и с мрачен вид промърмори за неразумността на Гриша и склонността му към смях.

— Гришка винаги хили, хич не разбира беда...

Веселият смях на младите хора, който се разнесе след това изявление, съвсем разсърди стареца. Успокоих Дархин и го заразпитвах за утрешния път. Оказа се, че е получил подробни сведения от местните монголци. Със суха пръчка Дархин начерта на пясъка няколко тънки линии, означаващи отделните планински масиви, на които се разпаднаше тук Монголски Алтай. През широката долина, на запад от Ихе-Богдо, нашият път вървял право на юг по стара керванджийска пътека, през пясъчна равнина, към кладенеца Цаган-Тологой, до който според съобщението на Дархин имало петдесет километра. Оттам до планинската верига Ноин-Богдо пътят, по глинестите солени почви, на разстояние около двеста и петдесет километра, бил сравнително добър. След тези планини на запад се точела широка ивица от страшни пясъци, не по-малко от четиридесет километра от север на юг — пустинята Долон-Хали-Гоби, а отвъд нея, до самата граница с Китай се простирали пясъците на Джунгарска Гоби. Тези пясъци по думите на Дархин били съвсем безводни и безлюдни и сред местните монголци минавали за зловещо място, където било опасно да попаднеш. Също такава лоша слава се носела и за западния ъгъл на Долон-Хали-Гоби. Помъчих се да убедя стареца, че при бързоходността на нашия камион — той може да се запознае с нея по време на пътуването — пясъците няма да бъдат опасни за нас. Пък и ние не се готвим да се бавим в тях. Само ще погледам звездите — и назад. Дархин мълком поклати глава и не каза нищо. Обаче не отказа да пътува с нас.

Ноцта мина спокойно. Трудно и без желание станах преди изгрев, когато Дархин ме събуди. Моторът звънко зашумя в утринната тишина, разбудвайки дори и птиците. Свежата прохлада ме караше да потръпвам, но в кабината се стоплих и свалих стъклото. Камионът

вървеше бързо и силно друсаше. Пейзажът не привличаше вниманието с нищо и аз скоро задряхах. Хубаво се дреме, ако подадеш лакътя на свитата си ръка през прозореца на кабината и туриш главата си на китката. Будех се при силните тласъци, поглеждах компаса и отново задряхвах, докато се наспах. Шофьорът спря камиона. Запуших и пропъдих последните остатъци от съня. Намирахме се в полите на планина. Слънцето вече печеше силно. Назъбените гуми се бяха сгорещили толкова, че беше невъзможно да ги пипнеш. Всички слязоха от камиона да се разтъпчат. Гриша, както винаги, оглеждаше своята „количка“ или „женичка“, както наричаше доблестния си камион. Дархин се взираше в стръмните червеникави склонове, от които се спускаха към степта дългите опашки на сипеите. Слънчевите лъчи падаха успоредно на линиите на планината и всяка вдлъбнатина в кафявите или карминеночервени склонове, всяка долинка или трап бяха пълни с гъсти сини сенки, които образуваха най-фантастични шарки.

Любувах се на тази странна красота и за пръв път разбрах откъде навярно води началото си синьочервената плетеница на монголските килими. Дархин показва далеч встрани, на запад, широката долина, която разрязваше планинската верига през средата, и когато насядахме по местата си, шофьорът обърна изстиналия вече камион надясно. Слънцето нажежаваше все по-силно капака и кабината, мощността на пренагретия мотор спадна и дори при малки изкачвания се налагаше да пълзим на първа скорост. Почти непрекъснатият рев на камиона действуваше потискащо на Гриша и аз неведнъж долавях укорителните му погледи, но не се издавах, понеже се надявах да стигнем до някаква вода, за да не изразходваме чудесната вода от езерото. Очакванията ми не бяха напразни: отляво се мярна стръмният склон на дълбока клисура, в която трябваше да се спуснем. Няколко минути по нанадолницето — и Гриша, доволно усмихнат, спря камиона на зелената трева. Под скалистия сипей според характера на местността би трябвало да има извор. Стръмните скали хвърляха благодатна сянка. Нейният синкав плащ ни скри от яростта на безпощадния цар на пустинята — слънцето, и ние се разположихме на чай в подножието на скалите.

Едва жегата започна „да отпуща“, и всички заспахме, за да съберем сили за нощното пътуване. Дълго спях и щом отворих очи,

чух гръмогласния вик на шофьора:

— Михаил Илич, погледнете бързо! Страхувах се през цялото време, че няма да се събудите и да видите... Аз дори сънен се уплаших — нищо не може да се разбере. Наоколо буквално пожар!

Станах, без да разбирам нищо, и изведнъж се втрещих.

Околният пейзаж действително приличаше на невероятен сън. Отвесните стръмнини от червени скали отляво и отдясно аленееха като истински пламък от лъчите на залязващото слънце. Дълбока синя сянка се разливаше край подножието на планината и по дъното на клисурата, като изглаждаше дребните грапавини и придаваше на местността мрачен оттенък. А над всичко това се извисяваше плътна стена от ален огън, в която чудноватите форми, резултат от изветряването, образуваха сини дупки. От дупките се подаваха кули, тераси, арки и стълбища, също така ярко пламтящи — цял фантастичен град от пламък. Точно пред нас, в далечината, в клисурата, се събираха двете стени: лявата — огнена, дясната — черносиня. Зрелището беше толкова вълнуващо, че всички замръзнахме в неволно мълчание.

— Ха, де!... — Гриша пръв дойде на себе си. — Опитай се да разкажеш в Уланбатър за такова нещо — момичетата ще престанат да се разхождат с теб, ще рекат: „Така се е натараленкал, че...“ Навлязохме в такива места, че и Дархин май ще излезе прав...

Монголецът изобщо не откликна при споменаването на името му. Седнал неподвижно на чергата, той не откъсваше очи от пламтящата клисура. Огнените багри гаснеха, като постепенно посиняваха. Отнякъде леко повя хладина. Беше време да тръгваме. Изпушихме по цигара, унищожихме по едно бурканче кондензирано мляко и покривът на кабината закри отново небето над мен. Пътят бягаше ли, бягаше под радиатора и калника на камиона. Фарът, обърнал към мен изпъкналия си тил с прешленест кабел, се втренчи внимателно напред, като потреперваше при силните тласъци. Преди да притъмнее, стигнахме до кладенеца Бор-Хисута, който представляваше заприщен с камъни извор горчива вода. Напред се мержелееха нови хълмове, чиито имена Дархин не знаеше.

Мръкна. Кръстосаните лъчи на фаровете се втурнаха пред камиона, като с полегатата си, плъзгаща се светлина увеличаваха всички малки грапавини на пътя. Мракът се сгъсти и чувството на

откъснатост от целия свят стана още по-силно... Точно пред нас се издигаше и растеше тъмна маса с неопределени очертания, изглежда, някакви хълмове. Беше време да спрем, да си починем до изгрева. Край хълмовете можеше да има оврази — нощното пътуване тук беше рисковано. Скоро на почервеняващото небе се очертаха ясно заоблените върхове на хълмовете — хребетът Ноин-Богдо, значително по-нисък на това място. Лесно преодоляхме превала и спряхме при изхода на широката долина, за да сложим свръхгумите: навлизахме в Долон-Хали-Гоби. Пустинята разстилаше пред нас еднообразния си сивочервеникав килим. Далеч, в булото на мъглицата, едва се съзираше ивица от планина. Тъкмо тази планина, наричана едно време Койси-Кара, беше целта на пътешествието ми. Искях да поставя астрономична точка на ниската планинска верига, която разделяше двете пясъчни равнини на Джунгарската Гоби. Ако намерим там вода, бихме могли с помощта на свръхгумите да пресечем пясъците на Джунгарската Гоби примерно до границата с Китай и още веднъж да извършим наблюдения. Така или иначе, трябваше да бързаме. Вероятността да намерим вода в неизвестното за водача място беше малка, а да се отклоняваме встрани от маршрута нямаше да бъде безопасно поради неминуемия преразход на бензин. Тръгнахме, въпреки че над пясъците вече трептеше знойна мараня. Срещу нас прииждаха неспирно все нови и нови вълни от втвърденото душно пясъчно море. Жълтият цвят на пясъка понякога се сменяше с червеникав или сив; разноцветните отенъци на слънчевата игра от време на време се носеха по склоновете на континенталните дюни. Понякога по гребените на дюните се поклацаха някакви сухи и корави треви — жалък изблик на живота, който не можеше да победи общото впечатление от мъртвата земя...

Ситният пясък проникваше навред, като се наслойваше на матова пудра по черната мушама на седалката, по широкия горен край на предното стъкло, по бележника ми, по стъклото на компаса. Пясъкът хрущеше в зъбите, драскаше възпалените лица, правеше кожата на ръцете грапава, покриваше всички предмети в каросерията. Когато спирахме, излизах от колата, изкачвах се на най-високите дюни и се стараех да видя с бинокъла границата на зловещите пясъци. Зад бледорозовата мъгла не се виждаше нищо. Пустинята изглеждаше безкрайна. Като гледах камиона спрял, изкривен на една страна, с

разперени като крила врати, се мъчех да победа тревогата, която от време на време ме обземаше. Наистина, колкото и добри да са новите гуми, какво ли не можеше да стане с камиона. А в случай на сериозна, неотстранима на място повреда шансовете ни да се измъкнем от тази безлюдна местност бяха малко... Дали не тръгнах доста смело в дълбочината на пясъците, рискувайки живота на доверилите ми се хора? Такива мисли все по-често ме терзаеха в пясъците на Долон-Хали. Но аз вярвах в нашия камион. Успокоително ми действуваше и старият Дархин. Слабоподвижното му „будистко“ лице беше напълно спокойно. Младите ми спътници пък не се замисляха особено над възможните опасности.

Смущаваше ме това, че след петчасовото пътуване продължавахме да не виждаме никаква планина. На шестдесет и седмия километър пясъчните вълни започнаха да стават забележимо по-ниски и същевременно започна стръмнина. Разбрах каква е работата, когато след някакви си пет километра минавахме през малка глинеста тераса и Гриша веднага удари спирачките. Пясъците на Долон-Хали запълваха широка плоска котловина, от която, когато бяхме на дъното ѝ, естествено, не можех да видя отдалечената планина. Обаче щом се изкачихме на края на котловината и се озовахме на равно като маса възвишение, обилно засипано с трошляк, планината неочаквано се появи право на юг, на петнадесетина километра от нас. Лъскавият трошляк, който покриваше цялото видимо пространство наоколо, имаше тъмношоколадов, на места почти черен цвят. Не може да се каже, че тази гола черна равнина правеше радостно впечатление. Но за нас излизането на равен и твърд път беше истинска радост. Дори невъзмутимият Дархин поглаждаше с пръсти рядката си брадичка и доволно се усмихваше. Свръхгумите отидоха на почивка в каросерията. След бавното пътуване през пясъците бързината, с която стигнахме до планината, изглеждаше необикновена. Известно време ни се наложи да се полутаме в подножието на планината в търсене на вода.

На залез слънце бяхме на южната страна, където открихме извор в дълбоката долина, която се свързваше с голямата клисура. Сега бяхме осигурени с вода. Без да чакам чая, тръгнах с Миша към най-близкия връх, за да успея до мръкване да намеря удобна площадка за астрономична точка. Планината беше ниска, голите ѝ върхове се

издигаха на около триста метра височина. Планинската верига имаше своеобразните очертания на лунен сърп, отворен на юг, към пясъците на Джунгарската Гоби, а с изпъкналата си част — с по-стръмните склонове — обърнат на север. От южната страна на планинската дъга, между рогата на полумесеца се точеше като права линия стръмнина, която се спускаше към високите дюни на пясъчното море. Горе беше равно плато, обрасло с висока и корава трева. Конусовидни върхове с остри назъбени връхчета ограничаваха платото от трите страни. Изтерзаната от ветровете планина изглеждаше мрачна. Страшно чувство на обърканост ме обземаше, когато се вглеждах в безкрайните равнини на юг, изток и север. Само далеч на запад се мержелееха още някакви планински върхове, също ниски, безцветни и самотни като тези, от които гледах.

Вътре в полумесеца платото беше идеално за наблюдения, ето защо пренесохме на него радиостанцията и инструментите. Скоро тук се преместиха шофьорът и водачът, които донесоха завивките и храната. Далеч долу стоеше камионът ни, който оттук приличаше на сив бръмбар. Мъртвата тишина на безжизнената планина, нарушавана само от едва чутото шумолене на вятъра, неволно навяваше на всички ни замислено настроение. Моите спътници се разположиха на почивка върху чергата, само Миша бавно съединяваше контактите на сухите батерии. Приближих се до стръмнината и дълго гледах надолу, към пустинята. Скалите с издълбана от изветряването повърхност се издигаха над леко сребристия рядък пелин. Еднообразната далечина се губеше в червеникавата мъглица на залеза, зад мен диво и мрачно стърчаха прашните остри върхове. Безкрайна смъртна печал, неочакващо нищо безмълвие витаеше над този полуразрушен остров от върхове, които се разсипваха на пясък и се сливаха с безименните дюни на настъпващата пустиня. Вгледан в тази картина, аз си представих Централна Азия като огромна ивица древна, уморена да живее земя — земя на знойни безводни пустини, пресичащи повърхността на материка. Тук беше завършила битката между първичните космически сили и живота и само неподвижната материя на планинските скали още водеше мълчаливата си борба с разрушението... Неописуемата скръб на околността изпълни и моята душа.

Така размишлявах, когато потискащата тишина отстъпи внезапно на весели звуци на музика. Контрастът беше толкова неочакван и силен, че околният свят сякаш се разцепи и аз не съобразих, че радистът е налучкал вълната на някоя станция. И хората веднага се оживиха, заприказваха, разшетаха се за ядене и чай. Миша, доволен от направеното впечатление, дълго още държа обтегната невидимата нишка, свързваща захвърлените в пустинята изследователи с живия и топъл пулс на далечния човешки живот.

Нощта както винаги беше ясна. Тук, високо на платото, стана хладно. Мъглицата от нагрят въздух както обикновено не пречеше на наблюденията. Не спяхме само ние с Миша. Но сега вниманието ми отлетя на такава далечина, пред която всички земни ландшафти изглеждаха мигновена сянка — над мен бяха звездите. Към тях беше насочена тръбата на инструмента ми. Като ярко пламъче светеше звездата, хваната в кръста от нишки, сребристо блестеше лимбът^[1] в слабо осветеното прозорче на нониуса^[2]. Пред окулярите на водоравния и отвесния кръг бавно се сменяха чертичките на скалата, докато в радиослушалките се разнасяха ритмичните попресипнали сигнали на времето.

Вече два пъти повтарях наблюденията, като променях способите, понеже исках да получа абсолютно сигурно определение. Скоро никой няма да се изкачи тук да повтори и провери данните ми и картографите дълго време ще се опират на този ориентир, който вече има точно място на повърхността на земното кълбо... Най-последно угасих лампичката и отидох да спя. Малкото колче остана до сутринта, означавайки точката, в която утре моите помощници ще забият и залаят с цимент железен кол с медна плочка. Натрупаната отгоре висока пирамида от камъни ще посочи отдалеч астрономичната точка в тази забравена местност. Наистина това е хубав спомен за мен и добър вид творческа работа за обща полза...

В чистия и прохладен въздух на платото, под ниските звезди се наспах добре и затова се събудих рано. Утринният вятър лъхаше студ. Всички вече бяха станали и се суетяха около поставянето на железното стълбче. Протегнах се и реших да полежа още, като попуша и обмисля по-нататъшния ни път. Реших, ако пясъците на Джунгарската Гоби се окажат трудни за камиона ни, да не рискувам да гоня митичната линия на границата сред пустинните пясъци. Все пак, преди да завием назад,

към зеления живот в района на Орок-нор, намислих да навлезем малко в пясъците, за да си съставя представа за тази пустиня. В далечината различих незначително възвишение. Тъкмо там исках да идем и да огледам с бинокъла пустинята по-нататък, на юг и към китайската граница.

С тихи стъпки до мен се приближи Дархин. Като видя, че не спя, седна до мен и попита:

— Как решил: пътуваме през Джунгарска Гоби?

— Не, реших да не пътуваме — отговорих. (Лицето на стареца трепна, тесните очи светнаха радостно.) — Само малко ще мръднем, ето там. — Надигнах се на лакът и посочих с ръка към далечния хълм. Зад този тъмен конус се простираше верига от още по-високи хълмове.

— Защо? — учуди се монголецът. — По-добре лошо място съвсем не пътуваме, назад добре пътуваме...

Побързах да стана от чергата и с това прекъснах мърморенето на стария водач. Слънцето още не беше напекло пясъка, когато вече навлизахме със свръхгумите право в гълбините на пустинята, като се насочвахме към групата хълмове. Шофьорът тананикаше весела песничка, заглушавана от воя на мотора. Друсането както винаги започна да ми действа, да ме унася и да ме приспива. Но дори през дрямката забелязах необикновения оттенък на пясъците в Джунгарската Гоби. Ярката светлина на вече силно припичащото слънце обагреше виолетово склоновете на дюните. Сенките в този час изчезваха и различната осветеност на пясъците се отразяваше само в по-големия или по-малък примес на червения тон. Този странен цвят подчертаваше още повече безжизнеността на пустинята.

Сигурно съм заспал за няколко минути, защото се събудих от мълчанието на мотора. Камионът стоеше върху дюна, забил предница в слегнатия рохкав скат, по който още се търкаляха надолу разтревожени песъчинки. Вдигнах дръжката, блъснах вратата на кабината, излязох на стъпалото и се огледах наоколо.

Напред и встрани се извисяваха гигантски дюни с невиждани размери. Лъжливата игра на слънцето и въздушните потоци ме беше накарала да ги взема за далечна планина. И сега не разбирах как съм могъл да сгреша. Само преди няколко минути бях готов да се закълна, че съвсем ясно видях група хълмове. Затъвайки в пясъците, аз се изкачих на една от големите дюни и заразглеждах пясъчното море на

юг. Монголецът се присъедини към мен. В тъмните му очи играеха лукави искрици. Беше ясно, че по-нататъшното придвижване на юг няма смисъл — в далечината не се забелязваха никакви хълмове или планини. Дархин уверяваше, че монголците говорели за пясъци, които стигали чак до границата. Можеше да завиваме назад. Спътниците ми явно се зарадваха на това разпореждане. Безмълвните пясъци действуваха потискащо на всички. Звънката песен на мотора отново възтържествува над пясъчния покой. Камионът се наклони и както пълзеше по склона, обърна фаровете си обратно на север.

Затворих и прибрах бележника си, покрих компаса и се приготвих да продължа прекъснатата дрямка.

— Е, Михаил Илич, ако понатиснем хубавичко, сигурно и до Орок-нор ще стигнем или чак до пламтящите скали — каза Гриша, като показва блестящите си равни зъби.

Силно трополене отгоре ни накара да трепнем. Радистът чукаше по покрива на кабината. Наведен до прозореца, той се мъчеше да надвика шума на мотора. С дясната си ръка сочеше надясно.

— Какво става с тях? — с досада каза шофьорът, като намали скоростта, но изведнъж рязко удари спирачките и ми извика: — Гледайте по-бързо! Какво е това?...

Скочилият отгоре радист за миг затули прозорчето на кабината. С пушка в ръка той се хвърли към склона на голямата дюна. В пролуката между две дюни се виждаше ниска и плоска дюна. По повърхността ѝ се движеше нещо живо. Макар че това движещо се същество беше много близо до нас, аз и шофьорът не можахме да го забележим веднага. То се движеше с някакви конвулсивни тласъци, като ту се прегъваше почти надве, ту бързо се изправяше. Понякога тласъците спираха и животното чисто и просто се търкаляше по пясъчния склон. След него се свличаше и пясъкът, но то успяваше да се измъкне от сипея.

— Какво е това чудо? Някакъв салам — прошепна в ухото ми шофьорът, сякаш се боеше да не подплаши невижданото същество.

Действително по животното не се забелязваха нито крака, нито дори уста или очи: вярно, последните можеха да бъдат незабележими от разстояние. Повече от всичко животното приличаше на парче дебел салам, дълго около метър. Двата края бяха заоблени и не можеше да се разбере къде е главата, къде е опашката. Големият и дебел червей,

неизвестният жител на пустинята, се гърчеше по виолетовия пясък. Имаше нещо отвратително и едновременно безпомощно в непохватните му, бавни движения. Без да съм специалист по зоология, все пак веднага съобразих, че пред нас се намира съвсем неизвестно животно. При пътешествията си често се сблъсках с най-различни представители на животинския свят на Монголия, но никога не бях чувал за нещо подобно.

— Ех, че мръсна гадина! — извика Гриша. — Отивам да я хвана, само ръкавиците си да сложа, че иначе ми се гади! — И той скочи от кабината, като взе кожените си ръкавици от седалката. — Стой, стой! — викна на радиста, който се целеше от горната дюна. — Да го хванем живо! Нали виждаш, че едвам пълзи!

— Добре. А ето и другаря му — обади се Миша и внимателно постави пушката на гребена на дюната.

Наистина по пясъчния склон се търкаляше надолу втори също такъв салам, май че с по-големи размери. В този миг от каросерията се разнесе пронизителният крясък на Дархин. Старецът вероятно спеше дълбоко и едва сега го събудиха тичането и виковете. Монголецът високо крещеше нещо неразбираемо, нещо, което приличаше на „оой-оой“. Шофьорът вече се беше изкачил на дюната и заедно с радиста се втурна надолу. Младежите тичаха бързо. Всичко онова, което се случи по-нататък, трая една минута. Светкавично скочих от кабината с намерение да взема участие в улавянето на необикновените същества. Но едва мръднах от камиона и монголецът се търкулна като топка от каросерията на пясъка и вкопчи ръце в мен. Див страх обезобрази обикновено спокойното му лице.

— Викай момчета назад! По-бързо! Там — смърт! — задъхано каза той и отново закрещя с фалцет: — Оой-оой!...

Яките пръсти на Дархин едва не ми откъснаха ръкава.

По-скоро учуден, отколкото уплашен от непонятното поведение на стареца, викнах на шофьора и Миша да се връщат. Но те продължаваха да тичат към неизвестните животни, като или не ме чува, или не искаха да ме чуят. Направих крачка към тях, но Дархин ме дръпна назад. Мъчех са да се отскубна от жилавите ръце на водача и същевременно следях животните. Моите помощници вече дотичаха при тях: радистът отпред, Гриша малко след него. Внезапно червеите се свиха на колело. В същия момент цветът им от жълт изведнъж

потъмня, стана виолетовосин, а в краищата яркосин. Без вик, абсолютно неочаквано радистът падна по очи на пясъка и остана неподвижен. Чух възклицанието на шофьора, който през това време дотича при радиста, легнал на някакви си четири метра от червеите. Секунда — и Гриша също така странно се изви и падна на хълбок. Тялото му се превъртя, изтърколи се към подножието на дюната и се скри от погледа. Изтръгнах се от ръцете на водача и се затекох. Ала Дархин с бързината на юноша ме хвана за краката като с клещи и двамата се търколихме по мекия пясък. Борех се с монголеца, като се мъчех да се откъсна от ръцете му. Побеснял от яд, измъкнах револвера и го насочих към него. Сваленият предпазител щракна и чак тогава водачът ме пусна. Застанал на колене, старецът протягаше ръцете си към мен. Задъханите му гърди свиреха заедно с вика: „Смърт! Смърт!“ Изтичах на дюната, като продължавах да стискам револвера. Тайнствените червеи бяха изчезнали някъде. Неподвижните тела на другарите ми лежах на пясъка, набразден от дирите на гнусните животни. Монголецът тичаше подире ми и щом видя, че червеите ги няма, се хвърли като мен към нашите спътници. Страшна мъка сви сърцето ми, когато се наведох и не можах да доловя у тях ни най-малки признаци на живот. Радистът лежеше с отметната назад глава. Очите му бяха полуотворени, лицето спокойно. При Гриша — обратно, лицето беше изкривено от гримасата на внезапна и ужасна болка. Лицата и на двамата бяха сини като от удушване.

Всичките ни усилия — разтриване, изкуствено дишане, дори направеният от Дархин опит да им пусне кръв — бяха безуспешни. Смъртта на другарите ни беше очевидна. Тя ни зашемети. Всички ние през дългия период, който прекарахме заедно, се бяхме сдружили и сродили. За мен смъртта на младите хора беше тежка загуба. Освен това ме измъчваше и съзнанието на собствена вина, че не прекратих безразсъдната им гонитба на неизвестните гадини. Объркан, почти без да мисля, стоях мълком, като оглеждах наоколо с напразната надежда да видя отново проклетите червеи и да изпразня пълнителя в тях. Старият водач, рухнал на пясъка, тихо хлипаше и аз едва сега разбрах колко трябваше да му бъда благодарен, задето ме бе спасил от смъртта...

Пренесохме двете тела и ги сложихме в каросерията на камиона, понеже сърце не ни даваше да ги оставим в страшните виолетови

пясъци. Може би някъде дълбоко в нас се таеше малка надежда, че това все още не е смърт и нашите другари, зашеметени от незнайна сила, изведнъж ще се свестят. С водача не разменяхме нито дума. Очите на монголеца тревожно ме следяха, докато не се качих на мястото на Гриша и не запалих мотора. Като включих на скорост, хвърлих последен поглед на това по нищо неразличаващо се от цялата пустиня място, където изгубих половината от отряда си. Колко леко и весело ми беше преди час и колко самотен се чувствавах сега! Камионът потегли. Унилото бучене на зъбното колело за първа скорост ми се струваше непоносимо. Дархин, седнал в кабината, гледаше как боравя с камиона и като се увери в умението ми, малко се поободри.

През този ден стигнахме само до мястото на снощния лагер и там, близо до астрономичната точка, погребяхме другарите си под висока купчина камъни. Разлагането вече беше засегнало телата им и бе убило последната надежда за „възкресение“.

Аз и сега не мога да си мисля спокойно за мълчаливата нощ в мрачната планина. Едва дочакал изгрева, подкарах камиона по черния камънак с възможно най-голяма скорост. Колкото повече се отдалечавахме от страшната Джунгарска Гоби, толкова по-спокойно се чувствавах. Пресичането на пясъците на Долон-Хали-Гоби — трудна работа за неопитен шофьор — отне цялото ми внимание и донякъде пропъди скръбните мисли за гибелта на другарите.

По време на почивката при пламтящите скали сърдечно благодарих на монголеца. Дархин беше трогнат. Той се усмихна и каза:

— Аз викал „смърт“ — ти пак тичал. Тогаз аз хващал теб: началник загива — всички загива. А ти без малко не стрелял в мен!...

— Тичах да спася Гриша и Миша — казах, — не мислех за себе си.

Цялото обяснение, което можах да получа от водача, пък и от всички други познавачи на Монголия, се състоеше в това, че според твърде древни монголски поверия в най-безлюдните и безжизнени пустини се среща животно, наричано „олгой-хорхой“. Именно това име в припрените викове на Дархин ми се беше сторило като повторение на „оой-оой“. Олгой-хорхой не е попадал в ръцете на нито един изследовател, отчасти защото живее в безводните пясъци, отчасти поради страха, който монголците изпитват от него. Този страх, както се убедих сам, е напълно основателен: животното убива от разстояние, и

то мигновено. Каква е тази тайнствена сила, която „олгой-хорхой“ притежава, не се наемам да съдя. Може би това е електрически заряд с огромна мощност или отрова, изпускана от животното — не зная...

Науката тепърва ще си каже думата за това страшно животно, след като на по късметлии изследователи от мен им проработи щастието да го срещнат.

[1] Лимб — посребрено кръгче с нанесени на него деления на градусите, минутите и секундите. Б.а. ↑

[2] Нониус — допълнителна скала с деления за точни отчитания по лимба. Б.а. ↑

СЯНКАТА НА МИНАЛОТО

— Най-последно! Вечно закъснявате! — весело възкликна професорът, когато в кабинета му влезе Сергей Павлович Никитин, млад, но вече широко известен с откритията си палеонтолог. — А аз днес имах гости. Направо от селскостопанската изложба. Двама знатни овчари от източните страни. Ето и подаръка в знак на уважение към учените. Гледайте: пъпеш, огромен, жълт... и как мирише! Хайде от него вместо онова... за здравето на знатните овчари.

— Затова ли ме викахте, Василий Петрович?

— Много сте нетърпелив, млади момко! Обърнете се наляво, ето към тази масичка...

Никитин бързо се приближи до малката масичка в ъгъла на кабинета.

Върху сив картон бяха наредени акуратно гладки тъмнокафяви късове от големи изкопаеми кости. Палеонтологът грабна костта, която лежеше отляво, почука по нея с нокът, обърна я от другата страна. Едно подир друго разглежда всичките осем парчета, тежки и плътни, просмукани от силиций и желязо.

Дългогодишната практика по анатомия на скелета му даваше възможност веднага мислено да допълва, да възстановява липсващите части от костите и по характерната им форма да си представи целия скелет на изчезналото животно.

— Е, сега разбирам всичко, Василий Петрович. Върху костите има тъмна полирана корица — пустинен загар^[1]. Значи, овчарите са ги събрали в пустинята, направо от повърхността... Василий Петрович, ама това са динозаври! Така запазени! Това е първата находка в Съюза. Трябва с нещо да се отблагодарим на овчарите.

— С награда ли? Та те, скъпи мой, са по-богати от всички нас! Питаха дали не ни трябва нещо от техния колхоз... Не, тук има чист интерес към науката. Утре ще дойдат пак — искат да се срещнат с вас и освен това ще донесат някакво силачу^[2]. Е, хайде да срежем пъпеша и през почивката да помислим.

С резен ароматен пъпеш в ръка Никитин приклепна пред огромната карта на стената на кабинета, взрян в левия долен ъгъл, изпъстрен с малки точки — знак за страшни пясъци.

Старият учен се наведе от креслото, за да следи пръста на Никитин.

— Това огромно поле с кости от динозаври е приблизително тук — заговори палеонтологът. — Триста и петдесет километра от изворите Талда-сай. Наблизо са кладенците на Висекта. Ще се наложи да пътуваме през пясъците до хълмовете на Лайила. Нататък е камениста пустиня и тук-таме степ.

Ослепителната слънчева светлина, отразяваща се в белите стени на ниските постройки, дразнеше несвикналите очи. Болезнено примижал, Никитин вървеше през просторния двор на товарната гара по мекия килим от жълт прах.

Трите новички камиона вече бяха излезли през портала и стояха един зад друг край пътя в очакване на началника. Белите им брезентови чергила се гърбеха високо, по светлосивия, още лъскав лак вече беше полепнала червеникавата пудра на праха. Покрай пътя, в посоката, накъдето бяха обърнати камионите, по едрите камъни на широкия арък^[3], ромонеше чиста вода, сякаш се присмиваше на зноя и праха. И в тон с нея тихо бръмчаха на малки обороти запалените мотори на камионите.

Никитин седна в кабината на първия камион. Вратата хлопна; прахът се вдигна на полегат стълб и се жлътна като злато. Камионите потеглиха към града с белите къщи и зелените алеи, разпрострян до северния склон на обгорените от слънцето хълмове.

Никитин, който се връщаше от късното заседание, вървеше бавно край тихо шепнещия арък. Около къщите, под гъстия листак на дърветата, беше притъмняло.

Право пред него от сянката на алеята се измъкна, леко прескочи аръка и тръгна по пътя девойка с бяла рокля. Босите ѝ загорели крака почти се сливаха с почвата и изглеждаше, че плува във въздуха, без да стъпва по земята. Дебели черни плитки, изпъкващи рязко на белия

плат, тежко падаха на гърба ѝ и стигаха с разресаните си краища до бедрата.

Вгледан в бързо отдалечаващата се фигура, Никитин се спря, отдаден на минутен размисъл, после закрочи по-бързо и скоро се озова при широката дъсчена порта на къщата, приютила експедицията.

В обширния осветен двор Никитин видя всичките участници в експедицията си, събрани край камионите. Хората весело се смееха на нещо, дори навъсеният старши шофьор добродушно се усмихваше.

До Никитин бързо се приближи чернооката Маруся, препаратор на експедицията, избрана преди няколко дни за партиен организатор.

— Къде се губите, Сергей Павлович? Решихме да проведем събрание, а вас ви няма. Чакахме, чакахме, и то някак от само себе си започна.

— Весело събрание! — усмихна се Никитин.

— Всичко е заради имената на камионите — отговори Маруся.

— Какви имена?

— Вижте какво, решихме да започнем съревнование между екипажите на камионите. И Мартин Мартинович взе, че предложи за удобство да дадем име на всеки камион.

— И на какво се спряхте?

В разговора се намеси Мартин Мартинович, възрастен латвиец с кръгли очила, специалист по разкопките.

— Вашия нарекохме „Мълния“, а другите два — „Изтребител“ и „Динозавър“.

От улицата долетя силен тригласен сигнал: пред портата светнаха и пак угаснаха фаровете на черен ЗИЛ.

Никитин тръгна срещу секретаря на областния комитет, с който вече се беше срещал по въпроси на експедицията.

— Добре сте се настанили — огледа се той. — Кога тръгвате?

— В други ден.

— Отлично, другарю Никитин! А аз имам една молба към теб...

— Секретарят направи пауза. — Идвам направо от заседание... Там, непосредствено до Бисекта, както се оказва, има асфалтово находище. Необходимо е да се изследва. Моите геолози настояват... Накратко, трябва да вземете един сътрудник от Геоложкото управление...

Никитин замислено се намръщи. Секретарят го хвана под ръка и двамата тръгнаха към дъното на двора.

— Това ли е всичко?

— Всичко, Сергей Павлович. Можем да започваме товаренето.

— Действайте заедно с Мартин Мартинович. На нашата „Мълния“, на първия камион — гориво и инструментите, на „Динозавър“ — гориво, дъски и оборудването за лагера, на „Изстребител“ — водата, продуктите и гумите.

През отворената ниска врата нахлуваше знойният дъх на деня. Никитин събираше в чантата си разхвърляните по масата книжа, като бързаше да иде на пощата.

— Може ли? — чу се мек женски глас от двора.

В ослепително яркия четириъгълник на вратата изникна строен силует, очертан от пламтящ ореол около осветената бяла рокля. Жената леко се наведе, за да се вгледа в полумрака на стаята, и пред Никитин се мярнаха вчерашните черни плитки. Ето значи за какъв геолог говореше секретарят!

Смътно предчувствие за нещо хубаво накара сърцето му да затупти. Той се изправи срещу гостенката, която държеше малък куфар, и запознанството стана.

— Мириам... а нататък? — попита палеонтологът.

— Нургалиева. Но само Мириам е достатъчно — усмихна се девойката.

— И тъй, Мириам, не ви ли плаши това, че нашата експедиция е трудна и далечна?

Черните ѝ очи присмехулно блеснаха.

— Не, не ме плаши. Вашата експедиция е така екипирана... Вчера диспечерът ми каза, че такова пътуване може да замени карта за курорт.

— Е, добре — Никитин ѝ подаде ръка. — Изберете си място в някой от камионите.

— Ако може в „Изстребител“, при Маруся — помоли девойката.

— Кога успяха да се разберат тя жени? — засмя се палеонтологът, излизайки на двора заедно с Мириам. — Да — сети се той, — та аз в същност се запознах с вас още вчера, на улица „Енгелс“...

Той се поклони и тръгна към портата, а девойката с недоумение погледна след него.

Колите вървяха една подир друга, като подскачаха и затъваха. Възсивата плоска степ, обрасла с пелин, изгаряше под високото слънце. Еднообразно и безцветно беше страшното белезникаво небе без нито едно облаче, надвиснало тежко над равнината. Четири дни моторите бучаха равномерно. Въпреки бавния ход на камионите експедицията се отдалечи на четиристотин километра от белия град и железопътната линия.

През дългия път високите континентални дюни се сменяха с каменисти хълмове и равна пелинова степ, с жълтобели засолени почви.

Зъбните колела на скоростите болезнено стържеха. Моторите бучаха, черните колела на воланите се хлъзгаха в потните, изморени ръце на шофьорите. И в необятната степ като лека сива мъгла излитаха стотици литри скъпоценен бензин.

Само веднъж по време на пътуването, в една късна вечер, зад високите хълмове засия приветливото зарево на електрическа светлина — завод за сярата. А по-нататък само нарядко се срещаха кръгли плъстени юрти — временни жилища за местните хора, тук, където е вечна само неизменната и безлика пустиня...

След като отминаха завода, пътуваха дълго на светлината на ярката месечина по последния участък сносен път. Гладките такъри^[4] блестяха на лунната светлина като безбройни малки езерца; по твърдата им повърхност камионите увеличаваха скоростта си. През нощта степта изглеждаше тайнствена и приветлива.

Никитин нареди да спрат за нощуване едва когато камионите започнаха отново да затъват, вдигайки гъст прах от буцестата повърхност на рохкавата глина.

Електрическите крушки, закачени за задната част на камионите, ярко осветиха бивака. Ала мястото за нощуване се оказа неприветливо. Краката затъваха като в дълбок сняг в прашната буцеста почва, от която тук-таме стърчаха крехките голи стъбла на някаква изсъхнала трева.

Напред, зад завесата от лунна светлина, едва се очертаваха хълмовете на Лайила — начало на най-безводната пустиня, криеща в недрата си гробището на изкопаемите чудовища.

Зад безкрайните редици от хълмове, засипани със сив трошляк, откъснатостта от света се чувствуваше особено силно. В неизброимите завой, заобикаляния, слизания и изкачвания експедицията се изгуби, сякаш изчезна в небитието. Трите сиви камиона преминаха хълмовете и излязоха на мъртвата безкрайна равнина, засипана с тънък слой дребен пясък. Над пустинята трептеше пелена от нагрят въздух, чиито валма забулваха непривлекателния пейзаж.

Пред участниците в експедицията изникваха мамещи сини езера, приказни горички, сияещи в далечината снежни планински зъбери. Понякога току пред тъпите носове на камионите се плискаше море, леки тъмни вълни изхвърляха бяла пяна... След няколко минути на мястото на морето се появяваха, засенчени от гъсти дървета, редици бели къщи, които напомняха за града, останал далеч на юг, зад пясъците. Пък и очертанията на камионите, толкова строги и ясни, се размазваха, като ту се удължаваха до невероятни размери, ту, напротив, растяха на височина и се издигаха като исполински слонове.

Мръкваше. За последен път в пурпурните лъчи на залеза се показаха и изчезнаха високите сини и зелени кули на новия призрачен замък.

„Мълния“, вдигнал стълбове прах и осветил далеч напред равнината със силните си фарове, продължаваше пътя начело на колоната — тук можеше да се пътува и през нощта. „Динозавър“ и „Изстребител“ изостанаха, за да не се движат в скриващия пътя прах, както правеха винаги при пътуване в прашна местност.

Двигателят бръмчеше монотонно и приспивно. Никитин заспа, седнал в кабината, но скоро беше разбуден от резките сигнали на пътуващия отзад „Динозавър“. „Мълния“ спря, другите два камиона бавно се приближиха.

— Какво стана? — попита Никитин шофьора на „Динозавър“.

— Не мога да карам, другарю началник — смутено отговори шофьорът. — Привиждат ми се разни дивотии...

— И какво от това?

— Ама сериозно, Сергей Павлович — подкрепи шофьора Мартин Мартинович. — През деня миражите се виждат далеч, а сега — просто под носа ти, страх да те хване.

— Но нали и аз карам! — подхвърли старши шофьорът, който караше „Мълния“.

— Ти караш отпред, Владимире — намеси се и приближилият се шофьор на „Изстребител“, — а ние след твоя прах. Фаровете осветяват праха и един дявол знае какво ни се привижда. Не може да се кара.

— Говорите глупости! — ядоса се старият шофьор. — Зная, че понякога в праха се привиждат разни неща, но да не може да се кара...

— Опитай сам. Хайде аз да мина отпред! — обидено извика шофьорът на „Динозавър“.

— Добре, хайде — мрачно се съгласи старшият.

Хората се пръснаха по кабините, стартерите забучаха. „Динозавър“, разлюлял високото си чергило, бавно задмина „Мълния“ и изчезна в облак прах. Шофьорът на „Мълния“ почака, докато прахът се разсее, и после потегли след нето.

Заинтригуван, Никитин изтри предното стъкло и започна да следи пътя. Изминаха няколко километра, без да срещнат нищо, и шофьорът започна насмешливо да се подхилква, като мърмореше под носа си. Камионът се движеше равномерно, вниманието започна да отслабва. Внезапно Никитин почувствува, че шофьорът рязко завъртя волана и камионът се плъзна встрани. Отпред ясно се виждаше огромна кръгла яма, облепена с бели кахлени плочки. Никитин смаяно разтърка очи — от двете страни на коридора, прокаран от светлината на фаровете, в играещите пращинки се бяха строили редици високи сгради. Видението беше толкова правдоподобно, че палеонтологът потръпна и в същия миг чу злобното „пфу“ на шофьора.

Сградите изчезнаха, степта се раздвижи като тъкана пътека на черни и жълти ивици, а на пътя зейна черна пукнатина. Стиснал зъби, шофьорът се вкопчи във волана, като се мъчеше да надвие зрителната измама. Няколко минути — и отпред се изви невероятно стръмен сводест мост, видим абсолютно ясно, дотолкова реално, че Никитин тревожно се обърна към шофьора, но той вече натискаше спирачките. Отзад се раздаваха настойчивите сигнали на „Изстребител“. Шофьорът спря камиона, запуши, уми си лицето, вдигна стъклото и упорито подкара напред. И отново пред тях започнаха да се появяват прашни

призраци, плашещи, близки и реални. Нервното напрежение растеше. „Мълния“ забавяше ход и се въртеше в опитите си да избегне несъществуващите препятствия, на края шофьорът заохка, плю, спря камиона и започна да сигнализира на „Динозавър“, че се предава. Когато прахът се разнесе, се приближи и отдавна спрелият „Изстребител“.

Спираха ли за нощуване, безумният, призрачен свят изчезваше. Нощта превръщаше хоризонта в тъмна безкрайност. Огромните звезди спокойно светеха и привичните очертания на съзвездията радваха с неизменността си. А денем, сред боботенето на моторите и люшкането на камионите, фантастичните видения отново се мерзелееха и преливаха. И всичко започваше да изглежда нереално.

Никитин много се зарадва, когато зад пъстроцветната стена на поредния мираж внезапно се изправиха мрачните черни контури на планината Аркарла. Отначало върховете ѝ се държаха дълго на равнището на радиаторната капачка на „Мълния“, след това започнаха бързо да растат и закриха целия хоризонт на северозапад. Водачът посочи нашарения от пукнатини връх, чийто стръмен преден склон имаше очертания на правилен трапец. „Мълния“ незабавно тръгна към него. Повърхността пак стана неравна, като се издигаше във вид на каменни прагове все по-нагоре.

Но ето че най-после след склона „Мълния“ направи завой, спирачките заскърцаха и камионът бавно слезе в обширна равнина — дъно на огромна древна междупланинска падина.

От запад мрачно стърчаха тъмни канари, стръмните склонове на източните хълмове бяха изградени от яркочервени пясъчници. Във висините бавно летяха два орела.

По указание на водача експедицията пое покрай червените канари на север. Там, където се срещаха тъмните и червените скали, трябваше да се намира изворът на Бисекта с изкопания в незапомнени времена кладенец.

Равната повърхност на долината беше набраздена тук-таме от плитки ровини и обилно посипана с гладки дребни камъчета, покрити с пустинен загар. Камъчетата придаваха на почвата неестествено тъмен цвят, на чийто фон като милиарди светлинки сияеха на слънцето

безбройни кристали от прозрачен гипс, пръснати между тях. „Мълния“ зави, за да заобиколи ниския скат от червени скали.

— Стой, стой! — внезапно се развика Никитин и бързо изскочи от камиона.

След него се втурнаха верните му помощници, които също видяха изкопаемите. Вляво от пътя, по който се движеха камионите, лежаха под ъгъл два големи дънера на вкаменени дървета. На ярката слънчева светлина ясно изпъкваха правовлакнестата дървесина и следите от чепове. Край дънерите и по-нататък на запад бяха разхвърляни огромни кости с лъскава тъмна повърхност.

Възхитени, изследователите се пръснаха из равнината. Те с вълнение откриваха все нови и нови съкровища. Превъзходно запазени кости на гигантски влечуги покриваха голяма част от долината. Палеонтолозите с радостни възклицания се хвърляха ту в една, ту в друга посока. Шофьорите и работниците се заразиха от ентузиазма им и взеха участие в огледа, весело учудени от необикновеното зрелище.

Само някои от костите лежаха свободно на повърхността, другите бяха полузарити в тъмния пясъчник и камъчетата. Костите стърчаха навред в равнините, изпълваха оголените на могилките скали, издигаха се на цели камари.

Знатните овчари бяха напълно прави — те бяха открили невиджано по размери гробище на измрели гигантски гуцери, където бяха натрупани останките на стотици хиляди различни животни.

Тази нажежена, черна, безжизнена долина, затрупана с исполински кости, правеше странно впечатление. Неволно човек си припомняше древни легенди за битки на дракони, за гробове на великани, за сборища на погубени от потоп гиганти. И веднага разбираме защо и как са възникнали тези легенди, които несъмнено имат за основа подобни открития.

— Не се ли увеличи?

— Не, Сергей Павлович.

— Трябва да копаете още по-дълбоко.

— По-дълбоко не може, излезе скала.

Никитин хвърли записките, скочи и се втурна към извора. Когато се убеди в правотата на латвиеца, палеонтологът почувствува как нещо

вътре в него се скъса. Прикрил страха си, той бавно тръгна от лагера към планината, за да помисли насаме.

Страшното откритие дойде още на второто денонощие от пристигането им в долината: водата, идваща от извора на Бисекта, не стигаше за експедицията. Ако това количество е било достатъчно за двама-трима пътници и камилите им, то за голямата експедиция с работници и камиони беше малко. Изворът може да е бил добър преди сто години, ала сега беше пресъхнал. Наложиха се да наченат аварийния запас. А вода за обратния път? Трябва да зарежат всичко и колкото може по-скоро да се промъкнат на изток — на двеста километра оттук, където навярно има кладенци. Ами ако докарат вода оттам? Но тогава горивото за връщане няма да стигне.

Зашеметен от внезапния удар на съдбата, ученият остро почувствува пълната безпомощност пред безпощадната околна природа. Какво може да стори той, цялата му великолепно оборудвана експедиция без вода? Отде да я вземе тук, сред обгорените камъни, съживявани само от тъничката струйка на древния кладенец?

Опитите да разчистят извора не доведоха до нищо. Нима тази неочаквана беда ще провали така грижливо организираната експедиция, ще го лиши от успех, ще го накара да рискува хората?

Потънал в печални мисли, Никитин машинално навлезе навътре в планината. Вървеше бавно през малката клисура, врязана дълбоко в черния хълбок на седловидния връх. Нажежените черни сипеи облъхнаха учения с душен зной. Никитин се спря и видя Мириам.

Девојката седеше на камък, свила крака под себе си и привела тънката си снага. На коленете си държеше разтворен бележник и толкова дълбоко се беше замислила, че не чу приближаването на Никитин. Дебелите плитки сякаш тежаха на наведената ѝ глава, лицето ѝ беше обърнато към забулената от маранята далечина. Целият вид на девојката и позата ѝ внезапно поразиха палеонтолога със съответствието си с околната природа. Никитин за първи път почувствува, че Мириам е рожба на своята страна: от нея се излъчваше спокойна твърдост, скрита под маската на външна покорност. Той се закова на място, уплашен да не обезпокои Мириам.

Страна на тежък мъртъв простор, в която нищо не се получава веднага... Само упоритият труд на много поколения донася победа над жестоката природа. Не бива да действуваш безогледно под напора на

страстите — тук този път няма да доведе до целта. Трябва бавно, търпеливо и сигурно да се движиш напред, да бъдеш готов винаги за борба с нови и нови трудности, като потискаш с волята си собствената за всеки човек жажда за вълшебно, внезапно щастие...

Почувствувала погледа на Никитин, девойката се огледа, скочи и тръгна към него. Тя погледна младия учен в очите.

— Какво ви е, Сергей Павлович? — както винаги бавно произнесе тя.

Ученият долови в тона ѝ искрена грижа. В инстинктивна нужда да бъде откровен с нея той разказа на Мириам за краха, който очаква експедицията. Девойката мълчеше и чак когато се връщаха обратно, досами лагера, смутено и като че ли на себе си, каза:

— Чувах, че миналата година на строежа в Дюрт-Кир успели да увеличат дебита на изворите... — Мириам направи пауза — с помощта на динамит. Виж, ако имахме...

— Дявол да го вземе, та нали имаме амонал! — извика Никитин. — Да се вдигне във въздуха мястото, където извира водата — това не помага винаги, но понякога върши работа! Съвсем бях забравил... Ще опитаме още сега! — развесели се палеонтологът и ускори крачка. — Ще рискуваме с най-голям заряд.

... Гръмотевичният удар на взрива разтърси мъртвата планина. Висок стълб от прах се издигна над извора и след няколко секунди нещо със страшен грохот се сгромоляса в планините. Всички участници в експедицията се хвърлиха към извора и мълчаливо заразчиха натрупания камънак, за да открият отново отвора на кладенеца. В лагера стана още по-тихо, когато Никитин и Мириам започнаха да измерват притока на водата. Началникът на експедицията внезапно се изправи.

— Благодаря, Мириам! — Той хвана ръката на Мириам и силно я стисна.

— Да вдигнем Мириам на ръце! — разнесе се дружен вик.

Девойката излетя като стрела и потърси спасение зад гърба на старши шофьора. Той разкърши могъщите си рамене и заяви страшно:

— Няма да позволя!

— Как са работите ви с асфалта, Мириам? — весело попита Никитин.

— Тук има много интересно находище, Сергей Павлович. Това не е асфалт, а някаква особена, много твърда смола.

— Утре ще ми я покажете, нали? А сега ви съветвам да се запознаете и с нашите успехи.

Навред из равнината се виждаха хълмове от изкопана пръст. Издигаше се лекият дим на огнището, където се вареше рядко дърводелско лепило. Мартин Мартинович, само по гащета, почернял от слънцето, усърдно напояваше с лепило трошливите кости. По-близо до центъра на равнината работеха няколко души. Голямата площадка с разчистена отгоре скала беше оградена с дълбоки канавки. Двама работника внимателно чоплеха с големи ножове ронливия пясъчник, като разделяха окопания блок на три части. Маруся довършваше почистването на черепа и поливаше повредените места с шеллак.

Никитин заведе Мириам при блока и удивената девойка видя на повърхността му проснат скелет на огромен гуцер. Той лежеше на едната си страна, подвил дългата си опашка и кръстосал тежките си задни лапи. По прешлените, дори по тъпите копита — навред се виждаха четливо изписани цифри. Черепът на чудовището, около два метра дълъг, преминаваше на тила в огромна кокалена яка, осеяна с тъпи шипове. Над очите стърчаха два дълги, косо насочени напред рога, трети рог имаше на носа, а муцуната завършваше с клюн.

— Това е трицератопс — трирог тревопасен динозавър, добре въоръжен срещу хищниците — поясни Никитин. — Скелетът се е запазил напълно и ние ще го разделим на три части, ще го вградим в здрави рамки — палеонтологът посочи пригответените греди, — ще го залеем с гипс и ще го откараме във вид на тежки монолити, за да го освободим окончателно от скалата вече на място, в лабораторията.

— Какви ли пък са били хищниците, щом оръжието срещу тях е толкова страшно? — попита Мириам.

— Хищниците? — възкликна палеонтологът. — Например ето. — И той избра от сандъка плосък зъб, дълъг около петнадесет сантиметра, с извит връх и трионовиден нарез по двата ръба. — Това е тиранозавър, властелин на гуцерите, изправен на задни крака, исполин... Скоро ще се преместим на разкопки при самата планина — продължи ученият, — там Мартин Мартинович намери наведнъж три

скелета на щитоносни динозаври, с кокалена броня, осеяна с шипове. Истински танкове, само че без оръдия, за разлика от съвременните танкове, които са оръжие за нападение. Ами че тревопасното животно може да се защитава само пасивно: то се крие зад бронята или насочва рогата си, без да напада само.

Преди да стигне източната клисура, Мириам зави наляво и поведе Никитин край подножието на планината, сред разхвърляните скални блокове.

Пред палеонтолога и спътничката му неочаквано израсна плътна стена от червеникавочерни скали. Пресичаше я тесен проход, приличен на белег от удар с исполински меч. От двете страни на каменния прорез се издигаха две скалисти кули, на които високо горе имаше надвиснали над прохода издатини.

Тесният проход беше прав като цев на пушка, с гладки, сякаш полирани стени. Изминали няколко десетки крачки през него, Мириам и Никитин се озоваха в просторна долина, затворена отвед със стръмни канари. Противоположната на прохода страна се извиваше в правилен полукръг, в средата на който се издаваше напред огромен куб от много твърд сивокафяв пясъчник. Подножието на куба беше потънало в купчина плоски, както изглежда, срутени наскоро скални късове, а на полегатата повърхност блестеше огромно черно огледало. Палеонтологът с недоумение се оглеждаше наоколо.

— Находище на асфалт — тихо започна Мириам, — тук точно, на втвърдена смола. Смолата се напластява на равномерни слоеве в твърдите, съдържащи желязо пясъчници, навейани по всяка вероятност от вятъра — нещо като древни дюни. Когато вдигнахме кладенеца във въздуха, скалите тук паднали и открили пресен пласт от изкопаема смола. Гладката му повърхност още не е повредена от изветряване и блести като огледало.

— Кога според вас са се утаявали смолата и пясъчникът? — бързо попита палеонтологът.

— Примерно едновременно с костите на динозаврите — отговори Мириам. — Всички тези напластявания са се натрупвали тук, в долините на тази древна планина, и са останали почти непокътнати.

Никитин одобрително кимна и седна на едрия хрускащ пясък. Девойката се настани срещу него в любимата си поза, като сви крака под себе си.

В затворената отвред долина неизвестно защо не беше много горещо. Наоколо цареше удивителна тишина. Едва чуто, като далечни кристални звънчета, звъняха сухите треви, които растяха по дъното на тази естествена планинска зала. Никитин за пръв път в живота си чуваше техния шушнец печален зов и удивено погледна Мириам. Девойката наведе глава и сложи пръст на устните си. Скоро в слабия, сякаш призрачен звън се вплетоха също такива безкрайно далечни, редки акорди с нисък тон — гласовете на храстите, обточили подножието на скалния пръстен. Под влияние на тази едва различима музика на мълчаливата пустиня Никитин потъна в дълбок размисъл.

Тревите звъняха и го зовяха да надникне в дълбините на природата, говореха за скритото, което обикновено минава покрай нашето съзнание, притъпено от вкоренилите се навици, и само в редки минути от живота се разкрива с истинската си острота.

Никитин мислеше, че природата е значително по-богата от всичките ни представи за нея, но опознаването ѝ не се постига даром. В тясното общуване, в постоянната борба с природата човек се приближава плътно до скритите ѝ тайни. Но и тогава душата му трябва да бъде ясна и чиста като майсторски настроен музикален инструмент, и тя ще откликне на звученето на природата...

Никитин бавно вдигна поглед и видя вперените право в него очи на Мириам. Тромаво стана и с глас, който на самия него му се стори груб, угаси нежния зов на тревите:

— Време е да тръгваме, Мириам!

Девойката безмълвно стана.

На тръгване Никитин с удоволствие огледа пълната с покой долинка.

— Защо не казахте по-рано за това хубаво място? — укори я той.

— Вие бяхте погълнат от работата си — тихо отговори Мириам.

— Още утре ще пренеса лагера в подножието на каменните кули — реши Никитин. — Между другото, главните разкопки сега ще бъдат съвсем наблизо.

С уверен, елегантен удар Мартин Мартинович заби последния гвоздей в дългия сандък.

— Край, Сергей Павлович! — весело възкликна латвиецът и изтри потното си лице.

— Край! — отзова се Никитин. — Утре — почивка и подготовка, а вечерта — на път за в къщи! Не трябва да се бавим повече.

— Сергей Павлович — умолително се намеси Маруся, — отдавна ни обещахте да разкажете за тези... — девойката показва лежащите навсякъде сандъци — зверове, ама все нямаше време. Може би днес? Едва три часът е.

— Добре. Следобед ще отидем в оная долинка, там ще поприказваме — съгласи се началникът на експедицията.

Всичките четирнадесет души-сътрудници внимателно слушаха началника си. Никитин говореше добре, с въодушевление. Разказа как още в древните епохи от развитието на земния живот бавно, в милиони поколения, се усъвършенствувал организъмът на животното, как се появявали понякога причудливи, странни форми на четириногите земноводни и влечуги. Как в борбата за съществуване, в преодоляване на влиянието на околните условия постепенно отмирали всички по-несъвършени, по-нежизнеустойчиви видове; жестокият гребен на естествения подбор прочиствал потока от поколения във времето, отстранявайки всичко слабо и непригодно.

— В началото на мезозойската ера, преди около сто и петдесет милиона години, навред по старите материци живеели влечуги и едновременно от тях възникнали най-съвършените от всички животни — млекопитаещите, които се развивали в суровите условия на края на палеозойската ера. Но скоро сравнително резкият и сух климат се сменил навсякъде с влажен и горещ, обилна, буйна растителност покрила сушата. Тези условия за съществуване били по-леки, по-благоприятни и ето че цялата земя се населила с огромни влечуги. Те завзели сушата, морето и въздуха, стигнали до невиджана големина и численост.

Гигантските тревопасни имали чудовищни рога или броня от кокалени шипове и щитове за защита от хищниците. Други, незащитени с броня, се криели във водата на крайбрежните морски

лагуни или езерата. Те стигнали до двадесет и пет метра дължина и шестдесет тона тегло. Във въздуха кръжали летящи гущери; те имали най-удължени крила от всички летящи животни и следователно били най-добрите летци.

Хищниците ходели на задни крака, като се подпирали с дебелия си опашка. Предните им лапи се превръщали в слаби, почти ненужни придатъци. За нападение им служела огромната глава с големи остри зъби. Това били чудовищни триножници, високи до осем метра, безмозъчни бойни машини със страшна сила и безпощадна свирепост.

В обкръжението на исполинските гущери живеели древните млекопитаещи — малки животинки, прилични на таралежи или плъхове. Влечугите в благоприятните условия на мезозойската ера потъпкали тази прогресивна група животни и от тази гледна точка мезозоят бил епоха на мрачна реакция, продължила около сто милиона години и забавила прогреса на животинския свят. Но щом започнали отново да се изменят климатичните условия, започнала смяна на растителността — и грамадните гущери веднага закъсали. Тревопасните великани искали обилна, лесно усвоима храна. Изменението на хранителната база било катастрофално както за тревопасните, така и за гигантските хищници. Естественият баланс на животинското население рязко се нарушил. Настъпило голямо измиране на влечугите и бурен прогрес на млекопитаещите, които станали господари на Земята и в края на краищата дали мислещото същество — човека. Представете си за миг безкрайната верига от поколения без никаква мисловна дейност, преминали през тези стотици милиони години — завърши палеонтологът, — целият невъобразим брой жертви на естествения подбор по слепия път на еволюцията...

Ученият млъкна. Високо в посинялото вече небе се раздаде крясък на орел. Слушателите продължаваха да седят тихо, вгледани в палеонтолога.

Никитин замислено се усмихна и заговори отново:

— Да, величието на моята наука е в необятната перспектива на времето. В това отношение палеонтологията е сравнима само с астрономията. Но палеонтологията има една слаба страна, много слаба, мъчителна за ония, които се стремят към дълбокото познание: непълнотата на материала. Само много малка част от живелите по-

рано животни се пази в пластовете на земната кора, и то само във вид на непълни останки. Да вземем нашите разкопки — намерихме само кости. Наистина по тези кости можем да възстановим пълния външен облик на животните, но само до известни граници. Най-лошото е, че никога няма да успеем да узнаем с подробности вътрешния строеж на животното, да си го представим докрай живо. По този начин никога няма да успеем да проверим точността на представите си, да открием грешките. Физическите закони са непоклатими. Силата на човешкия разум се състои тъкмо в това, да ги погледне право в очите, без да се самозалъгва с приказки.

В гласа на Никитин зазвуча дълбока тъга, която се предаде и на слушателите. Палеонтологът рязко стана:

— Нищо. За вас, несведущите в науката, остава волната и могъща фантазия на писателите. Нестеснявани от ограничеността на точните факти, те ярко и убедително възкресяват изчезналия животински свят. Съветвам ви да прочетете „Изгубеният свят“ от Конан Дойл и „Борба за огън“ от Рони Стария. Това е мой любим писател, който може да въздействува дори на палеонтолога със силата на въображението си, с прекрасното описание на древния живот, с успешно уловената сянка на миналото... — Палеонтологът се увлече и започна да цитира: „Заедно със сгъстения се здрач падна смътната сянка на миналото и по степта, цял червен, се носеше зловецият поток...“

Слабият вик на Маруся накара учения да прекъсне цитата и да се обърне. В следващия миг дъхът му спря и той се вцепени поразен.

Над синкавата плоча от изкопаема смола, някъде от черните ѝ дълбочини, се появи гигантски сивозелен призрак. Грамадният динозавър замря неподвижно във въздуха, над горния край на стръмнината, изправен на задните си лапи, на десет метра над главите на втрещените хора.

Чудовището държеше високо гърбоносата си глава; големите му очи мътно и мрачно гледаха някъде в далечината; широката му уста без устни откриваше дълга редица закривени назад зъби. Гърбът на животното, леко превит, преминаваше рязко в невероятно мощна опашка, която подпираше динозавъра отзад. Прегънатите в ставите, огромни като колони задни лапи с три широко разперени пръста, въоръжени с криви исполински нокти, не отстъпваха по мощ на

опашката. И почти под шията, на увисналата над земята предна част на туловището, нелепо и безпомощно стърчаха две тънки ноктести предни лапички, съвсем мънички в сравнение с гигантското туловище и главата.

През призрака прозираха черните канари на планините и в същото време можеше да се различи и най-малката подробност от тялото на животното. Изпъстреният с малки кокалени плочици гръб на чудовището, грапавата му кожа, на места увиснала на тежки гънки, странният израстък на гърлото, изпъкналостта на исполинските мускули, дори широките виолетови ивици по хълбоците — всичко това придаваше на видението изумителна реалност. И нямаше нищо чудно в това, че петнадесетте души стояха онемели и омагьосани, като поглъщаха с очи гигантската сянка, едновременно реална и призрачна.

Изминаха няколко минути. В неуловимия завой на слънчевите лъчи видението на неподвижния динозавър се стопи и угасна. Пред хората нямаше нищо освен черното огледало, което беше изгубило синия оттенък и лъщеше като мед.

Силна въздишка се изтръгна едновременно от всички. Никитин облиза пресъхналите си устни.

Дълго време никой не беше в състояние да произнесе дори една дума. Невероятната поява на призрака на чудовището разруши всички установени от образованието и жизнения опит представи. Всеки чувствуваше, че в живота му е нахлуло нещо съвсем необикновено. Най-много беше поразен самият Никитин — ученият, свикнал да анализира и обяснява загадките на природата. Но сега никакво разумно обяснение на станалото не му идваше наум. Всички се губеха в догадки. Лагерът шумя до късна нощ, докато най-после Никитин не успокои страстите с изявлението, че в тази страна на миражи няма нищо чудно да видиш мираж на чудовищно изкопаемо. Този призрак по определението на Никитин не можеше да бъде нищо друго освен тиранозавър.

Моторите, проверявани преди дългия път, боботеха. Синкав дим се стелеше над кафявите камъчета в равнината.

Никитин погледна часовника и бързо се отправи към тесния прорез в скалите.

Дълбокото черно огледало го посрещна безстрастно. В това място на покой я нямаше вече предишната тишина — зад скалистите стени се разнасяше шумът на моторите. Неясно усещане за нещо прекъснато, изгубено обзе Никитин. Той чакаше появата на вчерашния призрак, но призракът не се появяваше. Вероятно Никитин не бе забелязал точно времето на появата му и сега бе закъснял.

Като съжаляваше за грешката и сам се чудеше на силата на огорчението си, Никитин дълго стоя пред грамадата от камъни, които образуваха пиедестала на огледалото. Зад него се чу хрущане на пясък — Мириам бързо се приближи до него.

— Мартин Мартинович казва, че можем да тръгваме. Аз си предложих услугите да изтичам за вас... прииска ми се още веднъж да погледна... — отсечено и бързо изрече запъхтяната девойка.

— Сега идвам — нерешително отвърна палеонтологът, помълча и добави: — Почакайте, Мириам!

Девойката послушно се приближи и започна също като него да се вглежда в черното огледало.

— Мириам, какво ще правите, когато се върнете? — внезапно попита Никитин.

— Ще работя, ще уча — кратко отговори девойката. — А вие?

— Също ще работя... над тези динозаври и ще мисля... — ученият се запъна и неочаквано рязко завърши — за вас!

Мириам наведе глава, без да отговори нищо.

— Ако бях на ваше място, щях да дам всичките си сили за решаване на загадката с призрака на динозавъра. Та това не е просто мираж... — след минута заговори тя.

— И сам зная, че не е мираж! — неволно възкликна Никитин. — Но аз съм само палеонтолог. Ако бях физик...

Никитин прекъсна разговора с неясна досада срещу самия себе си и отиде по-близо до пласта удивителна вкаменена смола. Дълго се взираше в безответната му черна дълбочина и почти непоносимо, диво желание растеше в душата му. За секунда се вдигна непроницаемата, недостъпна за човека завеса на времето. От целия огромен брой хора само на него и спътниците му бе съдено да надзърнат в миналото. И от тях само той е въоръжен достатъчно със знания, с опит от научната работа. Мириам е права... Властно желание да разкрие тайната на природата обзе Никитин.

Внезапно той разбра, че вижда някакви сребристи сенки, които изплаваха от черната дълбочина. Палеонтологът започна да се вглежда вече осмислено, като напрегна зрението и вниманието си. Разбърканите части бързо се подредиха в неясно, но цялостно изображение; то беше подобно на лошо проявена снимка с огромни размери. В центъра се появи обърнатата фигура на вчерашния динозавър, обаче значително умалена, отляво се виждаше група огромни дървета, отзад и долу съвсем смътно се различаваха върховете на някакви скали.

Никитин извади бележника си, повика Мириам и започна да скицира новото призрачно видение. Двамата жадно се взираха в сребристосивите сенки, но изображението не ставаше по-ясно. Скоро пред изморените им от напрежението очи плувнаха светлинни петна и дълбоката чернота на огледалото отново стана сляпа и безсмислена.

С усилие Никитин си наложи да се махне от загадъчното място. Той съзнаваше, че би трябвало да остане още няколко дни за наблюдения на огледалото.

По рядък каприз на съдбата му се случи да се срещне с невероятно, единствено по рода си явление. Много скоро, може би след няколко дни, слънцето и вятърът ще разрушат гладката повърхност на слоя смола и загадката, така и непроумяна от него, завинаги ще изчезне. Дълг на учения — пък и само дълг ли! — целият смисъл на съществуването му е да не пропусне онова, което случайно му се е разкрило, да го предаде на всички хора.

И въпреки всичко се налага да остави чудесното око към миналото при далечните, трудно достъпни планини. Той няма повече време. Опасно е да протака заминаването. И без това, за да завършат разкопките, експедицията работи до последния ден. Предстои труден обратен път с претоварените камиони. Да рискува поверения му живот на хората заради полуфантастичното необяснимо явление? Не, не бива.

Никитин бързо, почти бегом се върна при камионите.

Като стигна до „Мълния“, още веднъж потърси с очи Мириам. Тя стоеше неподвижно до „Изтребител“, обърнат към входа на клисурата. Това беше последното впечатление на палеонтолога, което той отнасяше със себе си, напускайки загадъчното място.

— Тръгваме! — извика високо, тръшна вратата на кабината и се загледа как засвяткаха отскачащите изпод калниците на колата искри

гипс в долината на костите.

... Студената, сива светлина бързо гаснеше в оловното небе. През двойните прозорци се виждаше заледеният черен покрив с големите снежни петна. Острите пристъпи на вятъра отнасяха излитация от комина дим.

Никитин сложи настрана книгата и се поизправи в креслото, обзет от неясна мъка.

Упоритият разум на учения не искаше да се предава, но някъде вътре вече зрееше горчивото съзнание за безсилие.

Той си мислеше с тъга, че само безупречната му репутация го спасяваше от явните насмешки, дори подозрения за ненормалност. Помощта, за която се обърна към физиците, се прояви като шеговито недоумение — в края на краищата какви ли не зрителни измами, миражи, халюцинации има! И като се поставяше на тяхно място, Никитин не можеше да осъди учените.

Още там, в планината, при гробището на динозаврите разбра, че гладката повърхност на черната смола пазеше в себе си нещо като фотоснимка, която по непонятен начин се беше отразила във въздуха. Но как е могла да се получи снимка без бромосребърни плаки, без проявяване и фиксиране? И главното, обикновената разсеяна светлина не създава никакво изображение — нужна е камера обскура, тоест тъмна камера с тесен процеп или отвор, преминавайки през който, светлинните лъчи дават обърната картина на онова, което се намира във фокуса. И тиранозавърът в дълбочината на черното огледало изглеждаше обърнат! Но...

За да се разгадае тази тайна, беше нужен необикновен устрем, страстно напрежение едновременно на ума и волята за постигане на единствената цел. Нужно беше вдъхновение, но вдъхновението тук, в равномерното, привично съществуване, не идваше. Нещо повече — все повече се отдалечаваше случилото се там, на четири хиляди километра оттук, отвъд степите и хълмовете от знойни пясъци. Нима можеш да разкажеш някому, нима сам можеш да вярваш в призрачното видение от страната на миражите тук, в бледата и трезва светлина на студената зимна вечер? И Мириам... Нима Мириам не си отиде от живота му, нима не стана също такъв изчезнал мираж?

Никитин затвори очи. Миг — и потъмнелият прозорец, снегът и студът изчезнаха. Пред мисления взор на Никитин картините изникваха една след друга.

Ослепителните, ярки бели стени, тъмната, пронизана от пламтящо злато зеленина на листата, ромонещите аръци, медните кълба прах... Отново пътуваха и се друсаха под отмереното бучене на моторите в трептящия, горещ въздух, като пресичаха сините вериги на чудноватите миражи. През булото на фантастичния, изчезващ свят, увиснал над безкрайната изгорена равнина, все по-ярко изпъкваше толкова познатият образ на далечната Мириам. Палеонтологът скочи, като шумно блъсна креслото.

„Как не разбрах веднага това? Защо не й казах тогава? — мислеше той, закрачил из стаята. — Но нали мога да замина и сега, да й пиша...“

Никитин се развълнува — в сърцето му нахлу нещо властно, което изискваше незабавно решение... Той ще иде при нея, ще й каже всичко. Още сега.

Никитин непохватно махна с ръка и закачи прешлена от динозавър, поставен близо до ръба на масата. Тежката кост падна шумно на пода и се разби на няколко парчета. Ученият се опомни и се хвърли да събира пръснатите отломки. Засрами се така, сякаш някой външен човек беше надникнал в съкровениите му блянове. Бързо се озърна и заобикалящата го обстановка отново неумолимо изпълни душата му. Това беше неговият свят, спокоен, обикновен и светъл, макар навярно и твърде тесен понякога. Високият шкаф със стъклените вратички пази на лавиците си още много неизучени съкровища — останки от древния живот...

И освен всичко това — голямата загадка на сянката на миналото. Нима това е малко за него, туткавия бавно мислещ човек, който вечно закъснява, както казваше учителят му? Ето и с Мириам — той закъсня, безнадеждно закъсня да й каже там, в планината на Аркарла, в долината на звънящите треви... А сега, за да завоюва Мириам, трябва да отдаде всичките си мисли, всичките си сили тъкмо когато разгадаването на сянката на миналото изисква от него толкова много време и енергия. Нима ще успее, нима ще огрее навред? Пък и защо е толкова уверен, че Мириам е готова да го обикне? Ами ако обича друг?

Никитин внезапно се успокои и отново седна в креслото.

Човешкият ум не можеше да свие мощните си крила пред непостижимото. Призракът на динозавъра трябваше да има някакво обяснение!

Именно тази непреклонност пред най-трудните задачи, протестът срещу сляпата вяра е най-забележителната черта на човешкия ум...

И все пак мислите на Никитин неволно се връщаха при експедицията в пустинята. Той си спомняше всичко до дреболиите, особено последните дни преди завръщането в Москва. Жилавата памет на натуралиста неочаквано му оказа голяма услуга.

Спомни си как в деня на отпътуването от белия град чакаше в хотела кола. Беше се изтегнал на широкия диван. Прозорецът на стаята гледаше към улицата, залята от силното южно слънце. Капаците бяха затворени, но в полумрака на стаята през пролуките проникваше прав и слаб светлинен лъч.

На стената срещу прозореца се мярнаха някакви сенки. Неволно проследил движението им, Никитин изведнъж видя обърнатото изображение на противоположната страна на улицата. Съвсем ясно се очертаха голите клони на тополите, ниската къща с новия покрив, решетката на желязната порта. Ето че бързо премина човек, размятал полите на халата си, смешен, малък, обърнат надолу с главата...

Подобно на свеж вятър през ума на Никитин прелетя бързо съждение: малката, затворена, засенчена от надвисналите скали падина в планината на Аркарла... тесният прорез — проход към просторна равнина и точно срещу него огледалото от смола... Та това е огромна естествена камера, чийто фокус може да се изчисли! Сега му е ясно как е могло да се получи изображението, но... но главното все още е непонятно: как се е запечатала снимката, как е могла да се запази през хиляди векове мимолетната игра на светлината и сенките? Фотографията за сега не е дала никакъв отговор.

А! Стой!...

Никитин скочи и закрачи из стаята.

Изображението беше цветно! Трябва внимателно да прегледа теорията на цветната фотография.

Целия следващ ден Никитин, забравил всичко на света, изучаваше дебела книга по цветна фотография. Вече успя да се запознае с теорията на цветовете и анализа на човешкото зрение и сега,

като преглеждаше последния раздел „Специални начини за цветна фотография“, изведнъж се натъкна на писмото на Ниепс до Дагер, написано още през 30-те години на миналото столетие.

„... при това се оказва, че лакировката (асфалтовата смола) на плаките се изменя под въздействието на светлината, което дава в преминаващата светлина нещо подобно на изображението на диапозитив, и всички цветни отенъци могат да се видят много ясно“ — пишеше Ниепс.

Никитин глухо извика, стисна слепоочията си, сякаш задържаше пръскащите се мисли, и зачете нататък:

„Когато полученото изображение се разглежда под определен ъгъл към падащата светлина, може да се види много красив и интересен ефект. Това явление би трябвало да се постави във връзка с Нютоновото явление за цветните пръстени: възможно е някоя част от спектъра да действа върху смолата, като създава най-фини различия в дебелината на слоевете...“

През страниците се проточи скъпоценната нишка на обяснението за призрака на тиранозавъра. Отначало тънка и крехка, тя постепенно ставаше все по-здрава и по-надеждна.

Никитин узна, че под въздействието на отвесните светлинни вълни се изменя структурата на гладката повърхност на фотографските плаки, че тези отвесни вълни създават определени цветове отпечатъци, които не зависят от обикновеното черно изображение, получавано от химическото въздействие на светлината върху бромното сребро на фотоплаката. Тези отпечатъци на сложните отражения на светлинните вълни, напълно невидими дори при силно увеличение, се различават само по една способност — изобразяват избирателно светлината само на определен цвят, при осветяване на изображението под един строго определен ъгъл. Тъкмо сумата на тези отпечатъци дава великолепното изображение в естествени цветове.

Значи, в природата съществува непосредствено въздействие на светлината върху някои материали, достатъчно за получаване на изображение и без помощта на разлаганите от светлината съединения на среброто. Именно тази беше връзката, която толкова липсваше на учения.

Никитин ускори ход. От оголените покриви падаха редки капки. Развълнуваният учен бързаше за института. Трите месеца работа не отидоха напразно — той знаеше какво и къде да търси и сега помощта на оптиците, физиците и фотографите придвижи далеч напред решаването на задачата. И ето днес той за пръв път се осмелява да се изкаже пред учения свят.

Темата на доклада и името на Никитин бяха събрали значителна аудитория. Палеонтологът разказа за невероятния случай с призрака на тиранозавъра и веднага забеляза веселото оживление на събралите се. Намръщи се, но продължи бавно и ясно:

— Този прясно разкрит слой изкопаема смола, както се оказа, пази в себе си светлинни отпечатъци — снимка на един момент от съществуването на природата през кредния период.

Слънчевите лъчи, отразени под определен ъгъл от черното огледало, изхвърлиха като проекционна камера върху някакви създаващи мираж въздушни струи гигантския призрачен образ на жив динозавър, вече не обърнат. Получи се своеобразно сливане на отразеното изображение с миража, което увеличи размерите на светлинния отпечатък.

Без съмнение времето за експониране, нужно за получаване на светлинен отпечатък върху смолата, е било продължително... Но възможно е силата на слънчевата светлина през онези времена в районите с тропически климат да е била малко по-голяма, а може би и динозаврите са могли по цели часове да стоят неподвижно. Съвременните едри влечуги — крокодили, костенурки, змии, големи гуцери — по няколко часа остават неподвижни, без да променят положението си. Те не могат да се сравняват с бликащите от енергия млекопитаещи. Затова в условията на продължително експониране са напълно възможни снимки на живи древни гуцери, което беше доказано и от видяния от мен динозавър.

Изчислих мястото, от което е била снета снимката — ученият посочи големия план на местността, забоден на дъската, — то е на сто тридесет и девет метра от подножието на каменните кули. Получената благодарение на силната светлина или на особеното разположение на облаците, или на още някакви други условия снимка очевидно е била незабавно покрита от стичането на следващите слоеве асфалтова смола и по такъв начин запазена от унищожаване. Сътресението от

експлозията отдели всички горни слоеве и разкри непосредствено асфалтовата снимка...

Никитин замълча, като се мъчеше да преодолее обзелото го вълнение.

— В края на краищата — продължи той — важно е не това чудесно произшествие, не това, че няколко души за първи път в света видяха жив образ на изкопаемо животно. Най-голямото значение на току-що съобщеното ви наблюдение се състои в реалното съществуване на светлинни отпечатьци от най-древните епохи, зафиксирани в планинските скали и съхраняващи се десетки, може би стотици милиони години. Това са реални сенки на миналото от такива дълбочини на времето, които не можем дори да обхванем с разума си. Ние не сме и подозирали за съществуването им. Никому и през ума не е минавало, че природата може да фотографира сама себе си, затова и не сме търсили тези светлинни отпечатьци.

Разбира се, снимките на миналото изискват такова количество съвпадения на различни условия, че могат да се получат и запазят само в невероятно редки случаи. Но нали за огромното количество изминало време трябва да бъде много голям и броят на тези случаи! Например всеки случай на запазване на изкопаеми кости също изисква твърде редки съвпадения. Въпреки това ние вече знаем доста много измрели животни и броят им се увеличава извънредно бързо с развитието на палеонтоложките изследвания.

Светлинни отпечатьци, снимки на миналото могат да се образуват и запазят не само върху асфалтови смоли. Няма съмнение, че можем да ги търсим в някои разпространени вещества от планинските скали — в солите на ниско и високовалентните окиси на желязото, мангана и другите метали. Отдавна е известно фотографирането по метода на обезцветяването, по пътя на разрушаване със светлина на някаква неустойчива пред нея боя и получаване по такъв начин на допълнителен цвят. Къде да търсим тези картини на миналото? В отлаганията на планинските скали, където можем да допускаме много бързо наслявяване при достъп на въздух, или в много плитка вода. Като разкриваме без повреда повърхността на напластяванията и улавяме светлинните отражения с някакви прибори, които ще облекчават възприемането на светлинните отпечатьци, ние трябва да се научим да разбираме тези следи на светлинните вълни от миналите времена.

Най-после ние имаме право да предположим, че природата е фотографирала миналото си не само с помощта на светлината. Спомнете си още необяснените докрай от науката снимки на заобикалящата ни действителност, които понякога оставя мълнията върху дъските, стъклото, кожата на поразените от нея хора. Можем да си представим фиксиране на изображения с помощта на електрически разряди, на невидими излъчвания като радиевите. Дайте си само ясна сметка за това, какво търсите, и ще знаете къде да го търсите, и ще го намерите!...

Никитин завърши доклада. Последвалите изказвания бяха пълни със скептицизъм. Особено се горещеше един известен геолог, който с присъщото си красноречие характеризира изказването на Никитин като увлекателна, но от научна гледна точка пет пари не струваща „палеофантазия“. Ала всички тези нападки не засегнаха учения. У него отдавна беше узряло твърдо решение.

Металните удари глухо се разнасяха в огромната зала. Никитин спря до входа. В две поставени една срещу друга витрини ниски гуцери показваха черните си зъби. Подът зад витрините беше затрупан с греди, железни тръби, болтове и инструменти. По средата върху кръстосани греди се издигаха два високи отвесни стълба — главните опори на голям динозавров скелет. Със задния стълб вече бяха съединени сложно извити железни ленти. Двама препаратори внимателно закрепваха за тях грамадните кости от задните лапи на чудовището. Никитин плъзна поглед по плавната извивка на тръбата, която обхващаше отгоре конструкцията и се ежеше с медните си хамутчета. Тук ще бъдат монтирани всичките осемдесет и три прешлена на тиранозавъра според контура на хищно извития гръб.

При предния стълб Мартин Мартинович с голям тръбен ключ балансираше върху неустойчива сгъваема стълба. Друг препаратор, мрачен и слаб, с престилка от груб плат, се катереше с дълга тръба в ръце от другата страна на стълбата.

— Така няма да стане! — извика палеонтологът. — Повнимателно! Да не ви мързи да преместите скелето!

— А бе, защо да се разтакаваме, Сергей Павлович! — весело отговори латвиецът отгоре. — Ние — и да не можем? Старата школа!

Никитин се усмихна и вдигна рамене. Мрачният препаратор вкара нареза на тръбата в горния разклонител, с който завършваше стълбът. Мартин Мартинович енергично я завъртя с ключа. Тръбата — опора на масивната шия — се обърна и повлече след себе си мрачния препаратор. Той и латвиецът се сблъскаха гърди с гърди на тясната горна площадка на стълбата и полетяха надолу в различни посоки. Грохотът от падналата тръба заглуши звъна на стъкло и изплашения вик. Мартин Мартинович се изправи и смутено заразтрива прясната цицина на плешивата си глава.

— Да се пада — това също ли е стара школа? — попита палеонтологът.

— Ами да, разбира се! — подхвана находчивият латвиец. — Други щяха да се осакатят, а ние нищо — едно стъкло, и то не е огледално... Трябва да преместим скелето, да му се не види макар — сякаш нищо не се беше случило, завърши Мартин Мартинович.

Никитин облече престилката си и се присъедини към работещите. Най-бавната част от работата — предварителното сглобяване на скелета и изработването на желязната конструкция — беше вече минал етап. Сега конструкцията беше готова, оставаше само да се монтира и да се закрепят на вече заварените и завинтени за него опори, хамутчета и болтове тежките кости — също резултат на многомесечен труд; препараторите ги освободиха от скалните остатъци, залепиха всички най-дребни отчупени и разпаднали се части, подмениха с гипс и дърво недостигащите парчета.

Конструкцията беше натъкмена сполучливо, поправките при монтирането на скелета бяха незначителни. Учените и препараторите работеха с ентузиазъм, като оставаха до късна нощ. На всички им се искаше по-скоро да възстановят в жива и страшна поза изчезналото животно.

След седмица работата беше завършена. Скелетът на тиранозавъра се издигаше в цял ръст; задните му лапи, подобни на крака на гигантска хищна птица, бяха замръзнали в полукрачка; дългата изправена опашка се влачеше далеч назад. Грамадният ажурен череп беше вдигнат на височина пет и половина метра над пода; полуразтворената уста напомняше свит под остър ъгъл трион с редки зъби.

Скелетът стоеше на ниска дъбова платформа, която блестеше с черната си полирана повърхност като капак на роял. Полегатите лъчи на вечерното слънце проникваха през високите сводести прозорци, играеха с червените си отблясъци по огледалните стъкла на витрините и потъваха в чернотата на полираните постаменти.

Никитин стоеше, облегат на витрината, и придирчиво оглеждаше за последен път скелета, като се мъчеше да намери някоя незабелязана по-рано грешка срещу строгите закони на анатомията.

Не, май че всичко е достатъчно точно. Огромният динозавър, измъкнат от гробището на чудовищата в пустинята, сега стои, достъпен за хилядите посетители на музея. И вече се приготвят конструкциите за другите скелети на рогати и щитоносни динозаври — великолепен резултат от експедицията...

Блясъкът на слънцето върху черния капак на постамента живо напомняше на палеонтолога огледалото от смола в планината на Аркарла... Да, разбира се, скелетът е поставен от него в същата поза, с която незаличимо се връза в паметта му призракът на живия динозавър. И тази поза създава впечатление за пълна естественост, което не може да се каже за монтажите в другите музеи.

„Ако моите уважавани колеги знаеха от какво се ръководех! — усмихна се в себе си Никитин. — Впрочем победителите не ги съдят.“

И отново мислите на учения като стрелка на компас се насочиха към разгаданата сянка на миналото. Призракът престана да бъде загадка, явлението беше ясно на учения. Изчезна и страстното напрежение на мисълта, възмущението на разума пред необяснимата тайна на природата. Размишленията станаха спокойни, хладнокръвни и дълбоки.

Ученият разбираше добре, че докато не докаже на света действителното съществуване на светлинните отпечатьци на миналото, ще му се наложи да работи сам. По всяка вероятност няма да има нито специални средства, нито свободно време — всичко трябва да върши едновременно с основната си работа. Огромна, непосилна задача! И самата геология е против него.

В процесите, които създават утаечните планински скали, тоест онези наслоявания, които могат да възприемат светлинни отпечатьци, са изключително редки случаите на бързо утаяване на един слой след друг. Още повече на повърхността, а не в дълбините на езерата и

моретата! Трябва да се намерят наслявания, утаени със скорост, достатъчна да се избегне по-нататъшно светлинно въздействие. И това трябва да съвпадне с условия, поне приблизително подобни на камера обскура, за да не падне върху повърхността на слоя просто разсеяна светлина, а светлинно изображение. А колко вече станали снимки могат да загинат при по-нататъшното уплътняване, прекристализиране или други химически изменения на утаечните скали!

Какви са шансовете да намериш в безкрайно големия брой напластявания именно онази повърхност, която единствена от милионите, подобни на нея, е запазила снимка на миналото?

Нима дълбините на времето завинаги ще останат безответни и недостижими за нас?

Не, именно тази безкрайна, бездънна дълбочина на миналото трябва да помогне. Необходима е най-рядката случайност, онази, която може да се срещне веднъж на хиляда години и няма никакви шансове да се натъкнеш именно на нея. Но ако са изминали милиони такива хилядолетия, то има милион случайности — това вече е напълно достъпен за наблюдения брой... И той многократно се увеличава от това, че повърхността на Земята е огромна.

Територията на нашата родина — това са милиони квадратни километри, съставени от различни планински скали, образувани при най-различни условия. Когато боравиш с големи числа, трябва да се откажеш от ограничените представи, родени от житейския опит... „В търсенето на миналото моята родина е с мен — мислеше ученият. — Къде другаде ще намеря нови снимки на миналото, ако не в нейните необгледни простори!“

Увереността и стремежът за нови търсения, за нова борба отново възкръснаха в душата на Никитин.

Преди всичко е необходим апарат, който да хваща отразената от скалния слой светлина. Може би камера с извънредно светлосилен и в същото време широкоъгълен обектив. Много важно е правилно да се определи ъгълът на отражението... Може би трябва да се направи въртяща се призма?

Без да погледне повече към скелета на тиранозавъра, Никитин забърза към кабинета си.

— Не, не тук, другарю професор. — Брадатият колхозник със суровото лице спря тръгналия замислено Никитин. — Тази пътека отива нагоре, а ние трябва да вървим наляво, към оврага.

— А далеч ли е още до червените сипеи? — попита един от помощниците на Никитин.

— Доде слезем по оврага до реката — около километър, и по брега четири километра. — И водачът деловито закричи напред.

Огромните дебели ели стесниха пътеката. В пролуките между сивозелените стволоче и наведените, покрити с мъх долни клони дълбоко долу проблясваше реката като разхвърляни парченца разбито огледало. Въздухът беше наситен със сладникавия мирис на елова смола, по-мек и благ от мириса на бора. Оврагът, обрасъл с елхи, приличаше на дълъг покрит коридор, застлан с дебел слой сивокафяви стари листа. Листата ставаха все по-черни и мокри, под тях зажавка вода. Оврагът свърши. Изследователите се озоваха на брега на бързоходна и студена река, чието тясно корито минаваше между високи стръмни брегове. Ярък слънчев блясък бележеше отдалеч всеки завой и тих разлив на реката. Бързеите бяха без блясък и от това изглеждаха мрачни и студени. Наблизо се виждаха стръмни сипеи тъмночервена глина, обточени отгоре със зелените арки на гористия горен край на склона.

Скоро малкият отряд стигна до сипеите и работниците започнаха работа. Лопатите и кирките бързо се завъртяха в яките ръце. Глината шумно се търкаляше на едри зърна към реката като дъжд от орехи. Работниците внимателно провряха клиновете и оголиха лъскавата, гладка повърхност на глинестия слой. Пластът беше леко наклонен и Никитин трябваше да построи платформа и да постави апарата си високо над разкрития слой. Щом изпълниха задачата си, работниците си отидоха, помощниците му тръгнаха нагоре край брега с въдици и палеонтологът остана сам.

Часовете минаваха, Никитин дежуреше при апарата, като рядко си позволяваше да затвори за две-три минути уморените си очи. Почти напълно уверен в поредната несполука, ученият не се вълнуваше. Нееднократно, и то на различни места, той поставяше апарата си и с мъчително очакване се вираше в мъртвата гладка повърхност на камъка. Всеки път вълнението и очакването на новото откритие отслабваша, надеждата гаснеше, но ученият упорито продължаваше

наблюденията си във всички подходящи според него места. Така и сега, почти без интерес, обвързан само от поетото тежко задължение, Никитин наблюдаваше в апарата прясно разкрития слой втвърдена пурпурна глина. Слънцето бавно менеше ъглите на своите лъчи, могъщите ели слабо клатеха върховете си, водата едва чуто се плискаше в крайбрежната острица. И изведнъж в еднообразната равномерна светлина се появиха редки тъмни петна, станаха по-ясни, пръснаха се по целия разкрит слой. Избирайки наклона на отражението с помощта на въртящата се призма, Никитин най-после постигна ясна видимост.

Пред него се простираше изключително светлият бряг на необикновено прозрачно зелено море. Почти идеалната плоскост на сребърнобелия пясък неуловимо преминаваше в изумрудната вода. Дългите прави гребенчета на малките вълни бяха застинали в полета си, разчертали кристално ялната повърхност на водата на ярки синкавозелени ивици. В по-задан план ивиците се раздробяваха на триъгълници, заострените върхове на вълните се извиваха надолу, като откриваха пламъчето от ослепително бяла, също сребърна пяна. В изключително чистата зеленина на водата далечината изглеждаше синя, чувствуваше се дивната прозрачност на въздуха и поразителната яркост на светлината.

Никитин гледаше почти със страх това късче неизказано светъл и ясен свят, съзнавайки, че гребенчетата на вълните са застинали под слънчевите лъчи, светили преди повече от четиристотин милиона години. Това беше бряг на силурско море^[5]...

Видението изчезна много скоро с нищожния завой на слънцето. Дневната светлина, която пораждаше видението, пак сама си го и гасеше, като не даваше възможност да се пусне фотоапаратът. Никитин остана да нощува тук, под платформата. Чак на следващия ден, в същия час слънцето отново можеше да извика за живот призрачните сенки.

Но ученият напразно трепереше от нощната влага, отбраняваше се от досадните комари. Северното лято е променливо: мрачното утро завърши с дъжд. През влажната мъгла той с отчаяние следеше как водата се стича по гладката повърхност на глината, как дъждовните струйки постепенно почервяват и как на края снимката на чудесното силурско море се превърна в лепкава мръснокафява кал.

За втори път се удаде на Никитин да види сянка на миналото и само за миг да се възхити на прекрасното видение. Но все пак, щом търсенето веднъж успя, трябва да опитва отново и отново!

Сега Никитин реши да се опита да търси снимки на миналото по стените на пещерите — тези естествени камери обскура. Там снимката е защитена от атмосферните капризи, от промените в слънчевото осветление. А той, научен от горчивия опит, сега ще приготвя фотоапарата предварително, преди наблюдението. Тогава миналото няма да се изплъзне. Трябва да търси в по-плитките пещери, където във варовиковите образувания ще се намерят изменящи се от светлината вещества.

Над гъстата мазна вода бавно пълзеше рядка сива мъгла. Бреговете блестяха от скреж, а стръмно спускащите се планински склонове мрачно се чернееха, разтопени от лъчите на вдигналото се слънце. Тъпият нос на тромавия карбас^[6], покрит с насмолен брезент, беше насочен към далечната отвесна скалиста стръмнина, препречила пътя на могъщата река.

От широкия разлив лъхаше пронизващ хлор, струеше беззвучно и бързо. Отдалеч долиташе тътнещ, тежък рев. Никитин стоеше на хлъзгавите дъски на кормилната площадка до лоцмана, който стискаше здраво дървените клечки, забити в тялото на кормилното весло. На страничните весла внимателно се трудеха гребците.

Лоцманът непохватно изтри зачервения си нос с ръкавицата.

— Болоктас реве — дрезгаво каза той, като се придвижи до Никитин, — най-страшният праг!

— След завоя ли е? — бавно попита Никитин.

Лоцманът навъсено кимна.

— Там ли е и пещерата? — продължи Никитин. — На левия бряг?

— Наистина ли искате да спрем там? — тревожно изхриптя лоцманът.

— Да, друг изход няма, по стръмния бряг не може да се мине — твърдо отговори ученият.

Повърхността на водата започна да набъбва от дълги и плоски вълни. Карбасът — тежък плоскодънен сандък с триъгълен нос —

започна бавно да се поклаща и да затъва. Под носа му заплиска вода. Ревът се приближаваше, усилваше се и отекваше във високите скали. Изглеждаше, че самите камъни злоещо вият, предупреждавайки пришълците за неминуемата гибел.

Лоцманът даде команда, гребците завъртяха тежките гребла. Карбасът направи завой. Реката влизаше в тясна клисура, стиснала мощния ѝ простор. Гигантски канари, високи до четиристотин метра, се издигаха надменно и все повече и повече се доближаваха една до друга. Руслото на речното корито напомняше широк триъгълник, чийто връх се разтягаше и изчезваше в извивката на клисурата. Високата пенеста преграда при основата на триъгълника означаваше отделен голям камък, а след него триъгълникът беше пресечен от редица остри камъни, които приличаха на огромни черни зъби, заобиколени от лудо завъртялата се вода. По-нататък клисурата беше запълнена с остри настръхнали вълни, сякаш цял табун изправени на задни крака бели коне се мъчеха да се проврат през отвесните тъмни стени. Наляво в каменната стена се извиваше широк полукръгъл залив, който изкривяваше лявата страна на триъгълника, и там яростно биеше главната струя на реката, като издигаше стълбове от блестящи пръски.

Никитин свали бинокъла и се хвана за кормилното весло, за да помогне на лоцмана. Срещу тях летеше, забучал страшно, средният камък. Карбасът трябваше да мине не през оттока, а от опасната лява страна, иначе непреодолимата сила на водата щеше да отхвърли лодката към веригата от камъни и... в пещерата щяха да попаднат чак догодина. А това значеше никога, защото работата на експедицията беше завършила, предстоеше неотложно завръщане.

— Натискай по-силно! По-силно! — закрещя лоцманът.

Карбасът излетя на гребена на високата вълна — зад камъка водата падаше в дълбока черна яма. Карбасът се сгромоляса там. Чу се тъпият удар на дъното в камъка, рязкото дръпване на кормилото едва не събори Никитин и лоцмана от площадката, но двамата здраво се притиснаха в дървото и устояха. Лодката леко се изви и сега се носеше под тъп ъгъл към брега, отклонена към страшните каменни зъби. Карбасът, заливан от вода и пяна, подскачаше по високите вълни и отчаяно потръпваше.

— Гребите! — дереше се лоцманът.

Измокрените и изпотени гребци — работници и сътрудници от експедицията на Никитин — дърпаха с всички сили непослушните весла. По-неопитните със страх очакваха гибелта и час по час поглеждаха упорития си началник. Лицето му, обрасло с тъмна брада, изглеждаше страшно.

Широко разкрячен, Никитин стоеше на люлеещата се площадка и мислено измерваше и пресмяташе разстоянието до бялата пенеста линия — границата на отразеното обратно течение. Лоцманът, прехапал устни, също гледаше натам. Карбасът забави ход, после отново се засили напред и се хвърли право в кипящата пяна. На човек му се искаше да зажуми и да се свие на топка — секунда, и лодката неминуемо щеше да се разбие на трески в скалите. Обаче скоростта на карбаса отново започна да намалява. С рязък тласък лодката се спря и подета от обратното течение, навлезе в дълбоката черна вода, блискаща се тихо в подножието на гнайсовите стъпала, които стръмно се спускаха към реката.

Никитин не сдържа облекчителната въздишка. В края на краищата рискованото изследване на пещерите в Болоктас съвсем не влизаше в задачата на експедицията му и ако в преследването на сянката на миналото се случеше нещастие... Но карбасът вече акостира с мек удар в скалата. Колекторът^[7] със смел скок се озова на скалната издатина и закачи въжето за камък.

— Честито благополучно пристигане, другарю началник! — шеговито се поклони лоцманът на Никитин.

— Юнашки минахме! — одобрително каза ученият.

— По руски, няма спор! — отсече лоцманът.

Стръмните склонове се издигаха над карбаса на около сто и петдесет метра. По-нагоре склонът образуваше широко стъпало, дълга площадка, опасваща в полукръг издатината на брега. Над площадката планинският склон ставаше полегат. В основата му имаше девет черни отвора — входове на пещери. Целият склон беше обрасъл с ниски къдриви борове, белееше се от сухи лишеи.

Никитин и помощниците му без особени усилия успяха да изкачат горе цялата необходима екипировка. Целия остатък от деня палеонтологът прекара в пещерите, докато не се убеди, че е бил прав в предположенията си.

На плоската задна стена на една пещера тънките гладки образувания се бяха наслоявали последователно. Скалата беше оцветена в наситено жълтозелено. Никитин се надяваше, че примесите от железни соли и хром, променени под въздействието на светлината, могат да запазят в някой слой светлинен отпечатък от онази епоха, когато тук е имало топли извори и още вулканичната дейност не е била угаснала окончателно — преди около шестдесет хиляди години.

Помощниците на учения разчистиха входа. Кръглият отвор хвърляше светлина върху задната стена. Пещерата наистина приличаше на вътрешност на фотоапарат.

С безкрайно търпение и старание Никитин се залови за работа. Като сваляше слой след слой, той осветяваше повърхността на всеки един с магнезиевата лампа, която сам специално беше конструирал.

Ученият обръщаше ту лампата, ту призмата, променяше ъглите на осветлението и отражението, но ни най-малко загатване за видение не се появяваше по стъклата на апарата.

Вече прегледа и свали от стената повече от десет такива тънки слоя. Оставаше тънката корица на натечното образувание. Никитин неусетно работи цяла нощ, но озлобен от несполуката, не чувствуваше умора. Само очите му се премрежваха от ярката светлина и запасът от магнезиевата смес приближаваше да се свърши.

Нима това за него щеше да бъде още едно изгубено лято — сега, когато е въоръжен достатъчно за улавяне на сянката на миналото!

Единадесетият слой се стори на Никитин още по-гладък от всички предишни. Ученият отново запали магнезиевата лампа. Няколко завъртания на сферичната глава — и в апарата се появи кръгло смътно изображение. Сивата, неясна сянка в десния ъгъл приличаше на превита човешка фигура с някаква полегата линия зад рамото; наляво смътните петна очертаваха нещо закръглено и непонятно. Никитин регулираше апарата, но видението не ставаше ясно. Той разбираше, че пред него стои нова снимка на миналото, обаче толкова неясна, че би било трудно дори да я опише, не само да я фотографира. Никитин сипа нова порция магнезиева смес и увеличи докрай светлината на лампата. Да, това несъмнено бе човешка фигура. Значи, цялата работа е в силата на осветлението. Макар магнезиевата светлина да дава спектър, подобен на слънчевия, силата ѝ е недостатъчна. Само могъщото слънце може да даде живот на родените

също от него сенки! Недостатъчна е и чувствителността на апарата му — твърде прост е той, много прост, този копиращ фотокамерата прибор. Ще се наложи да чака, докато техниката създаде чудо-осветител!

Пренагрялата лампа, пламнала за последен път, угасна. В тъмнината на пещерата ясно се открояваше кръглият отвор на входа... Съмва! Обичайното спокойствие напусна учения — в яростта си той тупна с юмрук абсолютно невинния апарат.

Никитин се разяри съвсем. В пещерата не му достигаше въздух, той се втурна навън, силно удари главата си в свода и падна на колене. Ударът малко вразуми учения, но яростта, която клокочеше в него, не угасна. С присвити очи огледа надвисналата над входа скала. Така е, лампата му нищо не струва! Но той ще види сянката на миналото на слънчева светлина! Той винаги носеше амонал, за да разкрие бързо необходимите слоеве в случай на нужда, като вдигне във въздуха лежащата върху тях скала.

Палеонтологът деловито огледа склона над пещерата, забеляза дългите отвесни пукнатини, които разсичаха гнайсовите блокове. Нищо не е да се събори тази каменна завеса!

Той заслиза към брега, където се бяха разположили за нощуване спътниците му, но се отказа и се върна в пещерата. Там определи ъгъла, под който падаше върху повърхността на варовика светлината на лампата му, и определи посоката по компаса. Отлично! Слънцето ще свети тук между два и три часа. Ще успее да се наспи както трябва, защото очите му са толкова изморени, че и на слънце нищо няма да види. Добре, че утрото обещава хубав ден!

Едва се разсея прахът от взрива и Никитин бързо започна да натъкмява апарата, закрепвайки го върху купищата каменни отломки. Гладката зеленикава стена, която не беше повредена от взрива, влажно лъщеше на дневната светлина.

Не, сега няма да бъде наивен — ръката му стиска здраво готовата касетка. Щом в стъклото на апарата се мерне роденото от слънцето изображение и той нагласи фокуса, веднага ще тури касетката в апарата. При успешна снимка ще бъде доказано съществуването, нещо повече — възможността за запазване и предаване на сенките на

миналото. Решителен поврат в трудния път — нататък той няма да бъде сам! Какво представляват усилията на самотника в сравнение със задружната работа на много хора, е твърде добре известно на всеки, който се е опитвал да прокара нови пътища в науката или техниката.

Никитин погледна часовника — два часа и двадесет и три минути — и се прилепи до стъклото, като се вкопчи за въртящия се винт на призмата. Времето отново се проточи бавно, но сега очакването беше напрегнато — ученият знаеше, че ще види миналото.

Бавно, много бавно слънцето променяше положението си на небето. Никитин забрави за всичко, което го заобикаляше. Ето че светлината докосна плочата и предизвика неясни отблясъци.

Ето че сивата превита сянка вдясно постепенно изпъкна с ясните контури на човешка фигура. Полегатата линия очерта копие.

Свил глава в широките си рамене с изпъкнали, напрегнати мускули, човекът беше седнал, наведен, насочил дългото копие напред. Широкото му, набраздено от бръчки лице беше наполовина обърнато към Никитин, но очите му бяха устремени към синеещите се в далечината заоблени, гористи планини, които се откриваха зад стръмния наклон на площадката. Никитин успя да забележи гъстата разчорлена коса, която обкръжаваше сравнително високото чело, изпъкналите скули, масивните челюсти. На учения му се стори, че човекът тревожно и мъчително размисля, сякаш наистина се опитва да надзърне в бъдещето. Всичко това Никитин разгледа за няколко мига. Въпреки големия интерес към другите детайли на картината палеонтологът не можеше да си позволи да се вглежда по-дълго в апарата, нужна му беше снимката. Той бързо сложи касетката и хвана шибъра, за да открие плаката, но замръзна на място, като така и не направи нужното движение. Блясъкът на гладката стена изведнъж угасна, наоколо притъмня, Никитин се огледа и видя масивен дълъг облак, който бавно затуляше слънцето. А подир него на сбити редици пълзяха иззад планината тежки оловни облаци, с оня зловец лилав оттенък, който предвещава силен снеговалеж, и падаха по върховете на околните сопки.

С отчаяние в душата ученият оглеждаше небето. Ако завали сняг, повече нищо няма да види. Фините светлинни отпечатащи ще се заличат.

Стаил смътна надежда, Никитин покри апарата с мушамата си, остави го на мястото му до следващия ден и апатично се затътри към палатките. Нелепата случайност, новата несполука отровиха съзнанието, обезсилиха тялото му.

Спътниците на Никитин притихнаха, като гледаха потиснатия, мълчаливо седнал началник; разменяха по някоя дума полугласно, както при постелята на тежко болен.

В скалите жално зави вятър, завъртяха се едри парцали сняг.

Никитин си наля спирт, изпи го и заповяда да донесат апарата от пещерата. Не само че бе умряла всякаква надежда да види отново образа на древния човек, той не биваше да допуска нито час ненужно бавене. Трябваше да се окопоти: закъснението можеше да докара нещата дотам, че поради заледряване карбасът да заседне в замръзналата река под праговете, сред безлюдната тайга.

Сутринта, щом на небето се очертаха ясно върховете на сопките, хората се засуетиха да приберат багажа.

Въжето тихо цопна във водата; карбасът едва забележимо се местеше към бялата от пяна граница на главната струя. Изведнъж сякаш чудовищна мека лапа подхвана лодката. Карбасът се втурна напред и се понесе към клисурата, където изчезна в рева и пяната на острите вълни, заподскачал като треска.

Настолната лампа със синия глобус хвърляше кръг от светлина върху затрупаната с книги маса. В големия кабинет беше полутъмно. Никитин в напрегнат размисъл седеше неподвижно пред бюрото.

Три години, откакто не знае покой... Предишната му работа сега му изглежда толкова спокойна и ясна, така го привлича отново изцяло да ѝ се отдаде! А той не може да се разкъсва между старото и новото, като се старее добросъвестно да изпълнява предишните си задачи, докато цялата му душа е в гонитбата на сянката на миналото. През тези три години още два пъти миналото беше в ръцете му, два пъти той видя онова, което никому не беше съдено да види. И пак е толкова далеч от изпълнението на задачата, както в оня незабравим момент в планината на Аркарла. И апаратът... не струва. Много е груб.

Сигурно е направил грешка в миналото. Човек не бива да бъде сам...

Никитин запали висящата лампа и примижал започна да събира разпилените книжа. Хвърли поглед към апарата си, поставен на отделна масичка, ожулен и надраскан през пътешествията. За секунда се сравни с него, горчиво се усмихна и излезе.

В музея беше тъмно. Кабинетът на Никитин се намиреше в дъното на огромната зала, пълна с витрини и скелети на изчезнали животни. Като излезе от осветената стая, Никитин сякаш ослепя. Той знаеше проходите между витрините, но знаеше също, че на няколко места в прохода стърчат рогата и озъбените уста на скелетите, поставени на открити платформи. В тъмнината лесно можеше да се удари или още по-лошо, да счупи крехките кости.

Ученият спря и зачака очите му да свикнат с тъмнината. Ето че едва забележимо заблестяха стъклата на витрините, но тъмните кости на скелетите се сливаха с тъмното пространство на залата, която изглеждаше празна. По дългогодишен навик Никитин чувствуваше незримото присъствие на мъртвото население на музея. Странно усещане овладя палеонтолога — сякаш залата беше пълна с призраци, осезаеми, но невидими.

Тръгна напред, замърмори срещу несъвършенството на собствените си очи. Той знае всичко, което се намира тук, знае кое къде е и не вижда нищо. Също както сянката на миналото! Скелетите съществуват и същевременно изчезнаха — твърде малко е светлината за очите...

И изведнъж се спря — сравнението със сянката на миналото го порази. Колко е бил наивен, като се е надявал само на очите си! Защо не се сети, че фините отпечатьци на светлинните вълни могат в огромното мнозинство от случаите да отразяват само нищожни количества светлина, количества, които не се възприемат от обикновеното зрение? Затова и изкуственото осветление не можеше да прояви напълно ясно запазените картини на миналото. А в резултат колко по-слаби отпечатьци са пропуснати!

Никитин се засрами. Той, ученият, действуваше при създаването на апарата си примитивно, дилетантски! Забрави за мощта на съвременната техника, която разполага с прибори, чувствителни към най-нищожните количества светлина!

Като пристъпваше бавно, палеонтологът се движеше из тъмната зала на музея и с всяка крачка се засилваше представата му за новата

конструкция на апарата. Той се обърна отново към физиците и техниците. Нужно му беше да получи възприемане на отразената от снимката светлина не непосредствено, а с помощта на комбинация от чувствителни фотоелементи, да превърне светлината в електрически ток, да го усили и отново да го превърне в светлина, но вече видима за окото.

Вероятно ще има затруднения при точното предаване на цветовете, но тук може да се комбинира. Контурите могат да се засилят, а цветът ще се получи от непосредственото отражение.

Никитин закачи витрината с рамо и отскочи встрани... Да, тук има над какво да се помисли, но изглежда, че ключът за решаване на въпроса е намерен. „Ако успея да създам такъв апарат — продължаваше да мисли ученият, — нищо няма да ми пречи. Правя навес, на открито, включвам изкуствена светлина. А под земята — няма какво да се говори! Тогава сянката на миналото е тук! — Палеонтологът сви ръката си в юмрук. — С няколко фотоелемента мога да изменям настройката на апарата, като повишавам или намалявам чувствителността към различните лъчи на спектъра.“

... Веселият млад машинист се приближи до инженера, който изпращаше в шахтата група явно надземни хора.

— Как да карам, Андрей Яковлевич? — шепнешком попита той. — Като вятър или като охлюв? — Машинистът изразително намигна към новодошлите.

— Моля ти се, моля ти се! — ужаси се инженерът. — Та това е знаменит учен! — Той незабелязано посочи закъснелия Никитин. — И апарата им ще повредиш... Само да посмееш!... — заплашително завърши инженерът.

Никитин, който се отличаваше с остър слух, чу добре целия този кратък и непонятен за непосветените разговор и побърза да се намеси.

— Карайте и като вятър, и като охлюв! — високо се обърна той към машиниста. — Нито на мен, нито на апарата ми ще направите нещо. Обичам да си спомням старото време! А за моите момчета е полезно — нека свикват.

Смутеният машинист удивено погледна учения, след това широко се усмихна и кимна.

Клетката бавно започна да слиза и внезапно полетя надолу, сякаш въжето се скъса. Краката се отделиха от пода, сърцето като че ли се вдигна до гърлото, дишането се прекъсна. Падането на клетката все повече се ускоряваше, след това също така внезапно и рязко се забави. Огромна тежест притисна хората към пода. Като че невидими ръце пристегнаха всекиго един с широк, неумолимо стягащ пояс.

Това усещане продължи не повече от секунда и отново подът се изплъзна под краката им, тялото стана безтегловно, а затихващото сърце се устреми нагоре.

— Ох! — извика помощникът на Никитин.

Но клетката вече плавно забавяше спускането си и спря на един от най-дълбоките хоризонти на шахтата.

— Да ги вземат мътните! — изруга помощникът, като се стараеше да сдържи треперенето на коленете си.

Никитин закачливо се разкикоти, с което предизвика негодуванието на силно уплашените си сътрудници.

Палеонтологът слизаше в шахтата с небивала увереност в успеха. Причина за тази увереност бяха и конструираният наново апарат, и това, че тук миньорите бяха открили слой вкаменена смола, подобен на черното огледало, което за първи път му показва призрака на динозавъра, и... едно току-що получено писмо.

Никитин се усмихна, като прехвърляше наум няколкото реда. То беше от Мириам, която не беше забравила нито него, нито сянката на миналото.

Пишеше, че след една година ѝ провървяло да посети отново асфалтовото находище. Черното огледало било разрушено, но нищо не могло да разруши впечатленията от призрака на динозавъра, който се запечатал дълбоко в душата ѝ. Успяла да заинтересува със сянката на миналото талантливия изследовател Каржаев. И сега извършвали издирвания на слоеве, запазили отпечатъци от светлинни вълни.

Не му писала по-рано, защото това не му било нужно — тук Никитин почувствува скрития между редовете упрек, — но през цялото време следяла работата му и вярвала, че ще я доведе докрай. А сега намерили интересно наслояване и го молят да иде при тях.

Никитин все още не беше успял да осъзнае цялото значение на писмото на Мириам за него. Много малко време имаше за размисъл в последния ден от подготовката на изследването. У него само се върна

лекотата от предишните млади години и тази възвърната младост учудваше заобикалящите го хора.

... От дългата стара галерия се носеше тръпчив дъх на изгоряло, тихо шумеше всмукваният от мощния вентилатор въздух. Никитин бързаше да започне опитите веднага след експлозията на пробитите по негово указание дупки. Тук, в старите минни изработки, встрани от оживеното движение на електролокомотивите, грохота на вагонетките, блещукането на фенерите, беше пусто и тихо. Непрогледният подземен мрак, плътно обгърнал вървящите хора, се сливаше с безименната чернота на въглищните стени.

Някъде едва чуто сълзеше вода, далеч встрани монотонно се пукаше крепежът и предупреждаваше миньорите за тежкия натиск на скалата.

— Кой посочи това забележително място? — полугласно попита Никитин крачещия до него помощник.

Помощникът кимна към дребния старец, който завършваше шествието заедно с инженера.

— Той е изключителен минен майстор, познава всеки слой във всички забои. Ако не беше той, щяха да бъдат нужни години за търсене на тези безкрайни изработки...

Палеонтологът погледна стария миньор с няма благодарност.

Отпред се бялна чиста колонада от нови подпорни греди. Още по броя им човек можеше да се досети, че подземният ход завършва с обширна камера. Наистина черните стени се отдръпнаха и откриха голямо празно пространство с висок таван.

Помощниците на Никитин се забавиха, докато промъкнат тежкия апарат между гредите. Инженерът излезе напред и вдигна високо силния фенер. Изтерзаният от експлозиите масив от въглищни шисти обкръжи изследователите, като ги заплашваше с безбройните се остри издатини и хвърляше отблясъци със стоманата на гладките места на откъртването...

В самото начало на камерата от двете страни имаше леко наклонени дебели грапави стволоче. Сраснати от едната си страна с въглищната маса, те се открояваха само с ромбичната шарка на кората. По разчистената повърхност на пода се бяха разперили като грамадни

паяци могъщи пънове с разклонени корени. Корените се стелеха по древната почва, която им бе служила за опора в безкрайно отдавна миналите времена. Всички пънове бяха отрязани на едно равнище — равнището на водата в залятата каменовъглена гора. В оцелелите големи стволоче мрачно зееха големи хралупи.

Участъкът от мъртвата гора, превърнат във въглища и вар, потискаше с дълбоката си древност, сякаш над главите на хората висеше не двестаметрова скална маса, а почти осезаемата дълбочина на стотиците милиони години, прелетели над тези стволоче и пънове.

В дъното на камерата купчина срутени шисти означаваше мястото на експлозията. Над тях блестеше полегата чернокафява плоча — втвърдено битумово образувание. Именно това беше набелязаният за изследване пласт, отложен в стръмния склон на малкия хълм в каменовъглената гора.

Скоро магнезиевата лампа стигна с яркия си бял лъч до плочата и Никитин нагласи фокуса на отражателната камера. Ученият развълнувано се покашля и дрезгаво каза:

— Ще опитаме...

Какво ще каже сега тази толкова старателно избрана повърхност на слоя? Палеонтологът включи фотоелементите и усили тока. Като завъртя винта на призмата, Никитин отново погледна в апарата: скалата вече не беше черна — на прозрачния сив фон се появяваха неясни отвесни щрихи.

Търпеливо и внимателно ученият регулираше прибора, докато с невиджана яснота не се прояви четвъртата сянка на миналото, открита от него — сянката, която сега щяха да видят хиляди хора!

Никитин гледаше полянката в гъсталака на залятата гора. Бледосивите стволоче на дърветата с насечена от ромбчета кора обкръжиха мазночерната вода. Нагоре всяко дърво се разклоняваше на две, разделящи се под ъгъл, дебели разсохи, които изчезваха в гъстата сянка на плътно допрените корони. Дебел люспест дънер лежеше напреки на водата, паднал върху малка могилка, която изпъкваше наляво. Могилката беше обрасла със странни растения, прилични на гъби, чиито високи и тесни виолетови чашки обсипваха мократа червена почва. Месестите обвърнати краища на чашките на всяка гъба показваха мазната жълта вътрешност. Зад могилката, над рязко извитите стъбла без листа, се виждаше пролука, запълнена в

далечината с мътна, леко розовееща се мъгла. Отпред стърчеше някакъв изкривен гол клон, а на него се беше сгушило, свило глава в раменете, непонятно живо същество.

Никитин се вгледа в изображението и потръпна — изпод виолетовите гъби, скрила тялото си сред тях, се подаваше широка параболична глава, покрита със слизеста лилавокафява кожа. Огромните изпъкнали очи гледаха право в Никитин — безсмислено, непреклонно и злобно. От долната челюст стърчаха големи зъби, оголени при вдлъбнатините на върха на муцуната. Отдясно струеше някаква мръчкава седефена светлина, която огряваше цялата картина. Осветеният въздух изглеждаше възчервен, като през опушено, но прозрачно стъкло...

Дълго гледа Никитин през този вълшебен прозорец към миналото, към живота на света в каменовъглената епоха. Триста и петдесет милиона години вече бяха легнали между настоящето и онова време, когато в рядката игра на случая светлинните вълни бяха запазили снимката. Невероятно ясно се виждаха злобните очи на невиданата твар, виолетовите гъби, неподвижната вода и странният сив въздух. А в шахтата слабо съскаше прожекторът и се чуваше пресекилото дишане на хората...

На Никитин му се стори, че се побърква. Той се отдръпна от апарата. Реалните, грубо начупени въглищни стени, древните пънове — останки навярно от същите дървета, които сега, живи и стройни, се виждаха в апарата му... Съсредоточените лица на заобиколилите го хора... Като се овладя, ученият припряно приготви камерата и направи няколко цветни снимки.

На бюрото се издигаше купчинка отпечатъци от статията на Никитин и към всеки беше приложена цветна репродукция на уловената сянка на миналото. Като надписа последния от предназначенията за изпращане отпечатъци, палеонтологът въздъхна.

Отдавна не му е било толкова леко и радостно.

Сега по неговия път ще тръгнат мнозина, по-млади, може би по-талантливи. Отворена е първата страница от тайната книга на природата. Свърши се самотата по дългия и труден път! Но самотата беше само в познанието... В работата му помагаша десетки хора, да не

говорим за сътрудниците му, съвсем чужди, както изглеждаше, далечни на науката хора...

Върволица от познати лица изплува пред мисления взор на учения. Ето ги, миньори, работници от каменни кариери, колхозници, ловци. Всички те доверчиво и безкористно, без да питат за крайната цел, уважавайки в него известния учен, му помогнаха да намери и да улови сянката на миналото.

Значи, той е работил и се ползвал от помощта им назаем... Да, и сега този заем е изплатен — ето откъде идва огромното облекчение!

Никитин си спомни как в същия този кабинет неведнъж бе тъгувал и се бе съмнявал в правилността на своя жизнен път.

Ученият се усмихна, бързо нахвърли текста на телеграма до Мириам, с която ѝ съобщаваше за утрешното си отпътуване. Увереността в по-нататъшния път го преизпълваше с радост. Не, той не сгреши, не загуби напразно годините на трудната борба със загадката на природата!

[1] Пустинен загар — лъскава черна корица, с която се покриват стоялите дълго на повърхността в пустинята камъни, дори тухлите в развалините на старите градове. Б.а. ↑

[2] Силяу — приятелски дар в Средна Азия. Б.а. ↑

[3] Арък — канал за напояване в Средна Азия и в Кавказ. Б.пр. ↑

[4] Такър — участък в степта, покрит със засъхнала гладка и твърда глина, без растителност. Б.а. ↑

[5] Море от втория (силурския) период на палеозойската ера. Б.пр. ↑

[6] Голяма лодка за риболов и превозване на стоки. Б.пр. ↑

[7] Работник в геоложка група, който събира и пази образците от планински скали. Б.пр. ↑

Издание:

Иван Ефремов. Сърцето на змията

Разкази

Книгоиздателство „Георги Бакалов“, Варна, 1983

Библиотека „Галактика“, №46

Редакционна колегия: Любен Дилов, Светозар Златаров, Елка Константинова,

Агоп Мелконян, Димитър Пеев, Огнян Сапарев, Светослав Славчев

Съставител: Светослав Славчев

Преводачи: Мария Иванова, Георги Георгиев

Редактор: Иван Троянски

Редактор на издателството: Гергана Калчева-Донева

Оформление: Богдан Мавродинов, Жеко Алексиев

Рисунка на корицата: Текла Алексиева

Художествен редактор: Иван Кенаров

Технически редактори: Пламен Антонов, Асен Младенов

Коректор: Паунка Камбурова

Руска — съветска, I издание

Дадена за набор на 30.V.1983 г. Подписана за печат на 25.VII.1983 г.

Излязла от печат месец август 1983 г. Формат 32/70×100 Изд. №1670. Цена 1,50 лв.

Печ. коли 17,50. Изд. коли 11,33. УИК 10,96.

Страници: 280. ЕКП 95363 21431 5617–58–83

08 Книгоиздателство „Георги Бакалов“ — Варна

Държавна печатница „Балкан“ — София

82С — 32

© Мария Иванова, преводач, 1983

© Георги Георгиев, преводач, 1967

© Богдан Мавродинов и Жеко Алексиев, библиотечно оформление, 1979

© Текла Алексиева, рисунка на корицата 1983

c/o Jusautor, Sofia

Иван Ефремов. Сочинения в трех томах

Том первый, Том второй

© Издательство „Молодая гвардия“, 1975

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.